

En rose er en rose er en rose
eller
Rosens navn:

Biblioteksudvikling og informationspolitik i
videnssamfundet – selvreference,
strukturel kobling og fremmedreference i
biblioteks- og informationsvidenskaben.

Speciale
Jonas Matthias Eiriksson
José Manuel Retsloff
Danmarks Biblioteksskole
Vejleder: Michael René Kristiansson
Afleveret 5/1- 2004

Abstract

Dette speciale er et forsøg på at udvikle en metode til brug ved forskning i biblioteksudvikling. Den tager udgangspunkt i en hypotese om, at bibliotekets rolle i videnssamfundet er at hjælpe borgere til at håndtere kompleksitet.

Det tager udgangspunkt i en hypotese om, at det vil være frugtbart for biblioteker, og udviklingen af biblioteker at tilstræbe et ideal om håndtering af kompleksitet som funktion.

Metoden bygger på systemteori ved Niklas Luhmann og formteori ved George Spencer-Brown. Den består elementerne dualistisk triplicitet, trianguleret perspektiv og eksplicitering af kontingens.

Til at eksemplificere denne metodeudvikling bruges casen ”Biblioteksudvikling og informationspolitik i videnssamfundet”. Casen beskriver biblioteksudvikling gennem en analyse af biblioteks- og informationsvidenskaben, videnssamfundet ud fra et magtperspektiv, et økonomisk perspektiv, et videnskabeligt perspektiv og et kulturelt perspektiv. Biblioteksudvikling og videnssamfundet kobles gennem fire strategier for informationspolitik. De fire strategier er: passiv formidling af information; aktiv formidling af information; passiv formidling af diskurser; aktiv formidling af diskurser.

Ansvarsfordeling

Dette speciale er udarbejdet i fællesskab. Imidlertid kræver formalia, at der sker en fordeling af ansvaret. Fordelingen er aldeles vilkårlig og kun udtryk for almindelig respekt for regler.

José Manuel Retsloff har ansvaret for følgende sider: pp. 53-76.

Jonas Matthias Eiriksson har ansvaret for følgende afsnit: pp. 77-101.

De øvrige afsnit er udarbejdet i fællesskab.

Prolog	5
STRUKTUR	11
PARADOKS: INDLEDNING	13
PROBLEMFELT	13
TILGANG	14
VIDENSTEORETISK UDGANGSPUNKT	15
KONDITIONERING: PROBLEMFORMULERING	20
HYPOTESE	20
UNDERSØGELSESPØRGSMÅL.....	21
AFGRÆNSNING	21
FORM: METODE	23
FREMANGSMÅDE	26
FORSKEL: TEORI	27
FORSKELLE	27
SYSTEMTEORI	31
<i>System og omverden.....</i>	<i>31</i>
<i>Poiesis</i>	<i>32</i>
<i>Element og relation.....</i>	<i>32</i>
<i>Konditionering</i>	<i>33</i>
<i>Kontingens og risiko</i>	<i>33</i>
<i>Iagttagelse.....</i>	<i>33</i>
<i>Selvreference – lukning – autopoiesis.....</i>	<i>34</i>
<i>Fremmedreference</i>	<i>35</i>
<i>Paradoks</i>	<i>36</i>
<i>Mening og strukturel kobling.....</i>	<i>36</i>
<i>Kommunikation og funktionskoder</i>	<i>38</i>
<i>Selektionsmodel.....</i>	<i>40</i>
<i>Kompleksitet.....</i>	<i>41</i>
Intermezzo.....	42
IAGTTAGELSE: BIBLIOTEKSUDVIKLING OG INFORMATIONSPOLITIK I VIDENSSAMFUNDET.....	45
ANALYSESTRATEGI	45
<i>Reduktion af kompleksitet</i>	<i>47</i>
<i>Ophobning af kompleksitet.....</i>	<i>47</i>
<i>Eksplitering af Kontingens</i>	<i>47</i>
<i>Iagttagelsesstrategier.....</i>	<i>48</i>
Dualistisk triplicitet.....	48
Trianguleret perspektiv	49
Diskursiveret konflikt.....	50

<i>Operationalisering</i>	51
Biblioteksudvikling	51
Informationspolitik	52
Videnssamfund	53
Iagttagelsesstrategiernes latente tilstedeværelse	53
Intermezzo	54
CASE	55
<i>Selvreference: biblioteksudvikling</i>	56
Biblioteksvidenskab	57
Informationsvidenskab	60
Biblioteks- og informationsvidenskab	62
<i>Biblioteksudvikling revisited</i>	68
<i>Fremmedreference: videnssamfund</i>	73
Videnssamfundet som magt	76
Direkte magt	76
Indirekte magt	77
Bevidsthedskontrollerende magt	79
Institutionel magt	79
Magt og deltagelse	80
Videnssamfundet som sandhed	81
Videnssamfundet som profit	84
Videnssamfundet som identitet	87
Habitus	89
Felt	89
Differentieringsparametre	89
Livsstil	90
<i>Videnssamfund revisited</i>	94
<i>Strukturel kobling: informationspolitik</i>	98
Meningsstruktur	100
Formidling	100
<i>Informationspolitik revisited</i>	101
SELVIAGTTAGELSE: KRITIK, DISKUSSION OG KONKLUSION	104
KRITIK	104
DISKUSSION	106
KONKLUSION	109
LITTERATUR	110

Prolog

I en diskursiveret verden bør man bestræbe sig på at kommunikere ekstra tydeligt og med ekstra stor omhu. Samtidigt bør man være sig bevidst, at det man siger (selektion af information og meddelelse) ikke på nogen måde nødvendigvis er det samme, som det andre hører. For at tilnærme os en overensstemmelse mellem vores budskab og den meddelelse De, kære læser, opfatter (selektion af forståelse), har vi fundet det nødvendigt med denne prolog. Prologen udgør i fællesskab med intermezzo et eget kommunikativt niveau i specialet. Formålet er af metakommunikativ karakter. Et kommunikativt lag som vi tilstræber at lægge på ydersiden af specialet. Primært kan det ses som et lag, der betragter (iagttaget) og beskriver (tematiserer) kommunikationen i det egentlige speciale. Sekundært kan det benyttes som en populær indføring i tankegangen introduceret af de teorier, vi baserer os på, hvilket primært vil sige almen systemteori og formlove.

(Læseren)

For at ”forstå” dette speciale, er det derfor nødvendigt, som læser, at tilsidesætte skepsis, mistillid og utålmodighed.

Dette skyldes ikke, at det som står skrevet ikke holder vand, om man så må sige, men skyldes derimod at den begrebsverden, der opereres med, er radikalt anderledes end mere traditionelle verdensanskuelser og på en gang både ekstremt kompliceret og samtidig uendeligt enkel, grænsende til naivistisk og måske oven i købet, fra visse vinkler, umiddelbart ligegyldig.

Altså forudsættes det at læseren accepterer at lytte til teksten og holde lidt igen på tøjlerne til den sunde skepsis, den eksistentielle mistillid og den tikkende utålmodighed. Det forudsættes at læseren accepterer de grundlæggende antagelser undervejs og hele tiden holder sig for øje at der i bund og grund blot er tale om en beskrivelse af verdenen, en semantik, en måde at tale om verden på.

(Os)

På den anden side (for der er altid en anden side) er det en forudsætning for at kunne forstå - at teksten er klar og tydelig. Dette ansvar påhviler naturligvis os.

For at operationalisere begrebsparret ”klar og tydelig” har vi valgt at holde fokus på tre elementer; henholdsvis omhu, stringens og formidling. De to første elementer må jo siges at være klassiske krav til vidensproduktion og dermed forventelige i et speciale, mens formidlingsniveau er kontekstuel og hænger eller bør hænge sammen

med "demografien" af den intenderede målgruppe. Dette speciale er et overvejende teoretisk og deskriptivt arbejde. Det implicerer med næsten logisk nødvendighed en hel del akademisk jongleren og indforstået selvsving, som let kommer til at tabe læsere med ringe kendskab til lige netop denne eller hin teoretiker. Samtidig er specialet skrevet med en ydmyg ambition om at nå ud til en større skare end blot de der er tvunget til at læse det og de som deler vores interessefelt.

Prolog og intermezzo tjener derfor som metakommunikation på to måder.

Dels skal det give overblik og berige selv specialet. Optimere kommunikationen i overensstemmelse med specialets eget sigte. Anvende det analytiske overblik vi postulerer, men på et videnskabeligt niveau og samtidigt kunne videreformidle disse værktøjer, sådan lidt "quod erat demonstrandum"- *like*; på et pragmatisk plan.

Dels skal specialet kunne "sælge" sig selv til den type læser, for hvem systemteori ikke er de vises sten og som blot ønsker orientere sig, f. eks at stifte bekendtskab med sproget for at kunne deltage i en bestemt diskursiv kamp. Så der er også tale om at optimere underholdningsværdien, popularisere det hele en smule.

Altså. Berige og simplificere. Vi har besluttet at prolog, intermezzi og epilog skal fortælle historien, den gode historie. Her finder man eksemplerne fra dagligdagen, her finder man ironien, selvironien og den nørdede intertekstuelle og intrateoretiske subtile humor. Om alt går vel.

(Specialet)

Som vi nys har antydnet, handler specialet om kompleksitet. Nærmere bestemt om håndtering af kompleksitet. Håndtering af kompleksitet er vor lededifference, vores optik. Håndtering af kompleksitet er omdrejningspunkt for vores bidrag til teoriudviklingen. Håndtering af kompleksitet er vores metodologiske ambition. Vi kan ikke indlede med at forklare kompleksitet, endsige håndtering af denne, men det er dog vigtigt at påpege dette fokus allerede her. Vi har fundet det nødvendigt at gå et skridt tilbage og indlede med forudsætningen for kompleksitet. Forskelle.

Verden som forskelle (ontologi)

Specialet indledes således med en forståelse af forskelle; forskelslogik. Ordet logik antyder en vis ontologisk ambition og det er også hvad forskelslogik handler om. Om væren i sig selv. Væren som forskelle. En vase står i vinduet, på karmen, en rose titter frem, solen skinner. Rosen fremstår i sig selv. Rosen er afgrænset i forhold til det, der er udenom, omverdenen; vasen, karmen, solen og den blå himmel osv. Man kan benævne rosen og dermed tydeliggøre den forskel som fremtræder, mellem det, som er rosen og det som ikke er rosen. Samtidig er forskellen jo ikke rosen eller det udenom, men lige præcis hverken rosen eller det udenom. Den er grænsen mellem

rosen og rosens omverden, men består ikke uden både rosen og det uden om. En forskel består altså af rosen, det udenom og forskellen på de to størrelser eller med andre ord: Den markerede side af en forskel, den umarkerede side af en forskel og grænsen derimellem.

Den ontologiske konsekvens eller påstand er at verdenen består af forskelle. Eller at der fremtræder forskelle. Væren sættes her lig med "appearance", i vores oversættelse: Fremtræden.

Dette har selvfølgelig nogle erkendelsesteoretiske konsekvenser, dvs. medfører en epistemologi. Blandt andet medfører forskelle kompleksitet. Det behandler vi efterfølgende. En definition på kompleksitet er at verden er principielt uoverskuelig. At der kan benævnes så mange forskelle at man ikke kan overskue alle på en gang. Men yderligere forhold spiller ind. For at en forskel kan fremtræde, må den kunne iagttages. Iagttagelse og forskel må følges ad i nogen grad. Men hvad er så en iagttagelse? Er det noget man ser, hører eller mærker? En iagttagelse er en benævnelse, en betegnelse ved en skelnen. Noget, for eksempel rosen fra før, benævnes; rosen - og en iagttagelse har fundet sted. Det bør bemærkes at præcis noget benævnes - ikke at nogen benævner. Det er mere grundlæggende end som så. Iagttagelser gøres ikke nødvendigvis af personer. Der er tale om en mere abstrakt forståelse af definitionen; betegnelse ved en skelnen. Man kunne også sige registrering af en forskel. At kunne betegne ved en skelnen forudsætter altså ikke personer, men hvad forudsætter det så? Det forudsætter et iagttagende system. En person kan udgøre et system (eller rettere et sammensat system bestående af flere delsystemer) og det kendetegner da også mennesket at betegne ved at skelne. En person består af blandt andet tanker og tanker udgør et sådant system. Tanker udgør et iagttagende system. Tanker betegner konstant ved at skelne. Det samme gør kommunikation. For kort at opsummere kan vi sige at der findes forskelle. Forskelle fremtræder ved en iagttagelse og træder dermed i karakter. Iagttagelse forudsætter systemer. Tanker og kommunikationer er eksempler på sådanne systemer.

Psykiske systemer består af tanker og sociale systemer består af kommunikation.

Tænk på rosen fra før. Lad os sige en kvinde betegnede rosen. Måske tænkte hun: "rose" og det var således hendes tanker, hendes psykiske system, som iagttog; altså betegnede ved en skelnen. Måske sagde hun: "se rosen" til sin veninde eller ven og kommunikerede, hvorved det var et socialt system, som iagttog.

"Aha", tænker den opmærksomme læser, "men verdenen bestod jo af forskelle og nu er der pludselig også tanker og kommunikation". Og det er der. Systembestanddele. Men disse opretholdes også af forskelle. Et system fremtræder ligeledes i forhold til sin omverden, eller til forskel fra sin omverden. Kan man tale om systemer, må man nødvendigvis acceptere tilstedeværelsen af omverden. Hvorledes iagttages så denne forskel? Den fremtræder ved at systemet kan referere til sine egne bestanddele og

ved at systemet kan referere til det som ikke er systemet. Selvreference og fremmedreference. Systemet kan iagttage sig selv og kan iagttage sin omverden. Det vi tidligere formulerede som *den markerede side af en forskel, den umarkerede side af en forskel og grænsen derimellem*, kan i forhold til systemer og reference kaldes; selvreference, fremmedreference og demarkationskriterium (afgrænsningskriterium).

Et system kan altså skelne mellem sine egne dele og det der er udenom. Dette gøres ved en forskel. Systemet har en funktion og denne funktion genererer en forskel. Rosen indgår for eksempel i kommunikationen (socialt system) mellem de to veninder. Systemet funktion kan være at hyggesnakke, eller måske er der brug for at tale ud om noget mellem de to eller noget tredje. Systemet markerer gennem en forskel at det opretholder kommunikationen eller det sociale system ved at bidrage hensigtsmæssigt til kommunikationen. For eksempel ved at svare: "den er smuk". Var der blevet svaret "vingpibespidsen" og grinet psykotisk, ville systemet nok være brudt sammen. Det betyder altså at ikke blot betegner systemet rosen ved en skelnen, men denne iagttagelse sker gennem et filter af en funktionsbestemt forskel, gennem en optik. Hygge til forskel fra ikke-hygge, tale ud til forskel fra ikke-tale ud. Iagttagelsen af rosen farves af funktionen af det sociale system. Der kunne også være blevet svaret: "den er grim", men så havde funktionsoptikken måske været at såre til forskel fra ikke at såre eller at lave sjov til forskel fra ikke at lave sjov.

Genstandsfelt (Kompleksitet og kompleksitetshåndtering)

Når forskellige iagttagere iagttager forskellige forskelle, bliver verden kompleks. I og med at vi alle iagttager ud fra hver vores forudsætninger, bliver det vi ser nødvendigvis forskelligt. Kompleksitet kan altså beskrives som en flerhed af virkeligheder eller rettere en flerhed af punkter, hvorfra virkelighedens fremtræden opleves, beskrives og tolkes. Denne flerhed gør det nødvendigt at vælge hvilken iagttagelse man tilkobler sig.

En anden måde at definere kompleksitet som, er at den er mere en to. At iagttage noget ud fra en enkelt synsvinkel giver en simpel, nærmest dogmatiserende tilgang. Hvis der kun inddrages to perspektiver må dette beskrives som simpel relation og et perspektiv skaber ingen relation, men forbliver blot et perspektiv. Kompleksitet er altså med andre ord mere end to, da to mere vil antage skikkelse af dikotomi eller kontinuum, i modsætning til en flerhed, der kan ophobe mere kompleksitet.

At samfundet, og vores oplevelse af samfundet, er komplekst, betyder at vi må træffe valg. Når vi står i en situation, hvor antallet af tilkoblingsmuligheder overstiger vores evne til at overskue dem og vælge de relevante, bliver kompleksitet til kaos. For at undgå kaos og træffe kvalificerede beslutninger er det nødvendigt at håndtere kompleksitet. Kompleksitetshåndtering eller evnen til at selektere mellem tilkoblingsmuligheder er en af bibliotekets roller i videnssamfundet.

Niveauer af viden (Konsekvenser)

Når verden således påstås bestående af forskelle (ontologi), har det naturligvis en række konsekvenser for en række af de elementer eller faser, som indgår i eller afledes af produktionen af viden. For det første må man revidere sit vidensbegreb og dermed sine kriterier for at sige at noget er viden (epistemologi). Desuden må man formode at disse kriterier har konsekvenser for de metoder man kan anvende (metodologi). Ydermere mener vi at det er givtigt (om ikke andet så i vores tilfælde) at forholde sig til hvordan denne viden kan anvendes. Altså en praktisk eller pragmatisk vinkel (pragmatik).

Viden eller hvad ved vi? (epistemologi)

I en verden af forskelle som kan iagttages, men som iagttages fra forskellige positioner (altså med forskellige forskelle som grundlag), og dermed med forskellige betegnelser som resultat, vil man automatisk kunne hævde en vis relativisme. Dette speciale har ingen ambition om at modbevise eller afvise denne relativisme. Tværtimod ønsker vi at behandle relativismen som et vilkår, tage den til efterretning så at sige, frem for at følge trop på den fremherskende bekymring, som munder ud i mærkater som værdinihilisme og kulturrelativisme. Kort kan man sige at når vi taler om viden, taler vi om en bevidstgørelse af iagttagelsesoperationer. Både ens egne og de iagttagelser man iagttager. Viden er i vores optik altså erkendelse af at iagttagelser bygger på forskelle, betegner forskelle og genererer nye forskelle. Viden er at håndtere relativismen, håndtere forskelle og forskelles forskelle eller rettere at håndtere kompleksitet.

Værktøj eller hvordan ved vi? (metodologi)

Forskelslogisk tænkning er naturligvis i høj grad deskriptiv og det forhold skaber problemer (udfordringer) når det kommer til en egentlig anvendelse af teorien. De metodiske overvejelser er dermed en central del af dette speciale. Kort kan vi her påpege at vi er nødt til at kvalificere vores iagttagelser på en sådan måde, at man kan tale om at gøre vores arbejde falsificerbart. Man kan sige at vi tilstræber en operationalisering af bevidstheden om forskelle og forskelles konsekvenser. Dette må nødvendigvis henføre til formen af en forskel. Med andre ord hvad betyder det at en forskel udgøres af *den markerede side*, *den umarkerede side* og *grænsen derimellem*. Hvorledes kan det udmøntes i en egentlig metodisk tilgang og hvilke rammer bør denne form medføre. Lidt mere mundret kan det formuleres: hvorledes analyseres iagttagelser og hvorledes kan en sådan analyse gøres til genstand for en selviagttagelse (selvkritik)?

Virker det? (pragmatisme)

Som udgangspunkt må man sige at biblioteks- og informationsvidenskab har karakter af at være en anvendt videnskab. Der er tale om et system, som producerer viden til nytte for biblioteker, bibliotekarisk arbejde og informationsprocesser. På den måde er der i vores speciale tale om at identificere eller konstruere et anvendeligt kriterium for hvad der kendetegner biblioteks- og informationsvidenskaben. Altså etablere en forskel som det giver mening at iagttage med. Vi bør i respekt for biblioteks- og informationsvidenskabens mere pragmatiske aspekter i det mindste skitsere, hvorledes dette teoretiske arbejde kan munde ud i en reel anvendelse. Vi skal altså vise hvorledes vores arbejde kan række ud over vores fokus og danne et eksempel til efterfølgelse for øvrige dele af biblioteks- og informationsvidenskaben. Vi må, relativismen taget i betragtning, nødvendigvis gøre det klart hvilke dele af biblioteks- og informationsvidenskaben, som kan anvende dette eller hvornår der er tale om et anvendelsespotentiale.

Struktur

Som det ses af indholdsfortegnelsen, er der i specialet et vist hierarki af betydninger. Mere eller mindre gængse overskrifter er underordnet en særlig kategori af begreber. De følger nedenfor.

Konditionering

Paradoks

Forskel

Form

Iagttagelse

Selviagttagelse

Disse begreber udgør strukturen i specialet og dækker således over en inddeling af elementerne i opgaven. Samtidigt er de alle en vigtig del af system teoriens begrebsapparat. Med systemteorien er det sådan fat at man gerne vil forklare det hele på en gang. Det kan man selvfølgelig ikke.

I det følgende gennemgår vi begreberne i et overordnet perspektiv. Det vil sige at de enkeltvis først kort forklares og derefter sættes i relation til de elementer af specialet, der er kategoriseret under det pågældende begreb.

Paradoks udtrykker to sider af en forskel, hvor siderne gensidigt udelukker hinanden. Et eksempel på et sådant paradoks er forskellen på viden og væren. Idet man markerer erkendelse som en iagttagelse, følger den umarkerede side med og man lander i spørgsmålet om væren. Det sker, fordi forskellen først kan træde frem på baggrund af det, det markerede ikke er. Kendetegnet ved et paradoks er at man ved at markere den ene side af forskellen, ender på den anden side. Det er her indledning, forforståelse, og afsæt rides op.

Konditionering er den aktivitet, forskel eller anden katalysator, som bestemmer hvilke relationer, der er tilladt i et system. Funktionen af et system kan bestemme, hvilke relationer systemet kan indgå. Under dette afsnit gennemgår vi hvilken konditionering, der er tale om i specialet. Specialet betragtes her som et lukket kommunikativt system. Her præsenteres problemformulering, hypotese, undersøgelsesspørgsmål og afgrænsning. Her ekspliciteres rammerne for hvilke relationer, der er tilladte i specialets kommunikation.

Form er den størrelse, der fremtræder ved markeringen af en forskel. Som nævnt i prologen er formen af en forskel: Den markerede side, den umarkerede side og

grænsen der imellem. Det vil i specialet sige at vi forsøger at favne hele formen. I dette afsnit præsenterer vi kort vores metodiske tilgang til problemet med at håndtere kompleksitet.

Forskel er det forhold at noget markeres til forskel fra alt det udenom. I specialet markeres kompleksitet til forskel fra andre beskrivelser af verden. Desuden træder vi yderligere ind i forskellen ved at markere systemteori til forskel fra andre teori-konstruktioner. Specialets forskel beskrives ved en gennemgang af forskelslogik og systemteori. Altså beskrives den side, vi har markeret, her i specialet.

Iagttagelse er den betegnelse ved en skelnen, som betyder at man har markeret en forskel. Specialet iagttager biblioteks- og informationsvidenskab, biblioteks- og informationsvidenskabens omverden og grænsen der i mellem. Iagttagelse henfører således dels til en analysestrategi, som skal synliggøre vores iagttagelser, samt forudsætningerne for disse iagttagelser. Dels til vores iagttagelse, som sådan i form af en case.

Selviagttagelse er umiddelbart en umulig operation, idet man ikke kan iagttage sig selv, mens man iagttager. Man kan 2. ordens iagttage, hvilket betyder at man efterfølgende kan iagttage sin forrige iagttagelse, men at dette sker ved en ny iagttagelse. Det betyder at man har flyttet sig og at man derfor ikke kan iagttage sin iagttagelse af den tidligere iagttagelse. På den anden side er 2. ordens iagttagelsen det nærmeste man kan komme en kritisk stillingtagen til sig selv. Denne rummer altså kritiske iagttagelser af specialets elementer. Det vil sige kritik og gendrivelse på systemteoriens præmisser.

Til slut skal det blot bemærkes at strukturen i specialet er en konsekvens af adskillige overvejelser og genovervejelser. Problemet knytter sig især til rækkefølgen af de begrebsmæssige forklaringer og sammenhænge. Hvad kan man tale om, i forhold til det man har forklaret og vigtigere i forhold til det, man endnu ikke har forklaret. Vi vover påstanden at et vis kompleksitetsniveau er nødvendigt for overhovedet at kunne italesætte kompleksitet.

Paradoks: indledning

En grundlæggende antagelse i dette speciale er at en videnskabelig disciplin har brug for en afgrænsning af sit genstandsfelt. Ikke sådan at forstå at en afgrænsning nødvendigvis sætter barrierer op for, hvad man kan beskæftige sig med, men rettere således at hvert enkelt stykke arbejde relaterer sig til kerneproblemstillinger og at den samlede vidensproduktion (den akkumulerede viden) danner et meningsfuldt billede af det intellektuelle fokus. Eller med systemteoriens ord: systemet skal kunne genkende sine egne bestanddele for at kunne adskille sig fra sin omverden og opretholde sig selv som system.

Problemfelt

Specialet er skrevet inden for den del af biblioteks- og informationsvidenskabens videnskab som benævnes biblioteksudvikling. Problemfeltet knytter sig til kompleksitet. Dette medfører en hel del udfordringer. Eller rettere en række paradokser. Afsættet er et ønske om at etablere et fokus for biblioteksudvikling, som knytter sig til håndtering af kompleksitet. I og med kompleksitet betyder principiel uoverskuelighed, er det nærmest per definition umuligt at påstå at man kan håndtere kompleksitet. I hvert fald såfremt der med 'håndtering' skal forstås 'at gøre overskuelig'. Dette forhold betyder dels at vi opererer med en relativiseret forståelse af håndtering og at specialet fundamentalt må betragtes som skrevet i trods eller på trods af. Wenneberg har beskrevet videnskabeligt arbejde fra et socialkonstruktivistisk udgangspunkt med henvisning til myten om Sisyfos og stenen (Wenneberg 2002). Vi kan aldrig opnå sand begrundet overbevisning uafhængig af vores forforståelse og påvirkning af vores iagttagelser, men det må stadig være idealet for at bedrive videnskab. Problemet med at håndtere principiel uoverskuelighed kan beskrives, som en af biblioteks- og informationsvidenskabens varianter af denne problemstilling.

Biblioteks- og informationsvidenskabens er i dette speciale beskrevet som en metavidenskab, idet man forsøger at håndtere den kompleksitet, det er at håndtere kompleksitet!

Det vil sige at såfremt man vælger at beskrive verden som kompleks, er det, alle mennesker bedriver, at forsøge netop at håndtere denne kompleksitet. Videnskaben søger at opstille kriterier for validitet og reliabilitet ved håndtering af kompleksitet, religionen forsøger at give meningsfuldes svar på kompleksitet og "almindelige mennesker" forsøger at opretholde deres forståelse af verden ved at selekttere i kompleksitet. Bibliotekets rolle er derfor at understøtte borgere, videnskabsfolk og

samfundet i det hele taget i at håndtere kompleksitet. På denne måde kan man altså betragte Biblioteksudviklingsdelen af biblioteks- og informationsvidenskab som en metavidenskab. Biblioteket skal forsøge at håndtere den kompleksitet, der opstår ved andres forsøg på at håndtere kompleksitet. Håndtering af kompleksitet er altså af interesse for biblioteks- og informationsvidenskaben ud fra to vinkler. Dels gennem for at udvikle biblioteker til at rumme samfundet, som det beskrives gennem en optik om kompleksitet. Dels gennem kompleksitet som et muligt forankringspunkt for begrebsudviklingen inden for denne del af biblioteks- og informationsvidenskaben. Udgangspunktet for dette speciale er altså at biblioteks- og informationsvidenskaben drejer sig om at skabe teorier og metoder til håndtering af kompleksitet. Den overordnede problemstilling er hvorledes man kan teoretisere og konkretisere håndtering af kompleksitet i forhold til biblioteks- og informationsvidenskab. Kan håndtering af kompleksitet operationaliseres som en overordnet ramme, fokus og funktion for biblioteksudvikling?

Tilgang

Luhmanns systemteoretiske arbejde er valgt som den teoretiske ramme for denne opgave. Luhmanns teori er en omfattende selvreferentiel universalistisk teori, der tager udgangspunkt i netop kompleksitet. Hvordan kompleksitet kan beskrives, hvordan den opstår, og hvilke former den kan antage. Kompleksitet skal forstås som et overbegreb til en række centrale fænomener og begreber, der i en eller flere former behandles eller optræder i biblioteks- og informationsvidenskab. Det drejer sig blandt andet om data, information, viden, sandhed, mening og indsigt.

Betragtes biblioteks- og informationsvidenskab som system, bør man forholde sig distinkt til henholdsvis struktur og funktion. Struktur og funktion er det der kendetegner tilstedeværelsen af et system. Vi bør altså behandle disse to fænomener. Specialet er for en stor del et teoretisk stykke arbejde, et forsøg på at konstruere biblioteks- og informationsvidenskaben på et tidspunkt, hvor biblioteket og samfundet er præget af stigende indre og udefrakommende kompleksitet. Vi vil derfor se på biblioteks- og informationsvidenskaben, som underlagt en funktion om at håndtere kompleksitet.

I og med at man får defineret grænsen mellem sin egen disciplin og sin omverden, bør det stå klarere hvilken funktion og struktur der kendetegner det system, man befinder sig i. Altså: Hvad kan biblioteks- og informationsvidenskaben bidrage med, og hvilke fænomener, tilstande og forhold bør biblioteks- og informationsvidenskaben være følsomme overfor. Specialets problemstilling kan altså kort beskrives som et demarkationsforsøg. Altså en afgrænsning af biblioteks- og informations-

videnskab. Som antydnet er der et stort fokus på kompleksitet, og hele grundtanken, og dermed også antagelser og hypotese knytter sig til håndtering af kompleksitet.

Man kan derfor sige at vi placerer kompleksitet centralt i vores forsøg på en demarkation, hvilket kan ses som bestræbelse på en teoretisk/filosofisk enhed. Ordet kompleksitet er imidlertid ... for komplekst til at kunne udgøre et stabilt forankringspunkt, hvorfor vi i stedet for enhed finder det nødvendigt at tale om system eller forskel, og dermed også bør understrege at forankringspunkt dermed underforstået skal ses mere som en kvalificeret tilkoblingsmulighed end som en solid skrue ind i virkeligheden 'an sich'.

I en systemteoretisk forstand kan man sige at et socialt system genkender sine egne kommunikative bestanddele ved at genkende iagttagelsesprocesser, som henviser til de funktionsafhængige forskelle systemet opererer ud fra. Biblioteks- og informationsvidenskab er i nogen grad et sammensat system som opererer udfra flere forskelle (altså iagttager med forskellige optikker). Ved at prøve at etablere håndtering af kompleksitet som en overordnet og samlende funktion, håber vi at kunne beskrive biblioteks- og informationsvidenskab som ét system bestående af del-systemer, frem for et sammensat system bestående af flere uafhængige systemer.

Hvilke tilkoblingsmuligheder til samme omverden bibringer en sådan afgrænsning?

For det første må man formode at blot det at systemet bliver bedre i stand til at genkende sig selv (selvreference) også gør systemet bedre i stand til at genkende det det *ikke* er (fremmedreference). Dermed bør det også være muligt for systemet at tilkoble sig andre systemer. Eller med systemteoriens ord igen; at koble sig til andre systemers meningsstruktur.

Ydermere må man formode at det vil gøre det lettere for systemet selv at gøre sig egnet til tilkobling. Altså en slags forbedring af systemets egen synlighed og anvendelsespotentiale for omverdenen.

Vidensteoretisk udgangspunkt

”Al erkendelse er konstruktion af verden i verden.”

(Luhmann 2000b, p. 15)

At vi har valgt at kalde dette afsnit for 'Vidensteoretisk udgangspunkt' skyldes at vi ønsker at betone vores opfattelse af de videnskabelige kommunikationssystemer. Det havde været normalt om vi havde kaldt det videnskabsteoretisk udgangspunkt eller epistemologisk ståsted eller noget tilsvarende. Ved at betone viden frem for

videnskab understreger vi at der er tale om viden i alle former eller rettere i en altfavnende form og dette gøres af to grunde. Dels ønsker vi at markere at det videnssyn vi mener er gældende for vores arbejde er af en anden karakter end gængse forestillinger om sligt og dels ønsker vi at markere en samhørighed med den tilgang, der ekspliciteres hos Berger og Luckmann (2000).

Det skal ses i lyset af citatet som indleder dette afsnit. I en systemteoretisk forstand kan videnskabelige systemer ikke betragtes som producenter af en viden, der er mere sand end andre vidensproducerende systemer. Der er ganske vist tale om systemer, hvis funktion det er at producere 'sand, begrundet overbevisning' men det er ikke det samme som at sige at det er det, der sker. Problemet er lidt det samme som at tale om væren og det værende i sig selv. Blot ved at nævne det værende har man etableret det værende som en slags objektiv forestilling knyttet til vores perception og dermed bragt det i spil i vores erkendelse i stedet for i metafysikken¹. På samme måde impliceres sandhed som et træk ved videnskab, fordi videnskaben påstår at sandhed er et implicit træk ved det den bedriver.

En anden grund til at tale om vidensteori er at vi i høj grad er faldet for Berger og Luckmanns stil eller rettere den måde, der bruges intuitivt forståelig argumentation. Ikke at det er letfatteligt i en teori-for-begyndere-form, men rettere at den teoretiske gennemgang og deres postulater er svære at tilbagevise, fordi de intuitivt giver mening. Samtidigt ser vi dem som deskriptive. Berger og Luckmann selv ville ikke nødvendigvis blive begejstrede for en sådan tolkning, men i vores optik er det en 'smuk' teori, som på en frugtbar måde beskriver sociale relationer, sociale processer og den sociale virkelighed uden nødvendigvis at beskrive sandheden. Berger og Luckmann indgår som sådan ikke i vores teorikonstruktion, men er dog tilstede i vores forforståelse, som en bagvedliggende forklaring på mange af fænomener mennesker "opfinder" for at forklare at virkeligheden. To væsentlige elementer hos Berger og Luckmann har vi dog fundet det ønskeligt at fremhæve:

"Vor argumentations logik gør det uundgåeligt, at vi må gentage os selv nogle gange. [...] Vi har prøvet at gøre denne bog så læselig som mulig, men vi har ikke villet gøre vold på dens indre logik, og vi håber læseren vil forstå grundene til de gentagelser, der ikke kunne undgås."
(Berger og Luckmann 2000, p. 8)

Vi ønsker påpege at også vi har en del gentagelser i løbet af specialet. Ordet logik er måske, af historiske og definitoriske grunde ikke helt på sin plads, men på grund af

¹ For yderligere uddybelse af denne temmelig teoretiske, men også væsentlige og interessante diskussion se f eks (Heidegger 1973).

sammenhængen og for at undgå de værste misforståelser har vi fundet det nødvendigt at forklare nogle forhold flere gange. Ind imellem for at præcisere ved at forklare, ind i mellem for at præcisere ved at gentage og ikke sjældent for at præcisere ved at forklare tingene gennem det, de *ikke* er.

”Det bliver da vores påstand, at en videnssociologi må beskæftige sig med alt, hvad der går for at være viden i et samfund, uden at tage hensyn til denne ”videns” status som gyldig eller ikke-gyldig (lige meget hvilket kriterium der anvendes).”

(Berger og Luckmann 2000, p. 15)

Således videnssociologien, men også biblioteks- og informationsvidenskaben kan betragtes med den optik. Biblioteks- og informationsvidenskaben beskæftiger sig både med folkebiblioteker og forskningsbiblioteker og dermed også med forskellige former for viden. Filosofiske problemstillinger er derimod interessante i forhold til metaperspektiver i en biblioteks- og informationsvidenskabelig sammenhæng. Videnssociologien kan også være er også interessant for biblioteks- og informationsvidenskaben, men igen det være i et biblioteks- og informationsvidenskabeligt perspektiv.

Et interessant paradoks er f.eks. den bevægelse væk fra begrundelseskontekster og hen mod opdagelseskontekster, der har været konsekvensen af sociologisk metode anvendt på videnskab. Både naturvidenskaben og filosofien er blevet udfordret og konsekvensen af dette kan med et optimistisk lune, betragtes som et frisk pust i vidensproduktionen, og i den menneskelige stræben efter erkendelse i det hele taget. Snow (1966) beskriver hvorledes der er en kløft mellem den klassisk-humanistiske kultur og den teknisk-videnskabelige kultur. De to kulturer taler ikke sammen på tværs af denne kløft, men vrænger blot af hinanden (Snow 1966, p. 19). Snow beskriver hvorledes den naturvidenskabelige kultur har udviklet sig som en modpol til den klassiske dannelseskultur.

“Den naturvidenskabelige kultur er virkelig en kultur, ikke blot i intellektuel, men også i antropologisk forstand. Dens repræsentanter behøver ikke altid at forstå hinanden helt, – de fleste biologer har f. eks. en temmelig tåget forestilling om moderne fysik, – men der findes fælles indstillinger, fælles normer, fælles adfærdsmønstre, fælles metoder og fælles antagelser. Dette stikker bemærkelsesværdigt dybt, og går på tværs af andre sjælelige mønstre som f. eks. religion, politik eller klasse.”

(Snow 1966, p. 12)

De to kulturer er i dag ude af stand til at samtale, de taler hver sit sprog, og har hver deres værdisæt. De mangler kort sagt forståelse for hinanden, og bliver derfor begge fattigere.

Denne kløft vil nok aldrig forsvinde. Den afhænger vel sagtens i nogen grad af genstandsfelt. Brier beskriver f.eks. henholdsvis natur, psyke og samfund som determinerende for metoder og dermed også for kriterier for validitet (Brier 1997, p. 30-31). Men selvom kløften ikke forsvinder, kan man forestille sig at videnskaben kan bringes i spil på nye måder. Tværfaglige studier kan rumme nye muligheder og nye erkendelser.

Tilsvarende kan man have den opfattelse af biblioteks- og informationsvidenskaben, at der er tale om to forskellige kulturer, der på godt og ondt minder om denne opdeling mellem det klassisk-humanistiske biblioteksideal og den teknisk-videnskabelige informationsvidenskab.

Det er fristende at forsøge at slå bro over en sådan kløft ved at kalde biblioteks- og informationsvidenskab en samfundsvidenskab og det er der da også nogle som gør (se f.eks. Andersen 2002, p. 12). At dette speciale baseres på sociologisk systemteori skal dog ikke opfattes som et forsøg på at skabe en syntese eller et fællesskab i biblioteks- og informationsvidenskaben. På mange måder kan man sige at de markante forskelle man støder på i studiet af biblioteks- og informationsvidenskaben, er med til at skabe et farverigt og alsidigt miljø. At det så kan være svært at fastholde hvad det egentlig er, man studerer, må betragtes som den anden side af dette forhold. De mange forskelle skaber kompleksitet og måske er det derfor Luhmanns teorier har følt som en samlende faktor for os. To faktorer, der til gengæld med garanti har været udslagsgivende for vores interesse for systemteori, har været begreberne iagttagelse og forskel. Nedenstående citat kan måske eksemplificere skønheden ved systemteori.

“On the other hand, sociology becomes an observer using distinctions to observe social systems using their distinctions to steer communications that are themselves distinctions. The epistemological conundrum of this situation is that you can never know how your distinctions are able to capture the distinctions drawn in the field, since they are precisely your distinctions. You can only take comfort in the fact that everybody else is doing the same. That is why the dynamic stability of social systems can be gained only on the level of second-order observations: observers observing how observers deal with objects that are nothing but references to observations stabilized by observations.”

(Baecker 1999, p. 6)

Systemteorien er befriet for enhver metafysik. Og fraværet af eksplicit og måske vigtigere implicit metafysik, erstattes af dynamisk stabilitet baseret på 2. ordens iagttagelser og referencer til 2. ordens iagttagelser. Systemteori er radikal, ontologisk konstruktivisme, der intuitivt giver mening. En teori om kommunikation, der modsvarer postmodernitet og andre beslægtede betegnelser af antropocentrismens sammenbrud. Og teorien ikke bare beskriver kommunikation, men kendskab til teorien forårsager også en fundamental ændring af ens egen kommunikation. Inden vi fejlagtigt tilskriver Luhmann guddommelig status, bør vi hellere lade ham selv komme til orde.

”Når man arbejder med selvreferentielle systemer, kan og må videnskaben og også ens egen forskning falde ind under dette. Det tvinger en til at tage afsked med al ontologisk metafysik og al aprioristik. Systemer med indbygget refleksion er tvunget til at give afkald på absolutter.”

(Luhmann 2000a, p. 550)

Luhmann teori er universel og dette betyder naturligvis at systemteoriens fravær af absolutter også gælder for systemteorien selv.

Hvis man yderligere vil dykke ned i radikaliteten ved systemteori, er det blot at træde et skridt bagud til Spencer-Brown:

”The perennial mistake of western philosophers has been to suppose, with no justification whatever, that nothing cannot have any consequences. On the contrary: not only it can, it must. And one of the consequences of there being nothing is the inevitable appearance of “all this””.

(Spencer-Brown 1994, p. ix. Note udeladt)

Og endvidere:

“Only nothing is unstable enough to give origin to endless concatenations of different appearances.”

(Spencer-Brown 1994, p. ix)

“Kun intet er ustabil nok til at give oprindelse til uendelige kæder af forskellige fremtrædender.”

(egen oversættelse)

Hos Spencer-Brown finder man ikke blot fravær af metafysik, men blot fravær.

Konditionering: problemformulering

Specialet handler om kompleksitet. I overensstemmelse med vores påstand om at kunne håndtere kompleksitet er der således også tale om en kompleks problemstilling. For at bringe denne problemstilling frem i lyset på en måde, som tilgodeser niveauet af kompleksitet, men samtidigt reducerer antallet af muligheder for fejlfortolkninger, har vi valgt at anvende en række klassiske begreber og tilgange ved opstilling af vores problemstilling. Anvendelsen af disse begreber er baseret på Hellevik (1993) og Føllesdal, Walløe og Elster (1992).

Hypotese

Specialet baseres på en række grundlæggende antagelser (aksiomer), der leder frem til en hypotese.

Aksiom 1:

Et forskningsfelt kan drage fordel af en konditionering i form af et efterstræbelsesværdigt ideal

Aksiom 2:

Biblioteksudvikling forudsætter en stadig begrebsudvikling for at kunne generere beskrivelser, der kan matche samfundets dynamik og selvbeskrivelse.

Aksiom 3:

Biblioteks- og informationsvidenskaben er en metavidenskab.

De ovenstående antagelser skal ses i lyset af vores tilgang. Det vil sige at der hele tiden er tale om et biblioteksudviklingsperspektiv. Ydermere skal det også her understreges at der ikke er tale om et: Sådan er det. Der er tale om et: Sådan kan det beskrives.

Baseret på disse aksiomer behandler dette speciale følgende hypotese:

Idealet om håndtering af kompleksitet kan konditionere selviagttagelsen af biblioteks- og informationsvidenskaben på en måde, der understøtter forskningsfeltet biblioteksudvikling.

Undersøgelsesspørgsmål

Ovennævnte hypotese leder frem til 2 undersøgelsesspørgsmål.

Kan biblioteks- og informationsvidenskaben bidrage til at håndtere kompleksitet?

Kan vores metode understøtte denne funktion?

Yderligere etableres følgende teoretiske definitioner for håndtering af kompleksitet. Disse er hypotetiske og svære at teste, da de afhænger dels af den senere operationalisering, dels af validiteten af vores test. Vores samlede teoriapparat gør det i øvrigt definatorisk umuligt at tale om egentlig verifikation, men man må jo starte et sted. Definitionerne skal ses som et minimum af forudsætninger, der skal være opfyldt for at kunne tale om håndtering af kompleksitet.

Forudsætning 1. Der skal være tale om reduktion af kompleksitet.

Forudsætning 2. Der skal være tale om ophobning af kompleksitet.

Forudsætning 3. der skal være tale om ekspliciteret kontingens.

Afgrænsning

Man kan med en vis ret hævde at dette speciale breder sig over for et stort område og prøver at besvare for mange spørgsmål. Til det må vi sige at netop ambitionen om at arbejde med håndtering af kompleksitet, er vores belæg for at have disponeret som vi har gjort. Vi påtager os hermed et vist mål af pragmatik. Vi må jo nødvendigvis for at kunne sandsynliggøre vores arbejde og vore postulater vise os i stand til at håndtere en netop kompleks problemstilling. Som det vil fremgå senere er vores definition på at håndtere kompleksitet, at man på en gang reducerer og ophober kompleksitet. Vor problemstillings omfang, specialets struktur og analyseapparat skal derfor ses i lyset af dette. Er vi ikke i stand til selv at håndtere kompleksitet giver det kun ringe mening at tale om det som et mønstergyldig eksempel.

En vis afgrænsning er der dog tale om. Funktionen at håndtere kompleksitet knytter sig til et bestemt fokus inden for biblioteks- og informationsvidenskaben. Dette fokus er introduceret af Michael Kristiansson i faget Informationspolitik og Biblioteksudvikling i Videnssamfundet. Disse begreber hænger i vore øjne sammen og vor forståelse af dem bliver uddybet løbende igennem specialet. I forhold til afgrænsning vil vi knytte følgende kommentarer:

Når vi afgrænser ved hjælp af ovenstående begrebsæt, er der tale om to sider af denne afgrænsning. Dels det vi vælger at iagttage og dels de punkter hvorfra vi vælger at iagttage. På den ene side er der tale om de elementer vi har fundet det interessant at bearbejde og analysere, dvs. hvilke forskelle vi har iagttaget og på den anden side hvilken for(m)forståelse² og teorikonstruktion vi har mødt disse forskelle med, dvs. hvilke forskelle vi har iagttaget med.

De elementer, vi iagttager, indikerer således den demarkation vi tilstræber, mens de forskelle vi iagttager med indikerer under hvilke forudsætninger denne demarkation er gyldig. Begge sider af denne afgrænsning er tilstræbt betragtet med udgangspunkt i funktionen at håndtere kompleksitet.

Demarkationen skal altså ses som et teoretisk bidrag til det at arbejde med biblioteksudvikling og informationspolitik i videnssamfundet. Vi har intet ønske om at pådutte andre dele af biblioteks- og informationsvidenskaben at se verden i vores lys og det understreges at demarkationen udelukkende etableres som et bidrag til dem, der deler vores fokus. Hvorledes andre dele af biblioteks- og informationsvidenskaben eventuelt måtte afgrænse sig eller undlade at gøre samme, ligger udenfor dette speciales område, medmindre der er tale om forskelle vi har fundet interessante for vores problemstilling.

Hvad angår det mønstergyldige i vores metode, bør det ihukommes at vi som udgangspunkt tilskriver os en radikal accept af relativisme og at der i fald man kan tale om et paradigme, blot er tale om et paradigme blandt andre. I virkeligheden er der måske blot tale om en anderledes diskurs.

² Dette "m" i ordet forforståelse skyldes følgende: Stavekontrollen i Microsoft Word ville ikke acceptere ordet forforståelse, men foreslog til gengæld formforståelse (de fleste som bruger Microsoft Word har oplevet at få pudsige forslag til rigtigt stavede ord). Formforståelse giver jo ikke umiddelbart samme mening, (hvis det giver mening overhovedet) som forforståelse, men i netop dette tilfælde gør det. Forforståelsen i specialet her er, som det vil fremgå især af afsnittet om analysestrategi netop en formforståelse. Anekdoten her er taget med som et pudsigt eksempel på serendipitiv (tilfældig) opståen af begreber.

Form: Metode

For at kunne omsætte Luhmanns deskriptive teoriapparat i en metodisk tilgang, tager vi udgangspunkt i hans system-omverden distinktion. Det vil sige, at vi søger at definere biblioteks- og informationsvidenskaben i forhold til sin omverden, for at kunne tydeliggøre interne og eksterne problemstillinger, samt graden og formen af den kompleksitet, der kommer til syne, når man distinkt tilstræber et autopoietisk forhold mellem biblioteks- og informationsvidenskaben som lukket system og alt det udenfor.

Det overordnede teoriapparat baseres som nævnt på Luhmann systemteoretiske arbejde. Den almene systemteori er karakteriseret ved at have et universalistisk sigte. Dette betyder at teorien skal kunne beskrive alle forhold inklusive teorien i sig selv. I Luhmann tilfælde betyder dette ydermere at teorien argumentatorisk hænger sammen i sig selv, er selvreferentiel. Dette forhold indebærer et element af tautologi, men det er samtidigt teoriens styrke at der opereres med et indbyrdes forhold af sammenhæng. Med andre ord; cirkulariteten er problematisk i et traditionelt perspektiv, men bliver en styrke i kraft af ambitionen om at kunne beskrive (ikke forklare eller bevise) universalistisk og sammenhængende. Tautologi bliver til autologi, på en måde ligesom et matematisk system hænger sammen i kraft af sig selv. Som forklaringsramme kan man altså sige at systemteorien bliver vores matematiske system, hvoraf vi deduktivt udleder beskrivelser baseret på en art hermeneutisk nødvendighed. Hermeneutisk nødvendighed skal forstås i den kontekst som danner den underliggende hypotese hos Føllesdal, Walløe og Elster (1997). I deres bog beskriver de alle metoder (og altså også hermeneutiske metoder) som værende hypotetisk deduktive. Denne tilgang kan naturligvis diskuteres, men i vores tilfælde er der en høj grad af sandhed i denne påstand. Det betyder for det første at vi tager udgangspunkt i en hypotese om en mulig tilstand af forhold i verden, for det andet at vi derefter forsøger at teste denne hypotese. Imidlertid er der i specialet tale om et vist mål af hermeneutisk forklaring. Det vil sige at vi fortolker og udleder på baggrund af forforståelser, men også at vi tilstræber at overholde de forholdsvise strikte rammer, vi danner gennem vores teoriapparat.

”Den autopoietiske systemteori force ligger i høj grad i at den gennem cirkulære bestemmelser tømmer begrebet for indhold – når man ser *teoretisk* på det. Et eksempel herpå er: Politik bestemmes politisk. Ser man imidlertid analytisk på det, så åbner et sådan tomt politikbegreb netop for en *analytisk* bestemmelse af hvad det på et givet tidspunkt i en given sammenhæng vil sige, at noget er politik”

(Frankel 2001, p. 31)

Idet vi med denne analyse tilsigter at etablere en teoretisk/metodisk ramme for biblioteks- og informationsvidenskaben, som kan understøtte biblioteksudvikling, er det ikke hensigtsmæssigt at beskrive vores metode på fyldestgørende vis på dette tidspunkt. Opgaven operer med en vis argumentatorisk cirkularitet. Dette medfører en række tautologiske faldgruber og implicerer i hvert fald et autologisk forankringspunkt. Argumenterne holder så at sige fast i hinanden og dermed i sig selv. Niklas Luhmanns teori om sociale systemer er, om end det, som al anden teori, er mindre kompleks end det vi kalder virkeligheden, et meget kompliceret system. Dette skyldes bl.a. at teorien både er almen og universel. Almen, fordi den i princippet kan bruges på alle sociale systemer, og universel idet den indskriver sig selv i sin teori. Da vi i høj grad anvender Luhmanns teori som et bærende element eller rettere som en præcisering af vores diskurs har vi, som også han, været tvunget til at rette opmærksomheden på kronologien og strukturen i specialet. Vi tilstræber på en gang at etablere en analytisk tilgang til kompleksitetshåndtering og samtidig eksemplificere ved at overholde denne tilgang - og de rammer denne tilgang implicerer - i vores egen analyse. Det betyder at metoden diskuteres og præciseres løbende i forbindelse med den teoretiske/analytiske og konstruerende gennemgang, som er vores valgte struktur for opgaven. Dette metodeafsnit er derfor at betragte som introducerende og operationaliseres yderligere i en egentlig analysestrategi i forbindelse med casen.

Overordnet kan vi beskrive vores metode således:

Vi tager udgangspunkt i en hypotese.

Formulerer en test.

Vi etablerer en teoretisk ramme baseret på systemteori og forskelslogik.

For at teste vores hypotese har vi valgt at eksemplificere ved en case. Casen er således at betragte som et eksplorativt forsøg, der har til hensigt at sandsynliggøre vores hypotese. At der er tale om et eksplorativt forsøg betyder i denne sammenhæng, netop at vi kaster os ud i kompleksitetens hav kun medbringende systemteoriens redningsbåd. Casen omhandler en analyse af kompleksitet i biblioteks og informationsvidenskab i forhold til kompleksitet i biblioteks- og informationsvidenskabens omverden. Der er altså ikke tale om en beskrivelse af biblioteks- og informationsvidenskabens akkumulerede viden og teorier, men om udvalgte elementer, der beskriver kompleksitet. Dette iagttages som en analytisk skelnen mellem fremmedreference, selvreference og demarkation.

Denne skelnen udgøres af:
Selvreference/system:

Systemet skal betragtes som den del af biblioteks- og informationsvidenskaben, som beskæftiger sig med biblioteksudvikling. Biblioteks- og informationsvidenskab bruges i visse sammenhænge synonymt med biblioteks- og informationsvidenskab og vice versa. Det samme forhold gælder for biblioteksudvikling og bibliotek. De bruges også til tider synonymt. Det skyldes at biblioteks- og informationsvidenskab er det teoretiske hjemsted for biblioteksudvikling og at biblioteket er genstandfeltet for biblioteksudvikling. Vi er efter overvejelse kommet frem til at det ikke ville befordre forståelsen med en løbende afklaring, men kun skabe forvirring og fjerne fokus fra det centrale i specialet. Vi har valgt at forlade os på at det står klart hvornår der er tale om det ene eller det andet. Når der tales om system, menes der dels biblioteksudvikling, biblioteker i en abstrakt form, samt de dele af biblioteks- og informationsvidenskab, som systemet kan genkende som sine egne bestanddele.

Fremmedreference/omverden

Omverden er defineret som videnssamfundet. Denne omverden er en omverden sådan som den tager sig ud når den beskrives af systemet. Omverden kan som sådan betragtes som uafhængig af systemet, men beskrivelsen af den kan ikke adskilles fra systemet.

Demarkation/grænse

Grænsen mellem system og omverden defineres af informationspolitik. Det har en del teoretiske implikationer overhovedet at tale om at definere grænsen mellem system og omverden. Denne problematik uddybes i afsnittet *analysestrategi*.

Fremgangsmåde

Vores fremgangsmåde er på en gang et forsøg på at operationalisere teoriapparatet hos Luhmann i form af en egentlig metode og et forsøg på at etablere denne metode på et mere generelt plan, som en biblioteks- og informationsvidenskabelig tilgang.

Som det fremgår, er den almene systemteori stærkt deskriptiv. Luhmanns teori er blevet kritiseret for at være reaktionær, kynisk og systembevarende (jf. f.eks. Kneer og Nassehi 1997, p. 16 og Lyotard 1996, p. 28). Og man må da også medgive at der ikke levnes meget plads til menneskelig emancipation og kritik eller forandring af samfundet. Hvis man derfor, som vi, har et sigte, der ikke er deskriptivt, men derimod metodisk og analytisk, må man konstruere et redskab, som samtidigt lever op til de rammer teorien udstikker. Derfor har vi lagt særlig vægt på vores teorikonstruktion. Vor analysestrategi skal kunne håndtere kompleksitet. Derfor må den leve op til tre forskellige aspekter. For det første må det gøres eksplicit at kommunikation etableres via forskelle og at disse forskelle ikke frembringer entydige sandheder eller sandhed overhovedet, men at der derimod er tale om kontingens. Det vil sige at iagttagelser ikke udtrykker nødvendighed, men kun mulighed. For det andet må det gøres muligt at reducere kompleksiteten mest muligt. For det tredje må det gøres muligt at ophobe så megen kompleksitet som muligt, således at overblikket ikke går tabt i forsøget på at reducere. Disse forudsætninger operationaliseres i afsnittet *Analysestrategi*.

Efter en kort gennemgang af hvorledes specialet præsenteres i sin helhed, indleder vi med en række teoretiske definitioner.

Forskel: Teori

I det følgende vil vi beskrive vores teorigrundlag: Formteori og systemteori, herunder blandt andet begreberne kompleksitet, selvreference, fremmedreference og strukturel kobling. Alle begreber i systemteorien og formteorien hænger sammen og er væsentlige for at forstå argumentation inden for disse rammer. De ovennævnte fire begreber er imidlertid særligt vigtige, da de indtager en central plads i vores teori-konstruktion.

Forskelle

Et grundlæggende begreb indenfor både filosofi og sociologi er forskel eller distinktion. Betydelige sociologer som f.eks. Bourdieu og filosoffer som f.eks. Derrida bruger distinktion som et af deres grundbegreber. Alene af denne grund er det interessant at beskæftige sig med forskel som begreb.

I det hele taget er markering eller distinktion, forskelliggørelse et kernebegreb indenfor sociologi, jf. Bourdieus distinktionsbegreb. At noget er forskelligt fra noget andet er fundamentalt. Vores ”verden” eksisterer så at sige gennem forskelliggørelse.

Som nævnt i metodeafsnittet beskæftiger vi os i dette speciale med begreber som dualistisk triplicitet og et trianguleret perspektiv. I dette afsnit vil vi uddybe begreberne forskel, form og iagttagelse, for derved at opnå en bedre forståelse af de to ovennævnte begreber.

Vi beskæftiger os med forskelsbegrebet ud fra en systemteoretisk betragtning, primært på grundlag af Niklas Luhmann og George Spencer Brown. George Spencer-Brown er matematisk uddannet (i mangel af et bedre ord) logiker. Han udviklede i løbet af 60’erne sin formteori, der virker som dels et definitionsgrundlag, dels inspirationsgrundlag for Luhmann. Formteorien er udformet på grundlag af en definition og en række aksiomer³.

Det traditionelle Cartesianske verdensbillede tilsiger os, at verden består af subjekt-objekt relationer, altså af individer i verden. Dette angriber Spencer-Brown. Han angriber den ide, at verden og vores opfattelse af den er forskellig, at der altså findes en verden i sig selv. Verden kan ikke iagttages i sig selv. Man kan højst gøre sig håb om at iagttage vores iagttagelser af verden. Det eneste der er, er vores opfattelse af verden.

”Since there is no means, other than appearance, for studying reality, they are definitively the same.”

³ Grundlæggende antagelse, der ikke nødvendigvis er bevist, hvorpå der bygges en teori.

(Spencer-Brown 1994, p. vii)

Da man ikke kan tage udgangspunkt i at noget 'er', må man starte et andet sted, nemlig i dét der skaber en verden. Udgangspunktet for Spencer-Brown er at et univers skabes når man kløver et rum i to dele (Spencer-Brown, 1994, p. v; Borch, 2000, p. 107). Dette gøres hos Spencer-Brown med 'kommandoen':

"Draw a distinction"
(Spencer-Brown, 1994, p.3)

Denne måde at gå ud fra en skelnen kendes for så vidt også fra f.eks.. Biblens genesisberetning, der netop indledes med en række forskelle. Der skelnes mellem lys og mørke, vandene skilles etc.⁴

Forskel, eller skelnen defineres således:

"Distinction is perfect continence."
(Spencer-Brown 1994, p. 1)

Det vil sige, at en skelnen eller forskel er en perfekt adskillelse af to dele. Den ene side af en forskel er altså på ingen måde i kontakt med den anden side. Det betyder, at man ikke kan betragte, eller i Spencer-Browns terminologi 'markere' de to sider af en form samtidig. Man må enten markere, det vil sige iagttagende, den ene side, eller krydse forskellen og markere den anden side.

"We take as given the idea of distinction and the idea of indication, and that we cannot make an indication without drawing a distinction. We take, therefore, the form of distinction for the form."
(Spencer-Brown 1994, p. 1)

En form konstrueres altså ved at man gør en forskel. Formen består derfor af denne skelnen (distinction), samt de to sider (states), der kan markeres på hver side af netop denne skelnen.

Tegnet for forskel eller distinktion er: \lfloor

Først når den ene side markeres: $x\lfloor$, kan man sige, at der er en forskel.

⁴ Eksemplet skal ikke ses som et forsøg på at udlægge Biblen, blot som et litterært eksempel.

Man kan sige at forskellen træder i form når der markeres en side. Forskellen består således at tre dele:

det markerede: "x"
forskellen: "]"
og det umarkerede: " " .

Den side af en forskel, der er markeret kaldes distinktionens inderside. Det er denne side, der iagttages, f.eks. en rose, til forskel fra vindueskarmen. Distinktionens yderside er således det ikke-markerede, det der ikke iagttages. Ydersiden kan enten være bestemt eller ubestemt.

”Dels kan distinktionens yderside være ubestemt (min cykel/alt andet end min cykel) dels kan den være bestemt (min cykel/din cykel).”
(Borch 2000, p. 109)

Distinktionens yderside er sjældent i praksis ubestemt. Den refererer i stedet implicit til den markerede side.

”Dette fordrer imidlertid en dobbelt grænsedragning for, at man kan skelne den implicitte yderside (i tilfældet min cykel: din cykel) fra alt andet (bøger, huse, blade osv.).”
(Borch 2000, p. 109)

Markeringen, forskellen og iagttageren er, i formen, identiske (Spencer-Brown 1994, p. 76). Det medfører, at man ikke kan adskille de tre dele. Den markering der laves ved hjælp af en bestemt skelnen er knyttet til iagttageren.

En markering kan enten blive gentaget⁵, dvs. man bekræfter den, eller man kan iagttage den anden side af forskellen, og dermed krydse den⁶. Hvis man gentager markeringen, bevarer den sin værdi, mens hvis man krydser distinktionen, står man tilbage uden noget, da man således markerer den ikke-indikerede side af forskellen (Baecker 1999, p. 3).

Tingene fremtræder i kraft af markeringen, for i samme øjeblik at forsvinde, i det øjeblik man iagttager forskellen. Der sker en oscillering mellem væren og intet (Walther 2003). En iagttagelse er således en operation, som gentages hele tiden.

⁵ Calling
⁶ Crossing

En tredje mulighed udover at gentage eller at krydse, er at genindføre forskellen i sig selv⁷ (Spencer-Brown 1994, pp. 69-76). Dette gør, at man nu kan knytte tidsbegrebet til formen, idet ”operationer må knytte sig rekursivt til tidligere operationer” (Borch 2000 p. 109). Man kan således ikke blot iagttage forskellen, men også iagttage iagttageren.

Formkalkulen er med sine uendelige muligheder for at danne forskelle, iagttage disse forskelle og iagttage iagttageren et godt eksempel på hvorledes kommunikation foregår.

”Any observer drawing a distinction necessarily leaves open the three options for handling the distinction: to call it again, thereby accepting its motive, value and content; to cross it, looking for different motives, values and content; or to re-enter it, perhaps in order to examine more closely its motive, value or content. Drawing distinctions and thereby creating the space of choice is exactly what communication does, restricting the realm of the nonrestricted (yet unspecified) and the observer responsible for the restriction (and its exposure).

(Baecker 1999, p. 4. Note udeladt)

I afsnittet *Selektionsmodel* ser vi på, hvorledes dette kan operationaliseres i en model for kommunikation.

En sidste interessant bemærkning fra formteorien er Spencer-Browns definition af viden, der lyder således:

”Let a state distinguished by the distinction be marked with a mark (⌈) of distinction.
Let the state be known by the mark.
Call the state the marked state.”

(Spencer-Brown 1994, p. 4)

Altså, viden er den markerede side af formen. Eller omvendt, det man iagttager, er det man ved; det der er.

⁷ Re-entry

Systemteori

Da dette speciale i høj grad bygger på Luhmanns systemteoretiske sociologi, er det på sin plads med en gennemgang af nogle af de kernebegreber han benytter sig af. Man kan betragte teorien som begrebsapparat, som konsekvent baseres på forskelle og form. Begreberne har en helt specifik betydning, og hænger uløseligt sammen. Der er således ikke et naturligt start- og slutpunkt, men man må nødvendigvis starte et sted.

Niklas Luhmanns teori om sociale systemer er, om end det, som al anden teori, er mindre kompleks end det vi kalder virkeligheden, et meget kompliceret system. Dette skyldes som tidligere nævnt at teorien både er almen og universel. Almen, fordi den i princippet kan bruges på alle sociale systemer, og universel idet den indskriver sig selv i sin teori.

System og omverden

Med inspiration fra Spencer-Browns formteori tager Niklas Luhmann ikke udgangspunkt i væren, men i skelnen⁸. Den traditionelle sociologiske ide om samfundet, ser dette som en helhed, der består af enkeltdele, altså mennesker. En delhelhed model. Denne måde at se samfundet erstatter Luhmann med begrebsparret system og omverden (Luhmann 2000a, p. 42). Denne skelnen eller differentiering mellem et system og dens omverden er for så vidt ikke bevist eller begrundet, men er snarere den antagelse, den øvrige systemteori bygges på.

Udgangspunktet for en systemteoretisk analyse er denne skelnen mellem system og omverden (Luhmann 2000a, p. 52).

Luhmann beskæftiger sig med biologiske, psykiske og sociale systemer. Eller med andre ord: Krop, psyke og samfund. Som sociolog er det naturligvis samfundet eller nærmere de sociale systemer, der især har hans interesse.

Et systems afgrænsning i forhold til dets omverden definerer systemet. Hvis grænsen udviskes opløses systemet. At et system opretholdes afhænger altså alene af, at det til enhver tid opretholder en forskel til dets omverden. Omverdenen er ikke i sig selv et system, men indeholder andre systemer. Disse systemer har tilsvarende de andre systemer som deres omverden. To systemer kan derfor ikke have den samme omverden, da de netop har hinanden som del af denne omverden. Af dette følger også, at to systemer, det være sig psykiske eller sociale heller ikke kan være ens.

⁸ Dette kunne man kalde for en ironisk ontologi, idet man ikke beskriver det værende ved det, det er, men ved det, det ikke er (jf. Eiriksson; Retsloff, 2002)

Den ovennævnte del-helhed opfattelse erstattes med en systemdifferentiering, der svarer til re-entry i formteorien. Man genindfører altså system | omverden forholdet i systemet, hvorved der uddifferentieres nye system | omverdens-differencer.

Poiesis

Poiesis betyder produktion eller skabelse og begrebet hænger sammen med en forandret forståelse af kausalitet. Denne forståelse flytter sig fra en ide om lineær kausalitet, til en kausalitet, der fordeles mellem system og omverden. For eksempel kan en fodboldkamp ikke alene beskrives kausalt ved de afleveringer, der sker mellem spillerne. Man er også nødt til at beskrive de bevægelser, der foregår uden bold. Disse bevægelser er med til at skabe de afleveringsmuligheder, den enkelte spiller står overfor.

Her kommer poiesis begrebet ind. Luhmann bruger begreber således:

”Vi vil tale om produktion, når nogle, men ikke alle årsager, som er nødvendige for at frembringe bestemte virkninger, kan indsættes på en måde, et system kan kontrollere.”

(Luhmann 2000a, p. 56)

Det der lægges vægt på her er, at det drejer sig om 'nogle, men ikke alle'. Det medfører nemlig muligheden for selektion, og dermed en evolutionær udvikling af komplekser af 'produktive årsager', der kan bidrage til at samle andre egnede omverdensårsager (Luhmann 2000a, p. 56). Systemer udvikles altså løbende gennem selektion. I starten evolutionært, dvs. uden styring, indtil der nås et stadie af kompleksitet, hvor der kan være tale om planlægning.

Element og relation

En anden grundlæggende skelnen Luhmann fremhæver, er differencen mellem element og relation. Denne skelnen er lige så grundlæggende for hans teori som forskellen mellem system og omverden. Der findes ikke elementer uden relationer og vice versa, ligesom der ikke findes systemer, der ikke har en omverden, eller en omverden uden et system.

Et system kan dekomponeres på to måder. Den ene er den ovennævnte system-differentiering, hvor man danner delsystemer ved at indføre en skelnen i sig selv. Den anden måde er at se det som elementer, og de relationer, der er i mellem dem. Elementer er i denne sammenhæng en enhed, der i det givne system ikke kan opløses yderligere. Det vil sige, at systemet ikke kan opløse og reorganisere sine elementer, men kun ændre på relationerne i mellem dem. Der skal hertil siges, at rent mate-

matisk skal der ikke være ret mange elementer i et system, før der kommer et uoverskueligt antal relationer.

Konditionering

Når der i et system optræder et uoverskueligt antal mulige relationer, er det nødvendigt for systemet at indføre et kriterium for hvilke relationer, der er tilladte. Denne regulering af relationerne kaldes konditionering. Med andre ord er det, på grund den kompleksitet, det stigende antal relationsmuligheder fremviser, nødvendigt at selektere (Luhmann 2000a, p. 60). Denne selektionstvung medfører kontingens, der igen medfører risiko.

Kontingens og risiko

Kontingens vil sige fravær af det umulige, og fravær af nødvendighed (Thyssen 1997, p. 19). Et system, der tåler megen kontingens, kan siges at være stabilt, da det er mindre afhængigt af bestemte tilstande i dets omverden.

Muligheden for at vælge, giver og også muligheden for at vælge forkert, og dermed risiko. Alle valg, eller selektioner, er for så vidt mulige, og der er ikke noget, der nødvendiggør at en bestemt tilstand selekteres. Det eneste, der ligger fast, er at systemet hele tiden er nødt til at vælge.

En anden måde at formulere dette på er, at et systems evne til at håndtere kompleksitet, er asymmetrisk i forhold til antallet af tilkoblingsmuligheder, det vil sige omverdenens kompleksitet. Derfor er konditioneret selektion nødvendig.

Iagttagelse

Iagttagelse er et af de mest grundlæggende begreber hos Luhmann. Thyssen gengiver en meget formel definition, der igen bygger på formteori:

”Iagttagelse er en operation med en forskel, med henblik på at angive den ene, og ikke den anden, side af forskellen”

(Thyssen 1997, p. 16)

Den side af forskellen, som der fokuseres på, er den side, der iagttages. Når man iagttager, er det eneste, der principielt ikke kan iagttages, den position, man selv iagttager fra. Der er altså et blindt punkt. Derfor er det nødvendigt at iagttage den blinde plet, men derved skaber man en ny blind plet for iagttagelsen.

“...(T)he first distinction, the mark, and the observer are not only interchangeable, but, in the form, identical”

(Spencer-Brown 1994, p. 76)

Forskellen, markeringen og iagttageren er altså identisk.

Selvreference – lukning – autopoiesis

Et system i Luhmanns forståelse er operativt lukket. Det er ligeledes autopoietisk og selvreferentielt. Disse tre begreber hænger indbyrdes sammen, og er på sæt og vis synonyme. De kan derfor ikke forklares adskilt. Det vil vi så prøve alligevel. Selvreference betyder, at systemets mindstedele refererer til systemets egne mindstedele.

”Vi vil tale om basal selvreference, når forskellen mellem *element* og *relation* ligger til grund.”

(Luhmann 2000a, p. 507).

Det vil sige, at selve det, at noget består af nogle elementer, der relaterer til hinanden, betyder, at der er et system, der refererer til sig selv. Altså et system, der er lukket om sine egne elementer og relationer.

”Vi vil tale om *refleksivitet* (processuel selvreference), når forskellen mellem *før* og *efter* ligger til grund for elementære hændelser.”

(Luhmann 2000a, p. 507)

Her kommer tidsbegrebet ind. Tidsbegrebet kommer af en skelnen mellem før og efter og betyder, at situationen ændrer sig løbende. Tid fremtvinger et overskud af muligheder, som der må vælges imellem.

”Vi vil tale om *refleksion*, når adskillelsen mellem system og omverden ligger til grund.”

(Luhmann 2000a, p. 508)

Når systemet bliver opmærksom på en omverden tvinges det til at genkende sig selv for at kunne opretholdes som system.

Et eksempel på disse tre former for selvreference er et simpelt spil fodbold. 5-6 drenge står og spiller en bold rundt til hinanden. De udgør i eksemplet her et socialt system. Personerne udgør elementerne og boldens bane udgør relationerne imellem dem. Dette er basal selvreference.

I det øjeblik de begynder at løbe rundt mens de spiller med hinanden, spejles den nuværende situation hele tiden i den forrige og der bliver tale om processuel selvreference eller refleksivitet.

Disse drenge spiller senere mod et andet hold. Her indføres system¹ omverden differencen og kommer til at ligge til grund for en ny selvreference: Refleksion.

”Der ligger en fælles grundtanke til grund for disse tre former for selvreference. Selvreference korrelerer med verdens kompleksitetspres. Intetsteds i verden kan dens kompleksitet afbildes, udarbejdes eller kontrolleres adækvat, fordi det samtidig ville forøge kompleksiteten tilsvarende i stedet dannes selvreference, som kan respecificeres til brug for omgang med kompleksitet.”

(Luhmann 2000a, p. 508)

Autopoiesis betyder selvopretholdelse eller selvreproduktion. Det betyder, at systemets elementer reproducerer sig selv. Som tidligere nævnt kan et system kun defineres i det omfang, det afgrænser sig fra sin omverden. Det betyder, at systemet er lukket.

Et autopoetisk, lukket og selvrefererende system er for menneskers vedkommende det psykiske system, og for samfund det sociale system. Det psykiske systems mindstedele er tanker, det sociale systems mindstedele er kommunikation. Autopoiesis betyder at et systemer ikke udveksler bestanddele, men til stadighed producerer og reproducerer sine egen bestanddele. Til gengæld er systemet kognitivt åbent, hvilket vil sige omverdensfølsomt. At systemer på en gang er operativt lukket og kognitivt åbent betyder at det kan iagttage, men at iagttagelsen ikke resulterer i et aftryk af virkeligheden, men er udtryk for en systemintern konstruktion af iagttagelsen (Kneer og Nassehi 1997, pp. 60-61).

At det psykiske system er lukket, autopoetisk og selvrefererende betyder bl.a. at vi ikke kan læse hinandens tanker. For det sociale systems vedkommende betyder det, at kun kommunikation kan kommunikere. Et kommunikativt system reproducerer sig ved at kommunikation afføder kommunikation (Luhmann, 2000, p. 419).

Et system kan altså ikke påvirke sin omverden direkte, ligesom der heller ikke sker en direkte påvirkning den anden vej. I stedet sker der hele tiden iagttagelser. Et system iagttager hele tiden sin omverden, men iagttager også sig selv og sine egne iagttagelseskriterier.

Fremmedreference

Når man taler om selvreference, må man erkende at der også er en anden side, omverdenen, eller fremmedreferencen.

Fremmedreference knytter sig til det, der er uden for systemet. Som nævnt tidligere er systemet operativt lukket, så fremmedreference må altså baseres på omverdensfølsomhed (iagttagelse).

”Selvreference og fremmedreference er to forskellige måder at orientere sig, to steder at stille spørgsmål og bruge som platform for videre operationer.”

(Thyssen 1997, p. 31)

Fremmedreference er således ikke et spørgsmål om, hvad omverdenen er i sig selv, men et spørgsmål om, hvorledes omverdenen konstrueres i systemet. Enhver fremmedreference er således en del af systemet i det øjeblik, den italesættes. Systemet iagttager sin omverden gennem et kriterium (konditionering), der afgør hvorledes systemet kan konstruere sin omverden. På den måde kan man sige at omverdenen bliver en del af systemet, hvilket svarer til at systemet genindfører system[omverdendifferencen i systemet selv.

Paradoks

Et paradoks er en selvmodsigende operation. Men det er samtidig en operation, der indeholder en vis sandhed. Man kan sige, at sandheden oscillerer mellem den ene og den anden side af en forskel.

”Et paradoks er en operation, der kun er mulig, hvis man accepterer, at den ikke er mulig.”

(Thyssen 1997, p. 30)

Hvis man i videnssamfundet står over for et valg, har man ingen støtte til at hjælpe sig. Der er ikke mulighed for at sige at religion eller rationalitet kan vælge for en. Hvis man foretager et valg, udelukkes den anden mulighed ikke, men aktualiseres derimod. Det bliver klart, hvad man har valgt fra (Qvortrup 2003, p. 120). Dette paradoks skyldes at man ikke kan henvise til en udenforstående autoritet.

”The answer for our times cannot stand outside of the issue itself, but must enter it. The strategy is not one of dissolving paradoxes, but of deparadoxicalization. One is to search for the things minimal difference from itself (...)”

(Qvortrup 2003, pp. 120-121)

Paradokser skal altså afparadoksaliseres. Det vil her sige, at de opløses i forskelle, hvis to sider kan markeres.

Mening og strukturel kobling

Mening er et overskud af henvisninger til yderligere muligheder for oplevelse og handling. En henvisning i sig selv relaterer sig ikke kun til det ’virkelige’, men også

til både det mulige og det umulige. Noget står i fokus, nemlig intensionen, mens andet står i marginen, som en horisont for fortsættelsen af oplevelsen og handlingen. Den samlede mængde af henvisninger, der udgår fra den intenderede genstand, er større, end det er muligt at aktualisere. Derfor kræver mening altså en selektion. Denne uundgåelige selektion træder ind i meningsbevidstheden og ind i kommunikationen om det meningsmæssige (Luhmann, 2000, p. 99). Man er altså nødt til at kommunikere sig frem til en enighed om mening. Det vil sige at mening betyder at en mulighed aktualiseres frem for andre muligheder. Strukturen af sådanne valg er meningsstrukturer. Med struktur forstås at systemer bearbejder mening på grundlag af tidligere aktualiseringer. Det betyder at systemer danner mening reaktionært og induktivt. Tidligere succesfulde valg genvælges, hvis det er muligt. Og nye valg foretages på grundlag af hidtidige erfaringer. Mængden af hidtidige valg danner en struktur for det enkelte system. Meningsbearbejdende systemer er således strukturelt koblede ved at man kan tale om en struktur, der har fælles hensigt, men ikke om en struktur, der strukturelt set er identisk. Psykiske systemer er således strukturelt koblede til sociale systemer, men der er ikke tale om fællesskab, kun om forskellige iagttagelser med fælles hensigt.

De to systemer er opstået af co-evolutionens vej. Det ene er ikke muligt uden det andet og omvendt. De har, om man så må sige, uddifferentieret sig ved mening. Mening er den egentlige "substans" i dette emergente område af evolutionen. Det er derfor falsk (eller mere mildt formuleret: en forkert valgt antropocentrisme) at tildele det psykiske, dvs. den bevidsthedsmæssige forankring, en slags ontologisk forrang i forhold til det sociale. Det er i det hele taget forfejlet at søge en "bærer" af mening. Mening bærer sig selv, idet den muliggør sin egen reproduktion selvreferentielt. *Og kun formerne for denne reproduktion differentierer psykiske og sociale strukturer.*

(Luhmann 2000a, p. 138)

De operationer, der bearbejder mening, er stadig lukket for systemets omverden. Psykiske systemer producerer stadigvæk tanker, hvorimod sociale systemer producerer kommunikation. Men begge systemer tvinges til at selektere mellem muligheder.

"Bevidstheden kan tænke hvad den vil; men i og med at bevidstheden opererer meningsfuldt, bliver det garanteret, at enhver tanke henviser til bestemte tilslutningsmuligheder. Og kommunikationen kan kommunikerer om alt – og meningsformen i de kommunikative processer sikrer, at det fortsætter, idet hver enkeltkommunikation holder bestemte muligheder for følgekommunikation i beredskab."

(Kneer og Nassehi 1997, p. 83)

Det betyder i yderste konsekvens, at kommunikation ikke henviser til mening som meningsfuld i ordets common sense betydning, men til strukturer, der er defineret af tidligere valg.

Kommunikation og funktionskoder

Kommunikation er et socialt systems mindstebestanddel. Systemets autopoiesis består altså i den stadige produktion af kommunikationer. Ifølge systemteorien kan mennesker ikke kommunikere, kun kommunikation kan. Der indgår naturligvis tilstedeværelsen af personer i kommunikationsprocesser, men personer skal her forstås upersonligt. Sproget, kommunikationen er ikke et udtryk for bevidsthed, men fungerer på det sociale systems præmisser.

Kommunikations er en treleddet selektionsproces.

”Kort sagt: der foreligger en kommunikation, når der bliver truffet et valg af information, et valg blandt flere muligheder for meddelelse, og et valg blandt flere muligheder for forståelse. Det er vigtigt at understrege, at man først kan tale om kommunikation, når der foreligger en syntese af alle tre selektionsydelser. Det er vigtigt, fordi det samtidigt udelukker, at man kan opfatte kommunikation som resultat af ét individs handlinger.”

(Kneer og Nassehi 1997, p. 85)

Det vil sige at et individ vælger en information og en måde at meddele sig på, hvor efter et andet individ iagttager denne information og meddelelse og vælger en måde at forstå. Det er nærliggende at eksemplificere med specialet her. Det kan betragtes således. Vi har valgt, hvad vi ønsker at fortælle, vi har valgt i hvilken form, det skal fortælles, men først når det læses og en forståelse vælges, er der tale om kommunikation. Eneste problem med billedet er naturligvis at vi er to forfattere og der derfor allerede indgår en del indbyrdes kommunikation.

”Som det er nævnt flere gange forekommer der hverken input eller output af bestanddele i det sociale system. Information, meddelelse og forståelse bliver altså ikke indført i det sociale system fra den psykiske omverden som komponenter i kommunikationen; De bliver selv produceret af det sociale system.”

(Kneer og Nassehi 1997, p. 86)

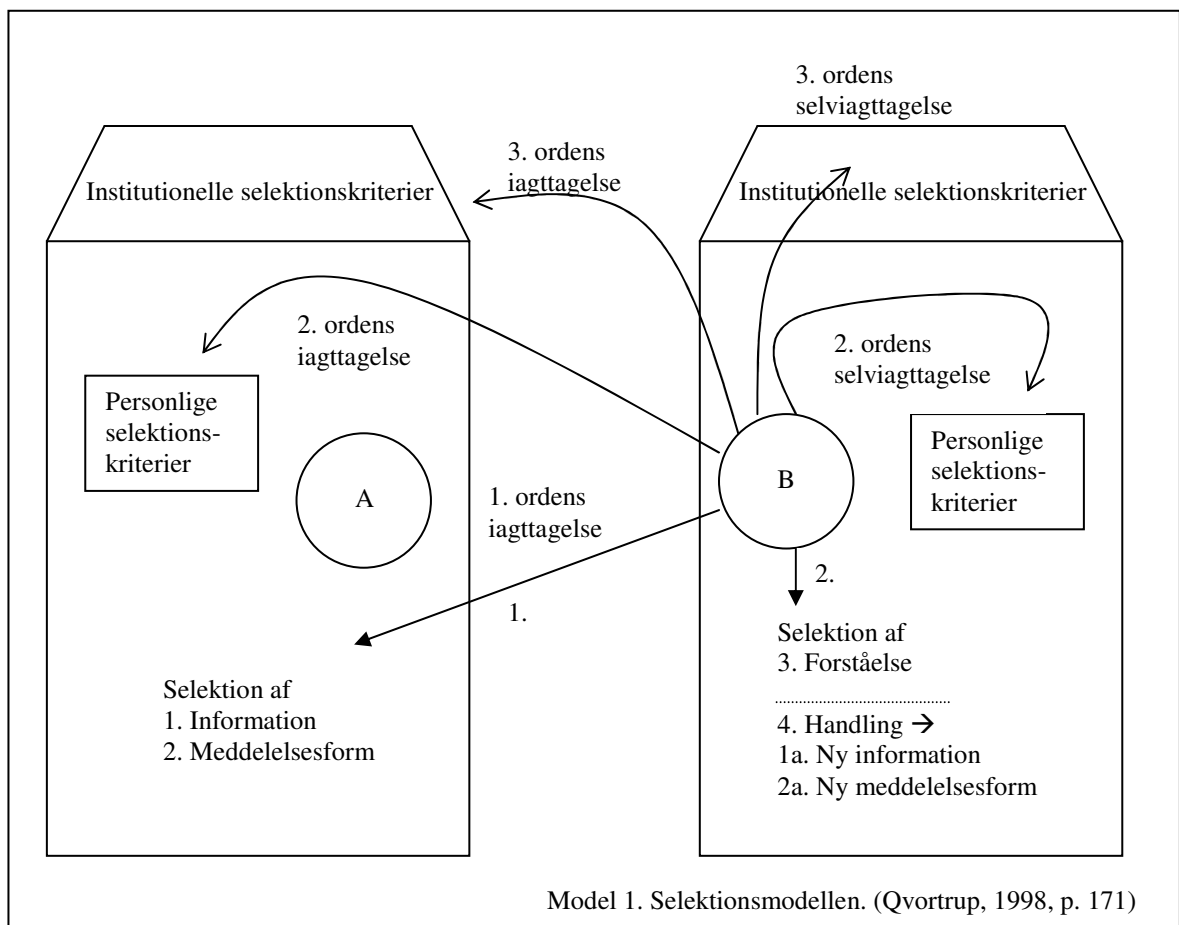
At det kan forekomme, som om der udveksles bestanddele, henfører til at bevidstheden meningsstruktur kan have ligheder med kommunikationens meningsstruktur. Spørgsmålet melder sig om det så overhovedet giver mening at forsøge kommunikere, men det er jo det, mennesker i fællesskaber giver sig af med.

Ifølge Qvortrup, kan mennesker godt kommunikere, de gør det blot inden for binære kommunikative koder. For eksempel indenfor koden magt | ikke-magt, hvis man er inden for funktionssystemet politik (Qvortrup 2000, p. 159). Det skal dog siges, at der er tale om en opblødning af Luhmanns begrebsverden, hvilket der også tages forbehold for (Qvortrup 2000, pp. 160-161). Hvad Qvortrup gør, er at sige at mennesker kommunikerer, men vores kommunikation er determineret af binære koder. Disse binære koder er hos Luhmann beskrevet som en forskel, der genereres af funktionen af et system. Forskellen er at Luhmann stringent opretholder adskillelsen af psykiske og sociale systemer, og sige at funktionen determinerer kommunikationen, mens Qvortrup delvist lukker op for at psykiske systemer bidrager til kommunikationen, men det er stadig funktionen der determinerer kommunikationen. Vi bestræber os på at holde os stringent til systemteorien, men har alligevel valgt at inddrage Qvortrups selektionsmodel, da den ikke nødvendigvis er i konflikt med vores teorikonstruktion.

Selektionsmodel

På baggrund af Luhmanns teorier har Qvortrup opstillet selektionsmodellen (model 1).

Qvortrups model tager udgangspunkt i en kommunikation mellem A og B. B i agttager A's valg af dels information, dels meddelelsesform. Dette er første ordens iagttagelse. Herefter iagttager B de personlige selektionskriterier. Dette er anden ordens iagttagelse og selviagttagelse. Derudover iagttager B de institutionelle selektionskriterier. Dette er tredje ordens iagttagelse og selviagttagelse. Udfra disse kriterier vælger B en forståelse af kommunikationen. Dette medfører en handling og dermed ny information og en ny meddelelsesform. Denne proces sker naturligvis både fra A til B og fra B til A. Samtidig er det en iterativ proces, der i modellen er delt op, men som i praksis ikke kan ses i enkeltdele (Qvortrup 1998, pp. 164-172).

”Denne stadige reduktion og produktion af risiko er et grundlæggende karaktertræk ved kommunikation.”

(Qvortrup 1998, p.160).

Den tredje ordens iagttagelse og selviagttagelse, der henviser til de institutionelle selektionskriterier, er Qvortrups udvidelse af Luhmanns teorier. Den 'institution' der henvises til, kan for eksempel være politimandens uniform, når man bliver stoppet for at køre uden lygter på cyklen. Den kommunikation der foregår mellem delinkventen og ordensmagten er underlagt dels de personlige selektionskriterier, der bl.a. er historisk bestemte. Hvilke grunde er der til at jeg kører uden lygter, hvordan opfatter betjenten det jeg siger, det vil sige hvilken forståelse selekterer han. Men derudover ligger der altså også en iagttagelse af den institution, ordensmagten udgør. Der er ganske klare, men uskrevne regler for hvorledes man bør/skal opføre sig over for en betjent, ligesom der er regler for hvilke sanktionsmuligheder denne har overfor folk der overtræder denne kodeks.

Tilsvarende kan man se på kommunikationen indenfor videnskabelige domæner, hvor der er regler, nogle eksplicite, andre implicite, for hvad der er god forskning, hvad der er den korrekte måde at kommunikere sin forskning til andre etc.

Kompleksitet

”Kompleksitet betyder den samlede mængde af mulige tilstande”

(Kneer og Nassehi 1997, p. 51)

Når der således opstår flere sociale systemer med flere forskellige funktioner, som kan iagttage med forskellige optikker eller forskelle. Og der samtidigt bliver flere og flere fænomener og ting at iagttage med disse forskellige optikker – så stiger kompleksiteten. Livet bliver grundlæggende uoverskueligt.

”The basic civilizing influence in society is the continuous development of differentiated subsystems as a way of handling complexity, the evolutionary principle being that external complexity can be managed only by the development of a matching level of internal complexity.”

(Qvortrup 2003, p. 4)

Desuden differentierer systemer sig i subsystemer for at reducere kompleksitet. Problemet er så at et hvert system som differentierer sig ud i subsystemer øger kompleksiteten for de systemer, det er omverden for. Reduktion af kompleksitet skaber mere kompleksitet. Desuden bliver de enkelte subsystemer omverden for hinanden og systemer øger dermed også kompleksiteten for sig selv.

Intermezzo

Identitet (Afgrensning eller håndtering af kompleksitet)

At beskrive sin disciplin på ny eller på en anden måde... Altså at skabe et demarkationskriterium, som kan differentiere det pågældende fagområde fra andre systemer af viden, ikke mindst den almene viden, kan let blive utroligt omfattende. Hvis man taler om en simpel eller rettere fokuseret videnskab, er det naturligvis forholdsvis enkelt at beskrive med få ord hvad der formålet med at arbejde videnskabeligt. Men kun til et vist punkt. Derpå bliver det sværere. Man skal etablere et 'bevis' for at man rent faktisk producerer ny viden, og man skal operationalisere sine definitioner på, hvad det er, man producerer viden om. Altså dokumentere videnskabelighed. Og hvad er så videnskabelighed? Det afhænger jo af hvad man undersøger og hvorledes der kommunikeres indenfor forskellige relevante paradigmer. Alle discipliner må nødvendigvis acceptere denne problemstilling: hvorledes kan man kvalificere eller konsolidere sit arbejde og dermed hævde en hvis ekspertise? Om man så løser dette på et metodisk, empirisk niveau, som ofte naturvidenskaberne gør, eller på et epistemologisk eller metafysisk plan, som f.eks. filosofi afhænger i høj grad af genstandsfelt, men også traditioner, historie og ikke mindst strømninger i tiden spiller ind.

Dette speciale indeholder et demarkationsforsøg. Et forsøg på at afgrænse biblioteks- og informationsvidenskab som disciplin. Dette gøres ved at prøve at beskrive og analysere formen: Biblioteks- og informationsvidenskab til forskel fra sin omverden. Med andre ord: Hvis *den markerede side* er biblioteks- og informationsvidenskab, hvad medfører så *den umarkerede side* og hvorledes kommer *grænsen* derimellem til syne.

Systemet (Biblioteks- og informationsvidenskab)

Biblioteks- og informationsvidenskab indebærer som betegnelsen antyder både et biblioteksvidenskabeligt og et informationsvidenskabeligt element. Somme vælger at bekende sig til de ene eller det andet. Dvs. man konsekvent bruger betegnelsen informationsvidenskab i sit arbejde. Eller man taler om bibliotekskundskab. Denne indeholdte forskel er vi nødt til at forholde os til, samtidigt med at vi ikke ønsker at dele disciplinen.

Ikke desto mindre er informationsvidenskab, henholdsvis biblioteksvidenskab med til at skabe nogle særlige karakteristika ved disciplinen som sådan.

Der er i et vist omfang tale om to grundlæggende forskellige tilgange til faget. Lidt firkantet kan man sige at informationsvidenskab overordnet set kendetegnes ved en klassisk empirisk tilgang. Hvorimod biblioteksvidenskab med sine elementer af så

forskellige ting som forvaltning, kulturteori, organisationsteori, strategisk tænkning, historisk forståelse og meget andet, favner anderledes (ikke nødvendigvis bedre) med en mere humanistisk indgangsvinkel til sin genstand.

Netop genstanden er vigtig. Det man undersøger. Det vidensområde kollektivet (samfundet) har fundet det funktionelt at institutionalisere for at højne kollektivets indsigt. Det er vores påstand at netop genstandsfeltet er problematisk i biblioteks- og informationsvidenskab. Informationsvidenskaben beskæftiger sig naturligvis med information. Men hvad er information? Gode spørgsmål rummer sjældent entydige svar og en del af specialet må nødvendigvis forholde sig til definitioner på information.

Men er biblioteksvidenskaben genstandsfelt det samme. Er der også her tale om information som undersøgelsesobjekt? I folkebibliotekssammenhænge tales der om kulturformidling, folkeoplysning. Dette antyder en forskel. Dette antyder en teleologisk ambition. Med teleologisk mener vi i denne sammenhæng at man kan tale om et målrettet ærinde med formidlingen. At der implicit antydes at noget viden er ”den rigtige vej” så at sige, til dannelse og oplysning. Man kunne måske sige at biblioteksvidenskab undersøger viden, men hvad er så viden i denne sammenhæng? Er det noget andet end information. Er der en forskel? Eller er det det samme på en anden måde, et andet tidspunkt, et andet sted. Også det må vi nødvendigvis forholde os til.

Ikke blot må genstandsfeltet identificeres, også den vinkel man undersøger med må præciseres. Funktionsforskellen. Hvilken forskel gør det at observere med en bestemt forskel og hvilken forskel er der tale om. Hvilken funktion skal opfyldes. Biblioteks- og informationsvidenskaben beskæftiger sig med dokumenter af den ene og den anden art. Hvordan dokumenter kan identificeres, genfindes og placeres i en sammenhæng. Det er altså ikke det, der står i dokumenterne, der er af interesse, men nærmere hvorledes dokumenterne relaterer sig til vidensuniverset. Hvis biblioteks- og informationsvidenskaben beskæftiger sig med information og/eller viden, er det altså ikke på samme måde som f.eks. filosofien der undersøger hvordan vi kan **vide** eller videnssociologien, der undersøger hvordan **vi** kan vide.

En måde at se det på er at fokusere på relationer, struktur og processer. Hævde at biblioteks- og informationsvidenskaben beskæftiger sig med implicite og eksplicite relationer mellem dokumenter. Med strukturer i dokumenter og mellem dokumenter. Og med de processer som skaber og påvirker dokumenter.

I den optik kunne man måske tale om at håndtere kompleksitet. Det er i hvert fald den funktionsoptik vi etablerer og afprøver i specialet her.

Omverden (samfundet)

Når kommunikative eller sociale systemer institutionaliseres eller blot antager en mere fasttømret organisering, træder den funktionsbestemte optik tydeligere frem. Med andre ord: når forskellige funktioner i tilværelsen udlejres fra det enkelte individ og varetages kollektivt (socialt) via en institution (for eksempel funktionen at skabe ny viden, som varetages af videnskaben), etableres et socialt system, som har en mere entydigt og gennemgribende funktionsoptik. Betragter man videnskaben som socialt system, er funktionen at skabe, vurdere og dokumentere ny viden. Denne funktion genererer et bestemt iagttagelsesfilter, en grundlæggende forskelssætning. Næmlig sandt/ikke-sandt. Alle iagttagelser, der gøres af det videnskabelige system, ses gennem denne optik. Hvis vi vender tilbage til, hvordan iagttagelse var defineret og husker at et socialt system består af kommunikationer, vil sætningen lyde: alle de "betegnelser ved en skelnen" som kommunikationen der konstituerer det videnskabelige system foretager, vil være præget af den funktionsbestemte optik (forskel), systemet opretholder sig selv igennem. Man kan altså sige at videnskaben genkender sig selv ved at skelne mellem fænomener gennem en selektion, som afgør, om der er tale om noget sandt eller noget ikke-sandt.

I et samfund, som i stadig højere grad differentieres gennem funktion (profit-skabende systemer, viden-skabende systemer, lovgivende systemer), til forskel fra tidligere tiders segmenter (små uafhængige samfund) og senere hierarkier (adel, borgerskab, arbejderklasse osv.), finder vi det nyttigt at analysere og beskrive fænomener ved at lægge vægt på iagttagelser og de bagvedliggende, funktionsbestemte forskelle, som influerer på disse iagttagelser.

Iagttagelse: biblioteksudvikling og informationspolitik i videnssamfundet

I vores metode introducerede vi tre forudsætninger for at håndtere kompleksitet. De tre forudsætninger er at man reducerer kompleksitet, ophober kompleksitet og tager højde for kontingens, altså fravær af nødvendighed. Disse forudsætninger udmøntes i værktøjerne dualistisk triplicitet, det triangulerede perspektiv og diskursivitet. I forbindelse med casen skal disse værktøjer operationaliseres. Det vil sige at det følgende afsnit, som beskriver vores analysestrategi uddyber forudsætningerne for håndtering af kompleksitet, beskriver de teoretiske iagttagelsesstrategier for at overholde disse forudsætninger, samt operationaliserer disse strategier i en egentlig analysestrategisk tilgang, der er tilpasset vores case.

Indledningsvis vil vi gøre rede for Åkerstrøm Andersens introduktion af begrebet analysestrategi. Dels for at eksplicite hvorfra vi har hentet vores inspiration, dels for at gøre det klart på hvilken måde vores forslag til en analysestrategi adskiller sig fra hans.

Analysestrategi

Begrebet analysestrategi er forankret i konstruktionen af diskursive analysestrategier (Åkerstrøm Andersen 1999), men anvendes her i en udvidet form. Det skyldes at vores mål netop ikke er at tilstræbe en eksplicit lededifference. I stedet lægger vi vægt på konditioneringen af den kommunikation specialet indeholder. Det vil sige at fokus flyttes fra den forskel, med hvilken vi iagttager, til den forskel, der afgør hvilke relationer, som er tilladte i det kommunikative system.

Vores analysestrategi er altså anderledes end Åkerstrøm Andersen beskriver analysestrategier. Et yderligere punkt hvor vi adskiller os er det forhold at Åkerstrøm Andersen taler om analysestrategier som deontologiserende til forskel fra metoder, som han beskriver som ontologisk orienterede. Det er vi for så vidt enige i. Sigtet med dette speciale er imidlertid ikke en dekonstruktion eller afsløring af opfattelser som socialt konstruerede eller lignende, med derimod af en konstruktiv karakter. Vi ønsker at skabe en forståelsesramme for biblioteksudvikling, men denne forståelsesramme er ikke ontologisk orienteret, den er rettere orienteret mod konstruktion af verden i verden.

”Analysestrategi er ikke metoderegler, men en strategi for, hvordan man som epistemolog vil konstruere andres (organisationer eller systemers) iagttagelser som objekt for egne iagttagelser m.h.p. at beskrive hvorfra de selv beskriver.”

(Åkerstrøm Andersen 1999, p. 14)

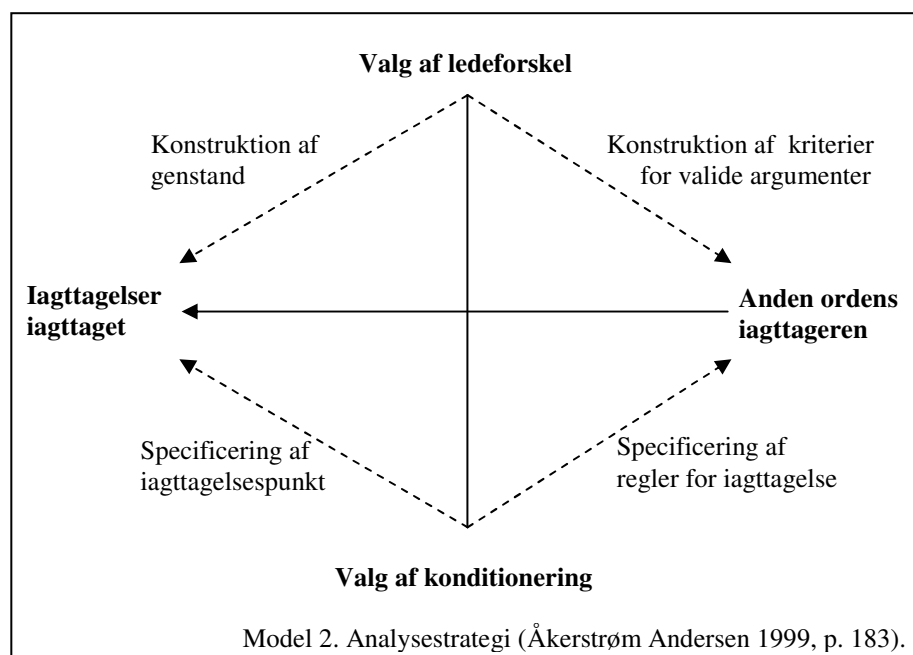
Der er tale om et valg af iagttagelse, med konsekvenser for de beskrivelser, der frembringes. I Åkerstrøm Andersens model for analysestrategi (model 2) er det valget af ledeforskel eller lededifference, der deler verden i de iagttagede iagttagelser og den anden ordens iagttager, der har iagttaget disse iagttagelser.

”Ledeforskellen konstruerer, hvordan noget overhovedet kan blive observerbart som genstand, og den konstruerer samtidig de kriterier, iagttageren må anvende i argumentationen og begrebsdannelse.”

(Åkerstrøm Andersen 1999, p. 183)

Konditioneringen drejer sig for det første om hvilket iagttagelsespunkt, man hævder at iagttage. For det andet drejer det sig om specificeringen af de regler for iagttagelse, man følger i sin analyse.

En analysestrategi kan beskrives som det er gjort i Model 2.

Lededifferencen er, som Åkerstrøm Andersens model beskriver, afgørende for, hvordan man på den ene side konstruerer den genstand, man iagttagere, og på den anden side konstruerer kriterier for iagttagelser. Dette giver mening, hvis man iagttagere med et afgrænset fokus. Vores ambition er derimod at konstruere et billede af håndteret kompleksitet. Kompleksitet udgør som tidligere beskrevet et kompleks af forskelle. Det betyder at vi i høj grad er nødt til operere med forskellige lede-

differencer fra iagttagelse til iagttagelse. I casen gør vi således rede for, hvilken lede-difference vi anvender i de enkelte dele af analysen.

Der er tale om en i høj grad selvreferentiel analyse, idet vi undersøger biblioteks- og informationsvidenskaben og dens omverden. Vi er derfor i besiddelse af en vis forforståelse. Denne forforståelse betyder at der ikke i så høj grad er tale om valg af lededifferencer, men i højere grad er tale om at genindføre differencer, vi tidligere er stødt på.

Vores forforståelse er selvfølgelig er væsentlig emne for kritik, men samtidigt bør det betyde at vi kan bruge vores lededifferencer mere præcist og dermed få de forskelle, som tilsammen skal danne billedet af håndteret kompleksitet, til at træde skarpere frem.

Vi har som nævnt fokus på konditionering. Vores valg af konditionering er håndtering af kompleksitet. Dette medfører at specificeringen af vores iagttagelsespunkt munder ud i en regel om iagttagelse af kompleksitet. Denne regel udgøres af de tre følgende forudsætninger for at håndtere kompleksitet.

Reduktion af kompleksitet

For at man kan være i stand til at håndtere kompleksitet er man nødt til at reducere den. I denne sammenhæng er det et spørgsmål om at finde det rette antal observationspunkter, når man skal beskrive en sammenhæng. For mange perspektiver giver uoverskuelighed og reducerer netop ikke kompleksitet. På den anden side er for få også problematisk. Det er vigtigt at man ikke giver afkald på kompleksiteten. Den skal reduceres, men der skal være tale om reduceret kompleksitet og ikke simplicitet. Desuden skal man være sig bevidst at enhver reduktion af kompleksitet skaber mere kompleksitet. Det sker, fordi systemintern reduktion af kompleksitet forøger det asymmetriske forhold mellem systemets kompleksitet og kompleksiteten i omverden.

Ophobning af kompleksitet

Det er ikke nok at reducere kompleksiteten. Dels fordi en reduktion som tidligere beskrevet skaber mere kompleksitet, dels fordi håndtering af kompleksitet ikke handler om at reducere ned til overskuelighed, men netop handler om at håndtere uoverskueligheden uden at give afkald på uoverskueligheden. Man bør altså operationalisere, hvorledes det kan gøres muligt at indeholde tilstrækkelig kompleksitet i sin beskrivelse på en måde der stadig er håndterbar.

Eksplicitering af Kontingens

Vores socialkonstruktivistiske udgangspunkt medfører, at vi må se fænomener som værende kontingente, det vil sige at de er historisk variable, foranderlige på tværs af kulturer og ikke nødvendigvis kan siges at have almen gyldighed (Collin 2003, p. 11).

”Kontingente fænomener er ”tilfældige” i den forstand, at de hverken er logisk eller metafysisk nødvendige. Derimod er det ikke udelukket, at de kan forklares ud fra empiriske lovmæssigheder. Kontingente fænomener er altså ikke tilfældige i betydningen *vilkårlige*.”

(Collin 2003, pp. 11-12)

Kontingens er altså fravær af nødvendighed. Det vil sige at håndtering af kompleksitet skal indbygges en vis relativisme. Kontingens følger af kompleksitet, men skaber også kompleksitet. For at bevare tilstrækkelig kompleksitet i håndteringen er det vigtigt at ekspliciterer konflikter og modstridigheder.

lagttagelsesstrategier

Vores iagttagelsesstrategi udgøres af tre værktøjer. Disse værktøjer er konstruktioner af iagttagelsestilgange. Det vil sige at man prøver at konstruere en bestemt måde at iagttage på. Det svarer på en måde til det Åkerstrøm Andersen kalder lededifference, men her er der tale om en bestemt måde at konstruere lededifferencer og ikke om at konstruere en bestemt lededifference. Tværtimod er vores analysestrategi netop forankret i at man kan og bør veksle mellem lededifferencer undervejs i analysen.

Det drejer sig om følgende værktøjer:

Dualistisk triplicitet, trianguleret perspektiv og diskursiveret konflikt. Med værktøjer mener vi definitioner, som er gode at være sig bevidst, når man skal udvælge forskelle til sin analysestrategi. Disse kan hver for sig og især i fællesskab behandle tre forhold. Nemlig uoverskueligheden ved kompleksitet, meningsmætheden af kompleksitet og kompleksitetens nødvendige kontingens. De er disse forhold der gør det nødvendigt at reducere kompleksiteten, således at den i højere grad kan overskues. Nødvendigt at ophobe kompleksitet, således at man undgår kikkert-syn og samtidigt tilstræber et vist mål af kontrol med hvilke dele af kompleksiteten, man skærer væk. Og nødvendigt at ekspliciterer kontingens således at man ikke mister denne egenskab ved kompleksitet.

Det ville være nemt om de tre begreber håndterede hvert sit forhold, hvilket de i visse sammenhænge måske også gør: På den anden side repræsenterer de alle elementer af hinanden. De er alle sider af kompleksitet. Det vil sige at de virker sammen, hvilket man bør holde sig for øje.

Dualistisk triplicitet

En dualistisk triplicitet er et begreb fra formlæren etableret af Spencer-Brown. (Denne formlære danner grundlag for en del af Luhmann teoriapparat og er derfor i overensstemmelse med vores overordnede teoriramme). Udgangspunktet for Spencer-Brown er at en hvilken som helst form eller fremtræden etableres gennem

en kløven af verden (Borch 2000 p. 107; Spencer-Brown 1994 p. v). En side markeres og i kraft af det markerede, det umarkerede og ikke mindst grænsen der i mellem fremtræder det markerede, på baggrund af det umarkerede med en klar grænse der i mellem, som noget. Dette noget er det, som er. Dette udgangspunkt (ontologi om man vil) er alt, som er. Dette forhold beskriver Spencer-Brown som en dualistisk triplicitet.

“Any indication implies duality, we cannot produce a thing without coproducing what it is not, and every duality implies triplicity: what the thing is, what it isn’t, and the boundary between them.”

(Spencer Brown 1994, p. ix)

Det vil sige; form består af en markeret side, som er dualistisk forskellig, men samhørende med det udenom. Altså et markeret side og en umarkeret nødvendig rest. Desuden er der en distinkt grænse mellem det markerede og det umarkerede. Den dualistiske triplicitet består altså af det markerede, det umarkerede og grænsen der imellem.

Der er tale om tilsynekomst (emergens) i sin spædeste form. At noget er, betyder, at det kan skelne mellem sig selv og sine omgivelser. Den dualistiske triplicitet foregriber således begreberne selvreference og fremmedreference hos Luhmann.

En sådan form har en iboende kompleksitet idet hele verden i princippet ophobes heri. Alt eller helet indeholdt i en form etableret gennem et partikulært fokus, en bestemt markering. På den anden side må man betegne det umarkerede for at kunne anvende forskellen. Dermed aktualiserer man en mulighed frem for andre og reducerer kompleksiteten. I dette speciale har vi overordnet etableret en dualistisk triplicitet gennem system, omverden og grænsen der i mellem.

Trianguleret perspektiv

Et trianguleret perspektiv beskriver konstruktionen af en tredeling. Tredelingen er ikke et tilfældigt valg, men der er heller ikke tale om et deduktivt resultat. Tredeling er derimod, i vores øjne, den måde hvorpå man kan simplificere en polyoptik⁹ mest muligt, uden at give afkald på kompleksiteten. Dette er i øvrigt i tråd med f.eks. scenarieteknik, selvom argumentet inden for denne disciplin bygger på andre, mere hermeneutisk orienterede forklaringsmodeller. Dette skal forstås således, at for at kunne placere sig i en kompleks relation er det nødvendigt med minimum tre perspektiver. Der kan naturligvis godt være flere, men i så fald bliver gennemskueligheden mindre. Hvis der kun inddrages to perspektiver må dette

⁹ en optik, der repræsenterer flere perspektiver på en gang, hvilket i dette tilfælde kan formuleres som en metastrategi.

beskrives som simpel relation og et perspektiv skaber ingen relation, men forbliver blot et perspektiv. Komplexitet er altså med andre ord mere end to, da to mere vil antage skikkelse af dikotomi eller kontinuum, i modsætning til en flerhed, der kan ophobe mere kompleksitet. Dette er altså grundlaget for at tilstræbe et tredelt analyseapparat.

Diskursiveret konflikt

At tale om at noget er diskursiveret er vores fortolkning af fem fællestræk ved Michel Foucault, Reinhart Koselleck, Ernesto Laclau og Niklas Luhmann, som danner grundlag for Åkerstrøm Andersens udvikling af diskursive Analysestrategier. Vi tillader os at bruge disse fællestræk som en samlet definition på diskursivitet. Nedenstående skema viser hvordan disse tager sig ud i et systemteoretisk perspektiv (Åkerstrøm Andersen 1999, pp. 19 - 20).

Diskursivitet	Systemteori
Der skal være tale om iagttagelser af 2. orden.	Iagttagelser kan kun iagttages efterfølgende. I selve iagttagelsesøjeblikket kan kun den markerede side markeres.
Udgangspunktet er en tom ontologi. Virkeligheden tilskrives ikke noget på forhånd.	Omverden afbildes ikke i systemet. Systemet konstruerer selv den omverden den iagttager.
Der gøres op med bevidsthedsfilosofien. Subjektet trækkes ud af fokus.	Kun kommunikation kan kommunikere. Bevidsthed kan ikke kommunikere
Der gøres op med handlingens ontologi. Handlinger eksisterer ikke som objektivt referencepunkt, men er udtryk for konstruktion af et ansvarligt eller ansvarsbærende selv.	Handlinger er kommunikative tilskrivninger. De er <i>ikke</i> uafhængige, men rettere en del af kommunikationen.
Endelig gøres der op med kritikbegrebet.	Der findes ikke et punkt hvorfra alt kan iagttages, hvilket betyder at der heller ikke findes et punkt, hvorfra kritik kan kvalificeres.

Diskursivering kan med en sammenfatning siges at være en radikal relativistisk, om ikke nihilistisk opfattelse af verden. En opfattelse der udelukker al ontologi og kun fokuserer på beskrivelser af konstruktion af erkendelse. Når vi således taler diskursiveret konflikt, menes der at tilstræbe konflikt mellem forskellige konstruktioner af erkendelse. Konflikt skal ikke ses som et kritik. Jvf. Ovenstående ville der så ikke længere være tale om diskursivitet. Konflikt er blot en metode til at

eksplicitere kontingens. Med konflikt mener vi i analysestrategisk sammenhæng at vælge at fokusere på forskelle, der kan bringe konflikter i spil. Ekspliciteringen af kontingens ophober kompleksitet, men samtidigt betyder valget af bestemte forskelle at andre mulige forskelle *ikke* bliver valgt. Dermed reduceres kompleksiteten også. Det er vigtigt at der ikke iagttages for mange forskelle. Fokus er ikke at forklare, men at håndtere kompleksitet. Derfor bør analysen baseres på få, markante forskelle. Forskelle som generer interessante iagttagelser. Hvis der vælges for mange forskelle bliver analysen let for omfattende og forskellene risikerer at drukne i mængden.

Dualistisk triplicitet, triangulering og diskursiveret konflikt kan bringes i spil i den samme form. Dette er ikke nødvendigvis den bedste løsning, men kan efter vores overbevisning være et godt valg.

Operationalisering

I vores case (og i specialet i øvrigt) opererer vi som nævnt med et fokus, som roterer omkring et begrebsæt med ordlyden *biblioteksudvikling og informationspolitik i Videnssamfundet*. I det følgende vil vi beskrive hvorledes disse tre begreber kan indordnes under vores værktøjer til håndtering af kompleksitet.

For det første er der tale om et trianguleret perspektiv. Det betyder at vi er nødt til at opretholde en adskillelse af de tre forskellige perspektiver. Så længe dette gøres er det ene af vores tre værktøjer i brug.

Desuden behandler vi i casen de tre begreber som hver sin del af en form. Dermed kommer den dualistiske triplicitet i spil. Det vil sige af den markerede side udgøres af biblioteksudvikling som system. Den umarkerede af side udgøres af videnssamfundet og grænsen derimellem udgøres af informationspolitik.

Diskursiveret konflikt kommer i spil, når vi skal vælge hvilke forskelle vi vil iagttage i henholdsvis system, omverden og grænse.

Biblioteksudvikling

Biblioteket er således den systeminterne iagttagelse i casen. Når vi taler biblioteksudvikling er der tale om tre forskellige perspektiver. For det første taler vi om biblioteker, det vil sige biblioteket som institution. Der er tale om forskellige niveauer af denne institution. Det være sig det fysiske rum med forskellige aktiviteter jvf. eksempelvis folkebiblioteket, en fysisk samling af bøger (i bredere forstand dokumenter) eller en samling af elektroniske dokumenter. Sidstnævnte kategori betyder at der skal være tale om en bevidst afgrænset samling, med hvad der hertil kommer af materialevalgsproblematikker og klassifikation.

For det andet taler vi om biblioteksudvikling som et genstandsfelt indenfor biblioteks- og informationsvidenskaben. Biblioteket som institution er naturligvis i høj grad en del af dette genstandsfelt, men dertil kommer nødvendigheden af et egentligt begrebsapparat, en teoriramme.

For det tredje taler vi om de dele af biblioteks og informationsvidenskaben som har relevans for biblioteksudvikling. I det følgende vil vi uddybe hvordan disse begreber kan iagttages. For det første ønsker vi at ekspliciterer den indbyrdes sammenhæng begreberne imellem og dernæst etableres begrebssættet som elementer af den samme form. En form der kan konstrueres til at leve op til vores tre forudsætninger for at håndtere kompleksitet. Men først en kort gennemgang af den indbyrdes sammenhæng.

Informationspolitik

Vi har valgt at beskrive informationspolitik som henholdsvis strukturel kobling og formidling.

I forhold til strukturel kobling skal dette forstås således: Fordi både biblioteker (og dermed biblioteksudvikling) og de sociale systemer i omverdenen bearbejder mening via meningsstruktur kan man tale om denne struktur, som noget der befinder sig på begge sider af grænsen. Samtidigt mener vi at man kan beskrive meningsstruktur som en analytisk størrelse og dermed gøre meningsstruktur til et noget, som hverken er biblioteksudvikling eller omverden.

Med hensyn til formidling skal dette forstås således: Systemer kan iagttage hinanden. Dette betyder ikke, bør vi understrege at de udveksler mening, men blot at de iagttager hinanden og kan selektere forståelser og aktualisere mening. Ligesom biblioteker iagttager deres omverden, bliver biblioteker iagttaget af deres omverden. Man kan ikke bestemme, hvorledes man ønsker at blive iagttaget, lige så lidt som man kan iagttage sin omverden som den ønsker at blive iagttaget. Når vi taler formidling er det altså *ikke* i betydning at transportere information eller viden, men rettere at stille sig til rådighed for iagttagelse og stille sine egne iagttagelser til rådighed for iagttagelse.

De tre forudsætninger for at håndtere kompleksitet er nævnt og beskrevet tidligere og i det følgende vil vi uddybe begreberne yderligere, samt operationalisere disse. Operationalisering foregår ved de tre begreber, dualistisk triplicitet, trianguleret perspektiv og diskursivitet. Disse begreber er indbyrdes forbundne og desuden indbyrdes afhængige, hvilket gør dem svære at skille ad, og derfor svære at forklare. Derfor bedes læseren holde sig dette for øje i det følgende.

Vidensamfund

Vidensamfundet er her forstået som bibliotekets omverden. Det er klart at der er tale om et reduceret perspektiv. Omverden er jo netop alt det som ikke er biblioteksudvikling og dermed en hel masse ting. Vi har valgt at tale om samfundet og yderligere valgt at skære dette perspektiv ned til fire systemer. Det drejer sig om henholdsvis videnskab, politik, økonomi og kultur. Disse fire systemer rummer i forskellig grad problemer med overhovedet at blive betragtet som systemer. Der er i hvert fald tale om systemer, der i varierende grad kan opfattes som sammensatte systemer, abstrakte systemer eller blot diffuse begrebsstørrelser. Den måde vi bruger begreberne på skal derfor ses i et metaperspektiv. Vi taler om begreberne som systemer for at operationalisere vores iagttagelse. Det vil sige at der ikke er tale om tingenes tilstand, men om en bestemt iagttagelse. Der er tale om en måde at håndtere omverdenen på. Håndtering i den forståelse af ordet vi arbejder med i specialet her.

Et tredje forhold spiller ind i tilfældet med netop vores case. I og med vi har valgt at bruge biblioteksudvikling som den markerede side af analysen og samtidigt har biblioteksudvikling som afsæt for speciale bliver der tale om en vis selvreferentialitet. Det betyder at biblioteksudvikling kan beskrives som selvreference, videnssamfund som fremmedreference og informationspolitik som grænse eller distinktionen operationaliseret ved strukturel kobling og gensidig iagttagelse mellem system og omverden.

Iagttagelsesstrategiernes latente tilstedeværelse

Og alle er de på en gang forudsætninger for, og konsekvenser af, kompleksitet. Det sidste kan bedst forklares på følgende måde:

Hvis man (hypotetisk ganske vist) forestiller sig en spæd form af væren, så vil denne væren forudsætte forskelle og dermed form¹⁰. I hvert fald hvis man overholder formlovene. Den dualistiske triplicitet, som netop udgøres af formen, vil således være en forudsætning for kompleksitet. Samtidigt i denne spæde form af væren, vil første niveau af kompleksitet inddrage et trianguleret perspektiv. Et enkelt perspektiv vil ikke skabe kompleksitet. En sådan iagttagelse vil benævne enhed. To perspektiver vil udgøre en dualisme, en dialektik eller en dikotomi. Først ved tredje perspektiv kan vi tale om en art kompleksitet. Et første mål af kompleksitet. Og således en forudsætning for kompleksitet. Et element mangler dog, for at vi kan tale om reel kompleksitet. Kommunikation mangler og det vel at mærke kompleks kommuni-

¹⁰ Denne rekursive mulighed er der stærke argumenter imod. Det er dog i yderste konsekvens et spørgsmål om religiøsitet og derfor ikke en vej vi ønsker at betræde. Det understreges derfor at der er tale om et analytisk eksempel. For en teoretisk analyse af muligheden for rekursiv kompleksitet se: (Walther 2003).

kation. Altså det at komplekse iagttagelser udmøntes i socialitet og det i en grad, der kan defineres som kompleks socialitet. Et komplekst samfund. Her bliver diskursivitet en forudsætning. For at man kan tale om kompleksitet må forskellige beskrivelser antage kontingente former, der forhandles om og kæmpes om. Altså at der etableres diskursive kampe om betydningsdannelse, diskursivitet. På den anden side producerer kompleksitet stadig mere komplekse forskelle f.eks. system] omverdensdifference. Den dualistiske triplicitet reproduceres som en markeret side i form af et system, en omverden og grænsen derimellem, som en konsekvens af kompleksitet. Det triangulative perspektiv tvinges frem hver gang et nyt niveau eller område af kompleksitet tager form, som en konsekvens af kompleksitet. Sluttelig diskursiveres betydningsdannelsen yderligere, hver gang der etableres ny kompleksitet.

Der er altså tale om både forudsætninger og konsekvenser af kompleksitet, og de tre begreber virker således selvstændigt, men på samme vilkår og kan derfor ikke skilles ad og er altid til stede i en eller anden form, uanset om man er sig dem bevidst eller ej.

Intermezzo

Den afgørende forskel (Lededifference og analysestrategi)

Når verden ikke ses som andet end forskellige forskelle, der kæmper om ens opmærksomhed, er det nødvendigt at udpege en forskel som værende den afgørende for det man iagttager. Denne afgørende forskel kaldes en lededifference eller ledeforskel.

Lededifferencerne i dette speciale tager udgangspunkt i en præcisering af funktionen af biblioteks- og informationsvidenskab. Nemlig: Håndtering af kompleksitet. Man kan altså sige, at kompleksitetshåndtering er konditionerende for vores valg af lededifferencer.

Case

Den følgende case er en forskelslogisk iagttagelse af biblioteks- og informationsvidenskab som system, en forskelslogisk iagttagelse af samme systems omverden, samt en iagttagelse af grænsen mellem systemet og dets omverden.

Der er tale om en eksemplificering af vores metodeudvikling, og det giver derfor ikke et fuldstændigt billede af emnet. Der er tale om udvalgte iagttagelser, der kan give en ide om de muligheder, der måtte være i vores metode.

Emnet for casen er *Biblioteksudvikling og informationspolitik i videnssamfundet*.

Systemet biblioteks- og informationsvidenskab iagttages i afsnittet *Biblioteksudvikling*. Først etableres en konditionering med udgangspunkt i biblioteksudvikling. Denne konditionering baseres på håndtering af kompleksitet og skaber dermed en bestemt måde at iagttage på. Dernæst iagttages biblioteks og informationsvidenskab som to delsystemer, henholdsvis *Biblioteksvidenskab* og *Informationsvidenskab* i respektive afsnit, for dernæst at etableres som et samlet system i overensstemmelse med selvbeskrivelsen af biblioteksudvikling. Dette gøres i afsnittet *Biblioteksudvikling revisited*.

Systemets omverden iagttages i afsnittet *Videnssamfund*. Først genetableres konditioneringen, hvilket vil sige at selvreferencen med udgangspunkt i biblioteksudvikling ændres til at iagttage sin omverden og dermed konstruere et billede af denne omverden internt i systemet.

Derefter beskrives omverden i de følgende afsnit. For at reducere kompleksiteten i omverden iagttages fire delsystemer. Dette gøres i følgende afsnit: *Videnssamfundet som magt*, *Videnssamfundet som sandhed*, *Videnssamfundet som profit* og *Videnssamfundet som identitet*.

Dernæst, i afsnittet *Informationspolitik*, iagttages grænsen mellem systemet og dets omverden. Dette er ikke ligetil da grænsen mellem systemer og deres omverden jo netop udmærker sig ved hverken at være en del af systemet eller en del af omverdenen. Vi vil dog forsøge om ikke at iagttage denne grænse, så dog italesætte den ved at beskrive elementer af strukturel kobling. Med strukturel kobling menes der det forhold at vi taler om meningsbearbejdende systemer: At biblioteket kan ses som et meningsbearbejdende system og de sociale systemer i bibliotekets (og biblioteks- og informationsvidenskabens) omverden ligeledes er at betragte som meningsbearbejdende systemer. Desuden operationaliseres grænsen yderligere ved en forskelslogisk analyse af begrebet formidling.

Selvreference: biblioteksudvikling

Forståelsen af biblioteksudvikling i dette speciale har som tidligere nævnt sin kim fra faget Informationspolitik og Biblioteksudvikling i Videnssamfundet. Dette fag var tilrettelagt af Michael Rene Kristiansson og var baseret på en eksplorativ, eksperimenterende og i høj grad diskursiv tilgang. Hos Kristiansson kan man læse et bud på Organisationsudvikling og Informationspolitik i Videnssamfundet (Kristiansson, 2003). Dette værk omhandler dog ikke biblioteker, men er lagt mere organisationsteoretisk an og har Øresundsuniversitetet som case. Idet der ikke er tale om biblioteker, fjernes fokus til dels fra biblioteksudvikling, men al den stund at biblioteker også er organisationer, er der også mange problemstillinger, som går igen. Vi opfatter dette værk som et bud på en tilgang, som en del af en diskurs, men biblioteksudvikling bør aldrig låse sig fast, og derfor er vores bidrag på en gang anderledes forankret og udfoldet, men alligevel ikke i opposition, eller nødvendigvis at betragte som en anden side af denne diskurs.

Biblioteks- og informationsvidenskab kan groft deles op i biblioteksvidenskab og informationsvidenskab. Hvor bibliotekskundskab er sammensat af vidensområder knyttet til samfundsvidenskaben tenderende mod humaniora, kan informationsvidenskab siges at knytte sig til den mere empiriske del af samfundsvidenskaben tenderende mod det naturvidenskabelige paradigme. Disse forhold er selvklart ikke opstået ud af ingenting, men afspejler i høj grad det genstandsfelt man ønsker at undersøge på videnskabeligt niveau og især den tilgang med hvilken dette arbejde søges etableret. Med rette kan man så indvende at nye vidensdiscipliner ikke blot etableres, men i lige så høj grad emergerer ud af nødvendighed eller ud af social konstruktion. Og dermed som disciplin selv skaber egne vidensbegreber. Altså at discipliner i en idealistisk form for vekselvirkning mellem undersøger og genstand til hver en tid fordomsfrit og nysgerrigt afprøver og opdager/opfinder egne metoder og kriterier for validitet og reliabilitet.

I det følgende iagttages fire former for kompleksitet. Det drejer sig om data, information, viden og indsigt. Disse størrelser indgår alle i varierende grad i biblioteks- og informationsvidenskaben. Vi iagttager disse fire begreber som gensidigt relaterede, sådan at forstå at der er tale om stigende grad af kompleksitet.

Data defineres som et sæt af forskelle, der optræder i en afgrænset og defineret iagttagelse. Et datum er en forskel.

Information defineres i tråd med Bateson som en forskel, der gør en forskel (1972, p. 381).

Viden defineres som forskelsgørende strukturer. Det vil sige kohærente formationer af forskelle. Det skal siges at viden knytter sig til kommunikation, og at vi ikke taler om sandhed, men derimod om konstruktion af verden i verden.

Indsigt defineres som forskelsgørende metastrukturer. Det vil sige kohærente strukturer af forskelsgørende strukturer. Indsigt knytter sig også til kommunikation og især til den del af kommunikationen, som kommunikerer om metafysik. Der er her ikke tale om omnipotent iagttagelse, men om kommunikation om en sådan iagttagelses mulighed eller umulighed.

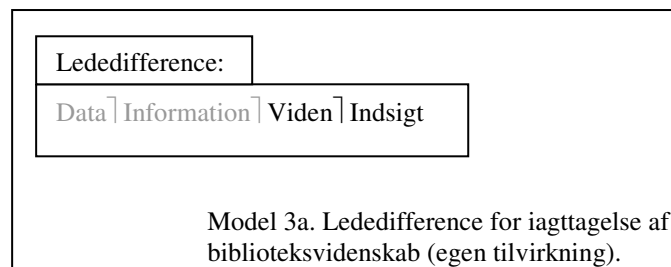
Når vi iagttager informationsvidenskab indfører vi lededifferencen data | information. Dette skal forstås således at informationsvidenskaben iagttages som et system, der bestandigt oscillerer i paradokset mellem data og information.

Når vi iagttager biblioteksvidenskab indfører vi lededifferencen viden | indsigt. Altså at biblioteksvidenskaben iagttages som et system, der oscillerer i paradokset mellem viden og indsigt.

Denne noget grovkornede opdeling af informationsvidenskab, henholdsvis biblioteksvidenskab tjener altså i herværende tilfælde til at placere nogle pejlepunkter i den følgende behandling af biblioteks- og informationsvidenskabens selvreference. Disse kan diskuteres, men dog ikke uden videre tilbagevises. Forhåbentligt vil det fremstå meningsfuldt og velunderbygget, at vi har valgt denne radikale tilgang til dette afsnit.

Biblioteksvidenskab

I det følgende etableres en iagttagelse af biblioteksvidenskaben med forskellen viden | indsigt som lededifference (model 3a). Konditioneringen af vores iagttagelse er som nævnt håndtering af kompleksitet. Den forholdsvis snævre lededifference er ikke udtryk for at dette er den eneste måde hvorpå man kan iagttage biblioteksvidenskab, men skal ses som en måde hvorved man gennem etablering af en forskel kan beskrive systemets autopoiesis (selvopretholdelse).

Biblioteksvidenskab knytter sig naturligvis til biblioteker. Hvad dette betyder, får man en fornemmelse af ved at se på formålsparagrafferne for de danske folkebiblioteker. I det store hele er formålet forblevet det samme gennem årene siden den første lov i 1920 og lyder i dag som følger:

”§ 1. Folkebibliotekernes formål er at fremme oplysning, uddannelse og kulturel aktivitet ved at stille bøger, tidsskrifter, lydbøger og andre egnede materialer til rådighed såsom musikbærende materialer og elektroniske informationsressourcer, herunder Internet og multimedier.

Stk. 3. Folkebibliotekerne formidler kommunal og statslig information og information om samfundsforhold i øvrigt.

§ 2. Folkebibliotekernes formål opfyldes gennem kvalitet, alsidighed og aktualitet ved udvælgelse af det materiale, der stilles til rådighed. Ved udvælgelsen må alene disse kriterier, ikke de i materialet indeholdte religiøse, moralske eller politiske synspunkter, være afgørende.”

(lov nr. 340 af 17/05/2000)

Den grundlæggende antagelse bag loven om biblioteksvirksomhed er, at biblioteket er en demokratiunderstøttende institution, ligesom det også er en del af den internationale bibliotekside (Lerner 1999, p.149). En lidt vag, men i denne sammenhæng brugbar definition på demokrati er, når mennesker frit og på lige vilkår kan tage beslutning om alle forhold, der vedrører deres liv. Demokratiet konstitueres løbende mellem flertallets tyranni og individets emancipation.

Der er altså også tale om en dannende og oplysende funktion, som knytter sig til demokratiet og borgerens forpligtelser og muligheder i forhold til samfundet. Her kan man altså sige, at det ikke kun handler om brugerens informationsbehov, men også om hvilken viden samfundet finder brugbar for befolkningen.

”Det forekommer ræsonnabelt, at et samfund med demokratiske traditioner og intentioner, med en høj grad af kompleksitet i hele sin indretning for at fungere og udvikle sig forudsætter vidende, selvhjulpne, ansvarlige og deltagende samfundsborgere. Og det forekommer videre logisk, at bibliotekernes backup funktion som inspirationskilde og uafhængig videnscentral for disse borgere, forudsætter biblioteker der rummer samme grad af universalitet og kompleksitet i ydelserne eller biblioteker, som i erkendelse af egne begrænsninger og i overensstemmelse med ressourcemængden vælger

indsatsområder til og fra for at garantere kvalitet og professionalisme bag de ydelser, som faktisk præsteres.”

(Tank 1996, s. 23).

Tanken om oplysning og dannelse bunder i en forestilling om at man kan opnå reel indsigt. Det antyder i hvert fald at noget er nødvendigt at vide for at man kan siges at være oplyst. Biblioteket skal så at sige kaste lys, hvor der før var mørke. Denne fremskridtstro er til en vis grad under angreb fra forskellige filosofiske og videnskabsteoretiske retninger jvf. afsnittet *Vidensteori*. Ikke desto mindre kan det siges at være et ideal, som opretholdes af den kommunikation, der forholder sig til folkebibliotekernes formål og funktion. Så det biblioteksvidenskabelige system kan siges at arbejde udfra et teleologisk perspektiv. Et perspektiv der er knyttet til samfundsudviklingen.

”The true public library, in the sense that we use the term today, came into existence as a response to the needs of an evolving democratic society. Originating in the subscription library, an institution established by the upper middle classes for their own use, it became transformed into a vehicle for shaping the thought and behaviour of the lower classes of society.”

(Lerner 1998 p. 138)

Igen kan man iagttage en forestilling om at oplysning er knyttet til et ideal om at viden kan være god eller dårlig. Som citatet antyder har den daværende middelklasse været af den holdning, at deres oplysningsniveau og indsigt var af en sådan kvalitet, at det var nødvendigt for samfundet at løfte underklassen niveau.

“The time was when a library was very like a museum, and a librarian was a mouser in musty books, and visitors looked with curious eyes at ancient tomes and manuscripts. The time is when a library is a school, and the librarian is in the highest sense a teacher, and the visitor is a reader among the books as a workman among his tools.”

(Dewey 1876)

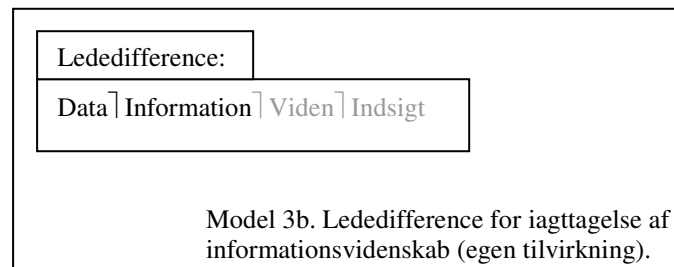
Disse ord af en af folkebibliotekets pionerer og inspiratorer udtrykker samme forståelse af viden som noget, der findes og er indeholdt i de rigtige bøger. Også her kan man fornemme bevægelsen fra viden forbeholdt de få, hen imod viden for alle, den rigtige viden, vel at mærke.

Det forekommer således ræsonnabelt at identificere en markant forskelsform inden for biblioteksvidenskaben som viden | indsigt. Denne forskel definerer ikke bibliotek-

svidenskaben, men det kan med et vist belæg påstås at dele af biblioteksvidenskaben iagttager med denne kode. At denne lededifference determinerer vise kommunikative systemer inden for biblioteksvidenskaben og derfor er en markant forskel at etablere.

Informationsvidenskab

I det følgende etableres en iagttagelse af informationsvidenskaben med forskellen information | viden som lededifference. Konditioneringen af vores iagttagelse er også her håndtering af kompleksitet. Heller ikke her er lededifferencen udtryk for at dette er den eneste måde hvorpå man kan iagttage informationsvidenskaben, men skal igen ses som en metode til at beskrive det informationsvidenskabelige systems autopoiesis (selvopretholdelse).

“Information science is a young discipline. The earliest formal use of the term information science dates back to 1958 when the institute of information scientists (IIS) was formed in the UK. [...] The members were scientist from various disciplines, often highly distinguished, who devoted themselves to organising and providing scientific information to their fellow researchers in R&D institutes and industry. This fact provides us with important clues as to the understanding of the emergence and development of the discipline.”

(Ingwersen 1992, pp. 1-2)

Informationsvidenskaben betragtes således som en ung disciplin. Desuden arbejdes der med et implicit fokus på videnskabelig information. Det er i hvert fald den arv, der løftes i det informationsvidenskabelige arbejde. Allerede her kan man ane en selvopfattelse som distingverer sig fra biblioteksvidenskab. Biblioteker og interessen for hvorledes biblioteker håndteres bedst, må siges at gå noget længere tilbage i historien, men dette behandles senere i afsnittet om biblioteksvidenskab. Det skal blot påpeges at der i informationsvidenskaben *ikke* tænkes på biblioteker som genstandsfelt, men blot som en institution, der med fordel kan trække på informationsvidenskaben. Dette kan understreges ved at informationsvidenskaben beskrives som placeret på et disciplinært niveau (sideslillet med psykologi, lingvistik, sociologi og computer science), hvorimod det nærmeste man kommer

biblioteksvidenskab er på et anvendt niveau underordnet informationsvidenskaben i form af 'librarianship' (bibliotekskundskab).

Informationsvidenskaben er i nogen grad udviklet i takt med fremkomsten af moderne informationsteknologi, herunder databaser og internet. Muligheden for at betragte informationer i en kvantificeret form kan betragtes som en direkte følge af elektronisk tekstbehandling, og dette afspejles i den algoritmiske tilgang indenfor IR (information retrieval). Denne del af informationsvidenskaben kan have form af laboratoriestudier, hvor ustabile faktorer holdes konstante, mens forskellige algoritmer og systemer testes for performativitet. Naturligvis har dette givet informationsvidenskaben et vist systemorienteret og positivistisk skær.

Hypoteser testes empirisk og det man stræber efter at kunne fastslå er kausale sammenhænge mellem forekomster og forudsigelse. Indenfor informationsvidenskaben vil forekomster kunne være ord-frekvens og forudsigelserne ville så være forskellige hypoteser om relevans. Relevans bliver et udtryk for, hvornår et system, der håndterer tekst (tekst kan betragtes som tegn eller simple forskelle) er i stand til at fremfinde forskelle, der gør en forskel. Det vil sige at algoritmisk analyse har til hensigt at få bestemte dokumenter eller tekstenheder til at krydse grænsen fra data til information i det rigtige øjeblik og på det rigtige tidspunkt.

Informationsstudier arbejder i høj grad ved at iagttage information som fænomen. Begreber som *recall* og *precision* indikerer ydermere en tilgang, der implicit forudsætter målbarhed. Precision er udtryk for forholdet mellem relevante hits i en søgning holdt op imod det samlede antal hits og recall beskriver antallet af relevante hits i en søgning, holdt op mod det samlede antal af relevante poster, dvs. både dem der kommer frem i søgningen og dem der ikke kommer frem (Lancaster 1998).

Det giver næsten sig selv, at en central problemstilling som udspringer heraf er at definere, hvornår noget kan betragtes som relevant, og indbefattet deri, hvorledes man kan definere et informationsbehov.

Når man tester et system eller en algoritme er man således nødt til at håndtere relevans og informationsbehov og ikke mindst gøre sig klart hvad man forstår ved information.

En efterhånden klassisk definition på informationsvidenskabens formål lyder således:

“...facilitating the effective communication of desired information between human generator and human user.”

(Belkin 1978, p. 58)

Informationsvidenskaben skal gøre det lettere/muligt at overføre ønsket information fra informationsproducent til informationsbruger og dette skal ske ved at gøre det lettere at kommunikere. Kommunikere betyder her at overføre.

Der er altså tale om at optimere tilgængelighed til information. Relevant information vel at mærke. Dette betyder, at der også er tale om at optimere mulighederne for at kunne afgrænse og selektere. Information bør være overskuelig og brugbar.

“The theory attempts to demonstrate that by making adequate and combined use of empirical and analytic evidence, from mainstream IR research as well as from operational and user-oriented investigations, it is possible to equate text retrieval with retrieval of information in the proper sense of this concept.”

(Ingwersen 1996, p. 4)

Ingwersen ekspliciterer her denne forskel mellem data i form af *text retrieval* og information i form af *information retrieval*. Således kan vi med et vist belæg påstå at dele af informationsvidenskaben består af kommunikative systemer der iagttager med koden data | information.

Biblioteks- og informationsvidenskab

Dette afsnit tilstræber at definere biblioteks- og informationsvidenskaben som et hele. Dette lader sig ikke uden videre gøre (vi har jo netop selv etableret en række forskelle), og vi er derfor nødt til at definere helhed som form, som enhed gennem skelnen. Derfor indleder vi med en kort afklaring af en sådan enhed og en italesættelse af det paradoks som følger med.

Biblioteks- og informationsvidenskaben er som det foregående antyder en tvedelt størrelse, splittet i en biblioteks- og en informationsdel. Disse to forskellige dele skaber tilsammen den helhed, der er vores videnskab. Vi ønsker på en og samme tid at skelne og skabe enhed mellem de to dele, nemlig som enheden i en forskel.

”At skabe enhed gennem skelnen, at skabe enhed som enheden i en forskel, det synes at være et paradoksalt teoriprogram.”

(Luhmann 2000, p. 10)

Paradokset ligger her i, hvordan man kan arbejde med på den ene side en oplysningsorienteret biblioteksvidenskab og på den anden side en systemorienteret informationsvidenskab, uden at disse enten bliver til et, eller går helt fra hinanden.

”Paradokser [er] en af de mest sparsomme muligheder for at generere information, der finder: Det indeholder med sine to gensidigt modstridende udsagn og med den mekanisme, der genererer modsigelsen, et maksimalt informationsindhold i et minimalt udsagn”.

(Borch og Volkmer 2000, p. 129)

Paradokset i biblioteks- og informationsvidenskaben som enheden af en forskel må undersøges.

”Paradoksier må, som logikere siger, ”udfoldes”. De må opløses i forskelle, hvis to sider kan markeres, dvs. identificeres. Da paradoksien kun oscillerer i sig selv, men ikke selv kan være kreativ, må den erstattes af noget andet, nemlig af en forskel.”

(Luhmann 2000b, p. 10)

Vi skal således i det følgende undersøge, hvordan dels biblioteksvidenskaben, dels informationsvidenskaben ser ud, hvad der konstituerer deres forskel og derved opretholder biblioteks- og informationsvidenskaben som form.

Denne forskel kan til enhver tid gøres til et paradoks igen, ved at man stiller spørgsmål til enheden af biblioteks- og informationsvidenskaben,

”men det er ikke nødvendigt, så længe man opnår tilfredsstillende resultater med den antagede forskel.”

(Luhmann 2000b, p. 10)

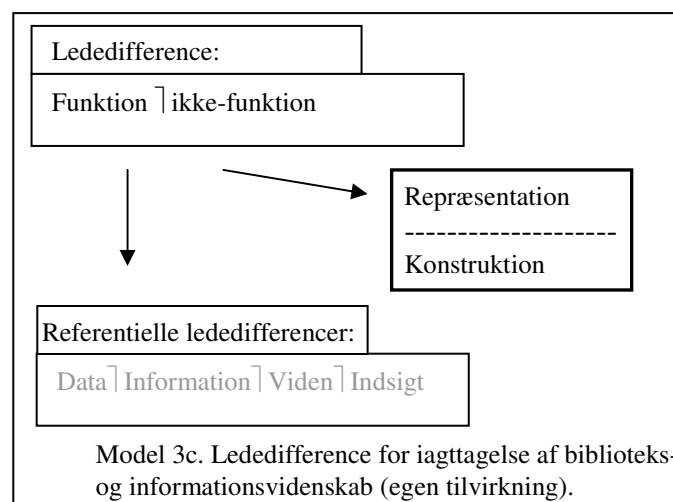
Dette afsnit har til hensigt at illustrere hvorledes biblioteks- og informationsvidenskaben kan iagttages som en metavidenskab. Denne iagttagelse af biblioteksvidenskaben er det vidensområde, som direkte knytter sig til biblioteksprocesser og informationsprocesser. Vi sætter i nogen grad lighedstegn mellem biblioteksprocesser og informationsproces. Vel vidende at der i det første tilfælde traditionelt er tale om menneskelige aktører og i det andet tilfælde ofte er tale om teknologi.

Her indføres en pragmatisk lededifference. Denne lededifference betyder at iagttagelser kodes med kriteriet funktion | ikke-funktion (model 3c).

Det som iagttages er dokumentformidlende systemer. Disse kan beskrives som black boxes. Et sådant system består på den ene side af repræsentationer (systemets elementer) og på den anden side systemets konstruktion (systemets relationer). Repræsentationer kan for så vidt være dokumenterne selv (fuldtekstdokumenter i elektronisk form) og konstruktionen kan for så vidt være algoritmer, der gør det

muligt at søge direkte i dokumenterne tekst. Her har vi dog valgt at illustrere ved klassisk dokumentrepræsentation (elementer) og klassifikation (relationer). Tilsammen udgør dette en kompleks struktur, som hurtigt bliver umuligt at overskue på en gang. Denne pragmatiske lededifference determinerer iagttagelser af systemet, men fordi systemet er en black box, er det svært (umuligt) at overskue kausale forhold. Dermed er man nødt til at nøjes med at vurdere input/output.

Det hidtidigt etablerede udvalg af lededifferencer bibeholdes, men optræder nu som referentielle. De vil sige at de kan sættes i spil, hvis det bliver nødvendigt f.eks. i begrundelseskontekster.

Der er tale om et stærkt anvendelsesorienteret fokus. Samtidigt giver det temmelig frie tøjler til grundforskningen. Man kan sige, at relativisme ikke blot er en mulighed, men rettere et vilkår man kan prøve at fortrænge eller tage til sig og anvende aktivt. Dette er i tråd med Grauballe et al.'s forståelse af klassifikationsteori.

”... vi er ikke som udgangspunkt interesseret i, hvor valid en klassifikation af viden det system vi anvender er, men derimod alene om det er praktisk anvendeligt til vores formål - bibliografisk klassifikation.”

(Grauballe 1998, p. 17)

Formålet, der nævnes her, har traditionelt været knyttet til bibliotekernes egen verden. Man kan sige, at den viden biblioteks- og informationsvidenskaben frembragte udelukkende var interessant for os selv. I det lys var der måske nok tale om en metavidenskab, men kun til direkte glæde og nytte for et isoleret fåtal.

Fremkomsten af Internettet og mulighederne for online-søgninger foretaget af lægfolk, må formodes at ændre ved dette.

Et sidste forhold bør nævnes. I takt med en stigende grad af relativisme eller diskursiverede virkeligheder i "verden udenfor" ændres også biblioteks- og informationsvidenskaben. Vi vil påstå, at relativismen inden for biblioteks- og informationsvidenskab dermed hæves i anden potens og tager form som hyperrelativisme¹¹. Nedenstående citat kan med lidt velvilligt lune tolkes i den retning.

"De sidste 50 års relativistiske og pragmatiske bølge har medført at de fleste i dag ville argumentere for at viden i høj grad er af subjektiv natur og at forskellige mennesker på forskellige tider ville opfatte verden forskelligt. Den bibliografiske klassifikations formål er således i høj grad funderet i nogle praktiske overvejelser om opbygningen af systemet, og ikke nødvendigvis på bestemte filosofiske retninger."

(Grauballe 1998, pp. 18-19)

Den traditionelle forståelse af bibliotekets funktion i forhold til videnskaben er, at det skal dokumentere eksisterende viden, for derigennem at facilitere frembringelse af ny viden. Denne opfattelse af biblioteket og dets kerneområde, vidensorganisation, hænger sammen med ideen om én sammenhængende akkumulativ videnskab¹². Videnskaben og vidensorganisation har så at sige udviklet sig sammen, og ligesom de traditionelle forståelser af videnskaben og dens erkendelsesgrundlag udfordres af socialkonstruktivismen, udfordres også vidensorganisation, og en del af de deraf afledte praksisser inden for vores fagområde. To helt centrale områder er klassifikation og dokumentrepræsentation.

Konsekvensen af sociologiens indtog i videnskabsteorien/filosofien i 1970'erne (Olesen, 1996) var bl.a., at selve vidensbegrebet, der ellers i forvejen var en noget prekær størrelse, blev endnu mere relativ/udvandet. Den sidste rest af objektivitet (sand begrundet overbevisning), der klyngede sig til viden, blev fejet til siden til fordel for en forståelse af viden som noget situativt eller kontekstuel.

At samfundet som sådan bevæger sig i en retning, hvor viden, erkendelse og virkelighed bliver flydende størrelser, der er til diskussion, ændrer bibliotekernes måde at fungere på.

¹¹ Jf. Eiriksson og Retsloff (2002).

¹² Francis Bacon lavede det første "moderne" quasi-anvendte klassifikationssystem med hovedklasserne *historie, poesi og filosofi* med "Una Scientia Universalis" i tankerne.

”The ”post-modern” library has two separate but intertwined meanings, the first having to do with changes in libraries due to the growing potential of new information technologies, the second having to do with implications for library classification development due to a particular viewpoint of the present age.”

(Miksa 1998, p. 84)

Miksa fremhæver dels IT-revolutionen, dels opløsningen af videnskaberne som fast-tømrede kategorier.

Bibliotekerne og bibliotekernes klassificering har hidtil været møntet på store samlinger, der skulle bruges af mange forskellige mennesker. I dag giver nye IT-værktøjer i større eller mindre grad folk mulighed for at skabe deres egen klassifikation, deres egen repræsentation af virkeligheden.

“The new technology has the potential of creating a new expression for the idea of the library, one which for the first time since the early nineteenth century can function in terms of what is conveniently characterized as a “personal-space” rather than a “public-space” information environment.”

(Miksa 1998, p. 84)

Videnskaben har traditionelt været den institution, der har skelnet mellem ægte, sand viden og mere ’common sense’-agtige betragtninger. Med socialkonstruktivisme som epistemologisk udgangspunkt (socialkonstruktivisme III), må man imidlertid forlade ideen om viden som ’sand, begrundet overbevisning’ (Wenneberg 2000, p. 98).

“In short, there can be no absolute conclusions as to what constitutes the best choice and placement of subject classes in such a structure or even about what constitutes a legitimate area of knowledge such as a discipline or subdiscipline. Instead, there can only be arrangements and structures that are of convenience to those who make them. This accords with the notion that classificatory structures in general and knowledge classification systems in particular are not so much exercises in ascertaining what is in the world as they are exercises in “losing information” so as better to build a construction of reality that is satisfying for the moment or for a given set of purposes”.

(Miksa 1998, p. 87)

Endvidere

En rose er en rose er en rose eller rosens navn:

Biblioteksudvikling og informationspolitik i videnssamfundet – selvreference, strukturel kobling og fremmedreference i biblioteks- og informationsvidenskaben

”There is consequently no *one best* classification of knowledge system – that is, best in the sense of being accurate in any absolute sense.”
(Miksa 1998, p. 86)

Et klassifikationssystem kan altså ikke gøre krav på at være en præcis repræsentation af virkeligheden. I stedet er det blot en udvalgt eller konstrueret gengivelse af enkelte facetter.

Hvis man lægger sig op ad Hjørlands definition af emne som et dokument epistemologiske potentialer (Hjørland, 1992), er viden et begreb, det er nødvendigt at forholde sig til ved dokumentrepræsentation. Når man således ikke kan forsvare at uddrage et dokument emne en gang for alle, er det nødvendigt at opstille et andet vidensbegreb. Her er det en mulighed at tale om viden som diskursive meningsfællesskaber. Det vil sige, at viden ikke opstår gennem ratio eller empiri, men ved forhandling¹³.

Således er ideen om et universelt klassifikationssystem også passé. I stedet må man forsøge sig med lokale klassifikationssystemer, eller som Miksa foreslår private (hvordan det ellers skulle kunne lade sig gøre). I det omfang, det fortsat er ønskværdigt at have et klassifikationssystem, der rækker ud over et enkelt meningsfællesskab, f. eks. til folkebibliotekerne, er det også nødvendigt at gå nye veje.

Klarskov Jeppesen skriver om Baudrillards definition af hyperreality, hvor tegnet (hos Klarskov Jeppesen er tegnet lig med ’regnskabet’) ikke længere repræsenterer en virkelighed, men rettere eksisterer i kraft af sig selv og dermed skjuler fraværet af en bagvedliggende virkelighed (Klarskov Jeppesen 2001, p. 34). Man kan passende sammenligne dette med fraværet af egentlig korrespondens og sige, at et regnskab afspejler virkeligheden, fordi et regnskab skal afspejle virkeligheden (Klarskov Jeppesen virksomhedsregnskaber som eksempel). Et cirkulært argument, der ikke problematiseres, fordi det opretholdes af forskellige interessenter. På tilsvarende vis kan man betragte en dokumentrepræsentation. De forskellige elementer (emneord, klassemærke, abstract og lign.) udgør en repræsentation af dokumentet, fordi en dokumentrepræsentation består af disse dele og dermed repræsenterer dokumentet.

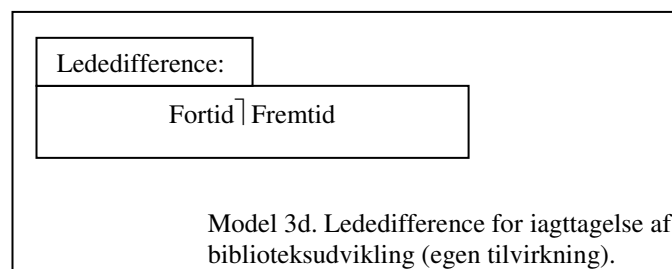
Man kan påstå, at begrebet dokumentrepræsentation hænger fast i normative betragtninger om sig selv. Dette skal forstås således, at hele tanken om at kunne repræsentere et dokument og dets emner, relevans og nytteværdi eller erkendelses-

¹³ Dette er umiddelbart en ikke-intuitiv måde at anskue viden, bl.a. fordi det står i modsætning til den gamle ide om ’nihilum ex nihilo’. Der er tværtimod tale om ’creatio ex nihilo’ (jf. Spencer-Brown, 1994, p. ix).

mæssige potentialer tager udgangspunkt i en klassificérbar og gennemskuelig virkelighedsforståelse. Erkendelse som brikker i et puslespil, som muligvis har et abstrakt motiv, men kun en løsning. Eller erkendelsesmæssige potentialer skåret ned til klassemærke 54.07 eller 13.9. Definitionen af emne som erkendelsesmæssigt potentiale er i vore øjne udmærket, set fra et udviklingsperspektiv, men problemerne melder sig. Erkendelse er ikke en fasttømret størrelse og begrebet potentiale ændrer sig i relation hertil og i sig selv fra kontekst til kontekst.

Biblioteksudvikling revisited

Det er klart at biblioteksudvikling i nogen grad har fokus på biblioteker frem for information. Ikke desto mindre er det vores holdning at biblioteks- og informationsvidenskaben bør betragtes som et hele, hvis man vil gøre sig håb om at kunne betragte trække på viden med potentiale for biblioteker, som bliver produceret uden for det system der kommunikerer om biblioteksudvikling. Det vil sige at der på den ene side kan være en fordel ved at lukke sig om sig selv som system, men på den anden side også er potentiale i at tilkoble sig andre delsystemer inden for disciplinen. I den følgende iagttagelse har vi valgt lededifferencen fortid | fremtid (model 3d). Det gøres for at iagttage hvorledes biblioteksudvikling tager sig ud når den oscillerer frem og tilbage mellem disse to sider af formen tid. Denne deling af fortid, nutid og fremtid er i øvrigt endnu et eksempel på en dualistiske triplicitet, som opfylder de triangulerede perspektiv. Hvis man markerer fortiden i en form kan det umarkerede ses som fremtid og grænsen, som hverken er det markerede eller det umarkerede, kan så beskrives som nuet.

Udviklingsperspektivet træder i karakter i det følgende. Som Budd skriver:

“It may be argued that practice proceeds and progresses just fine in ignorance of the heritage. I’d suggest that such a view mistakenly interprets continued action as progress. Genuine progress – which I’ll

define here as the development and offering of effective service to communities, fruitful inquiry into enduring questions that helps us understand the complexity of our world, and making decisions that are really informed (in the sense that fully allows for the most useful internal workings and external effect) – only occurs when there has been deep critical investigation into the workings of our field. Critical investigation, of necessity, relies on knowing where we came from and how we got there, as well as where we're going.”

(Budd 2001, p. 2)

Når vi taler udvikling er der altså tale om et vist historisk erkendelsesgrundlag, som samtidigt bør være et kritisk perspektiv ihukommende historicitetens indeholdte kontekstualitet.

Og der er tale om nødvendigheden af en frugtbar beskrivelse af samtiden, samt perspektiver på hvorledes samtiden kan håndteres. Hvorledes biblioteksudvikling kan understøtte bibliotekers bidrag til samfundet, eller dele af samfundet.

Sidst men på ingen måde mindst er der fremtidsperspektivet. Hvor er biblioteket på vej hen? Hvilke mulige forandringer giver det mening at tale om og hvorledes kan biblioteksudvikling (og dermed biblioteker) være med til at forme fremtiden? Hvilke scenarier venter os forude?

I Biblioteksskolenyt nr. 5 var der i november 2003 et temanummer om institut for biblioteksudvikling. I det følgende inddrages dele af disse artikler som iagttagelser af biblioteksudvikling.

Følgende udsagn omhandler undervisningen i bibliotekshistorie på Danmarks biblioteksskole.

”På baggrund af den historiske udvikling sættes de studerende i stand til at vurdere også aktuelle biblioteksfaglige, samfundsmæssige og kulturpolitiske problemstillinger og sammenhænge, herunder bibliotekers og andre vidensformidlende institutioners rolle i det moderne videnssamfund.”

(Biblioteksskolenyt, p. 15)

Udsagnet betegner en markering af fortid i form af historisk viden, men grænsen krydses til fremtiden (nærfremtid), ved at lægge fokus på aktuelle problemstillinger og historiens potentiale i forbindelse med løsningen af disse problemer.

Videnssamfundet italesættes, hvilket markerer at man er bevidst om at samfundet ser anderledes ud end tidligere.

”Dagens organisationer bør lytte til omverdenen og reagere på vigtige forandringsprocesser, også selv om de kun kan opfattes som svage signaler. Det lyder indlysende, men problemet består i, at selv de som tilsyneladende udviser proaktivitet og ser ud som om, at de følger med tiden, på et tidspunkt, må konstatere, at de er gået den forkerte vej uden at have lagt mærke til det.”

(Biblioteksskolenyt, p11)

Denne udtalelse knytter sig til fremtiden. Der er tale om at være nødt til at kunne reagere på svage signaler om forandring. Og ikke mindst kunne reagere rigtigt, eller være i stand til at kunne tåle at tingene ikke er som de så ud til at være eller som de var tidligere. Inden for systemteorien taler man om at systemer kan tåle større eller mindre grad af kontingens. De systemer som kan tåle megen kontingens er de mest stabile. Dette er i tråd med Qvortrups nedenstående beskrivelse af metastabilitet. En definition der ender ud i at konkludere at det at kunne indgå i metadiskurs kendetegner moderne dannelse.

”Hvor man i gamle dage - i de førmoderne tider - kunne etablere en absolut stabilitet, dvs. identificere det punkt, hvorfra alting udgik, der må vi i dag nøjes med metastabilitet, dvs. den hele tiden genforhandlede relative stabilisering af alle de mange subsystemer hver for sig og i deres indbyrdes sammenhæng. Vi kan ikke gøre os håb om nogen absolut stabilitet, men må tilstræbe den relative stabilitet. Man må på den ene side acceptere, at man repræsenterer et bestemt subsystem, men man må også - på den anden side - bestræbe sig på at indgå i den gensidigt observerende metadiskurs, hvis grundlag er at systemer iagttager andre systemer, blandt andet ud fra den antagelse, at *mit* specifikke udgangspunkt nødvendigvis også er mit blinde punkt - blindt for mig, men ikke for andre. Denne evne til gensidig iagttagelse og til iagttagelse af iagttagelsen er for mig det, der kendetegner vor tids dannede individ.”

(Qvortrup 2000 s. 303).

Disse udsagn sandsynliggør i nogen grad at håndtering af kompleksitet er et ideal det ville forekomme ræsonnabelt at efterstræbe.

Hvis vi vender fokus mod iagttagelsen af biblioteket som institution giver det god mening at tale om system og kompleksitet. Et bibliotek kan betragtes som et system bestående af:

Struktur: f.eks. kataloger, samt forholdet mellem elementer og relationer

Elementer: f.eks. repræsentationer, emneord, abstract

Relation: klasser, bibliografiske relationer, intertekstuelle relationer

Proces: f.eks. informationssøgningsprocesser, indekseringsprocesser

Disse elementer skaber tilsammen en systemintern kompleksitet, en principiel uoverskuelighed. Dette skal forstås således, at det er principielt umuligt at overskue hele strukturen samtidigt. Kun dele af den kan iagttages. Samtidigt er der det særlige forhold ved biblioteker at der er tale om repræsentationer. Det vil sige at værker ikke indgår i strukturen i sig selv (an sich, kunne man sige), men derimod indgår repræsenteret ved beskrivelser i form af emneord, abstracts klassemærker og andre redskaber til bibliografisk kontrol¹⁴. Man kan sige at biblioteket er et metasystem: Et metasystem hvis elementer kan beskrives som repræsentationer af de elementer der udgør de dokumentbaserede kommunikationssystemer.

At biblioteket er et metasystem og at biblioteket består af systemintern kompleksitet er endnu et argument for at biblioteksudvikling med en vis ret kunne gøre det til en funktion at håndtere kompleksitet.

En sidste fortolkning af de udvalgte udsagn i lyset af lededifferencen knytter sig til etablering af en hukommelsesfunktion og en katalysatorfunktion. Det er to væsentlige funktioner for biblioteks- og informationssystemer at forholde sig til. På den ene side kan man tale om biblioteket som en hukommelsesinstitution (fortid) og på den anden side om biblioteket som en katalysator (rettet mod at krydse grænsen til fremtid). Hukommelsesfunktionen knytter sig naturligt til universalbibliografien¹⁵. Man skal kunne finde alt om et emne eller en hvilken som helst bog, artikel eller grå litteratur for den sags skyld. Oplagte problemer i denne forbindelse er ”information overload”, validitet, kvalitet osv. Information har i denne forbindelse i høj grad karakter af fakta eller oplysninger.

Katalysatorfunktionen handler om innovation, skabelse af ny viden, forandringer i personlige mentale strukturer og andre sammenhænge, hvor Batesons definition af information som ”en forskel, der gør en forskel” er passende (1972, p. 459). Det er i

¹⁴ et andet og anderledes redskab til repræsentation af systemekstern kommunikation er unisist-modellen, især i den bearbejdede version (Fjordback Søndergaard, Andersen & Hjørland, 2003)

¹⁵ Begrebet universalbibliografi er en idealiseret og problemfyldt størrelse, som beskriver en ikke eksisterende fortegnelse over alle publikationer i verden. Det er med andre ord tale om et teoretisk værktøj, ideal eller målestok.

høj grad i den sidstnævnte funktion vi ser et behov og et potentiale, med henblik på alternative veje og revidering af begreber, metoder og formål.

Kort kan man sige, at hukommelsesfunktionen måske nok i nogen grad er afhængig af klassifikation og kategorier, hvor katalysatorfunktionen bør udforskes med en i langt højere grad eksperimenterende tilgang.

Eller med andre ord: hukommelsesfunktionen handler om hurtigt at kunne finde ud af hvad man ved ('man' kan i denne sammenhæng være individet, videnskaben eller menneskeheden) hvorimod katalysatorfunktionen handler om at finde forskelle, konflikter og diskussioner.

Et eksempel på dette kunne være, at man ikke blot tildeler et dokument det eller de emner, man mener de handler om, men også hvilken diskurs og diskursiv kamp, de er en del af. Populært sagt skal man således ikke blot give folk svar, man skal også fortælle dem, hvad de spørger om. Dette vender vi tilbage til i afsnittet *Informationspolitik*.

Fremmedreference: videnssamfund

Hvorfor er det interessant at tale om samfundet som et videnssamfund? Det er det dels fordi det markerer en forandring fra tidligere samfundsbeskrivelser og dels fordi denne forandring netop ikke er særlig præcis. Man kan således argumentere for, at der er tale om en flydende betegnelse¹⁶, men netop dette forhold kvalificerer begrebet. Det kunne forekomme ræsonnabelt at benævne samfundet 'det hyperkomplekse samfund' (Qvortrup, 1998). Det ville være i tråd med vores brug af Luhmann og Spencer-Brown, men samtidigt ville det låse os fast på disse teorier, hvilket vi ikke ønsker. På samme måde kunne man sagtens forestille sig at operere med betegnelsen 'det post-moderne samfund', men igen ville man hænge fast i den teoridannelse der er knyttet hertil. Man ville sidde med spørgsmål som: Hvad er det moderne projekt? Er vi forbi (post) dette projekt. Er der kun tale om radikaliseret modernitet eller senmodernitet?¹⁷ Og man ville nemt komme til at skulle definere sig i opposition til det moderne. Et dikotomisk paradoks, som svarer lidt til f.eks. socialkonstruktivismens problem med at definere sig i opposition til filosofien og klassisk erkendelsesteori¹⁸. Man ønsker at positionere sig som noget nyt, anderledes, men er låst af det etablerede begrebsapparat. Og kan kun definere sig gennem ikke-væren, på baggrund af de eksisterende begreber.

Vidensbegrebet og dermed betegnelsen videnssamfund udmærker sig derimod ved på den ene side at være et klassisk fænomen eller ideal, og på den anden side, i vor tid, at have været problematiseret i en sådan grad at man ikke længere kan tale om 'sand begrundet overbevisning' eller andre enkle definitioner. Begrebet er flydende, genstand for diskursiv kamp og dermed kontingent og åbent for forandringer. Den primære grund til denne betegnelse er altså at begrebet forekommer at have en vis holdbarhed. At det stadig vil give mening efter en rum tid og et vist mål af forandring.

I dette afsnit vil vi kigge på, hvorledes videnssamfundet ser ud, når man kigger på det fra et biblioteksudviklingsperspektiv. I første omgang iagttager vi samfundet ud fra Grolins (1999) læsning af Ulrich Becks teorier om videnssamfundet. Grolin beskriver hvorledes organisationer og institutioner opnår samfundsmæssig legitimitet.

”Fra det traditionelle industrisamfunds optimisme og selvforvisning om at være på fremskridtets lige og rette vej, har miljøkrisen skabt

¹⁶ Et begreb, der kan veksle mellem betydninger. Videnssamfundet tager sig forskelligt ud, alt efter hvilken vinkel man iagttager det fra.

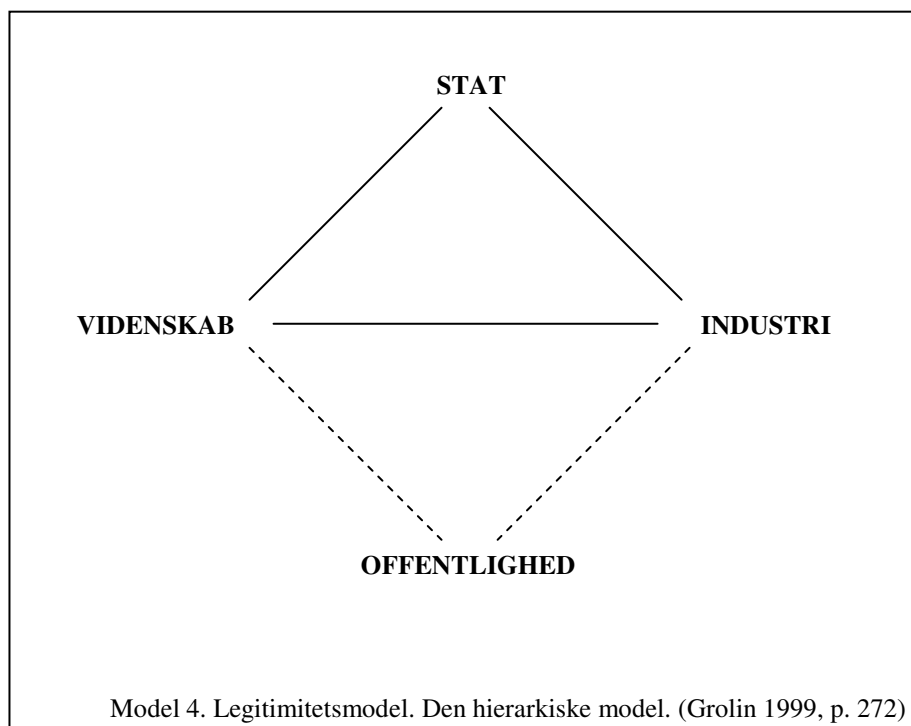
¹⁷ Jf. f.eks. Giddens.

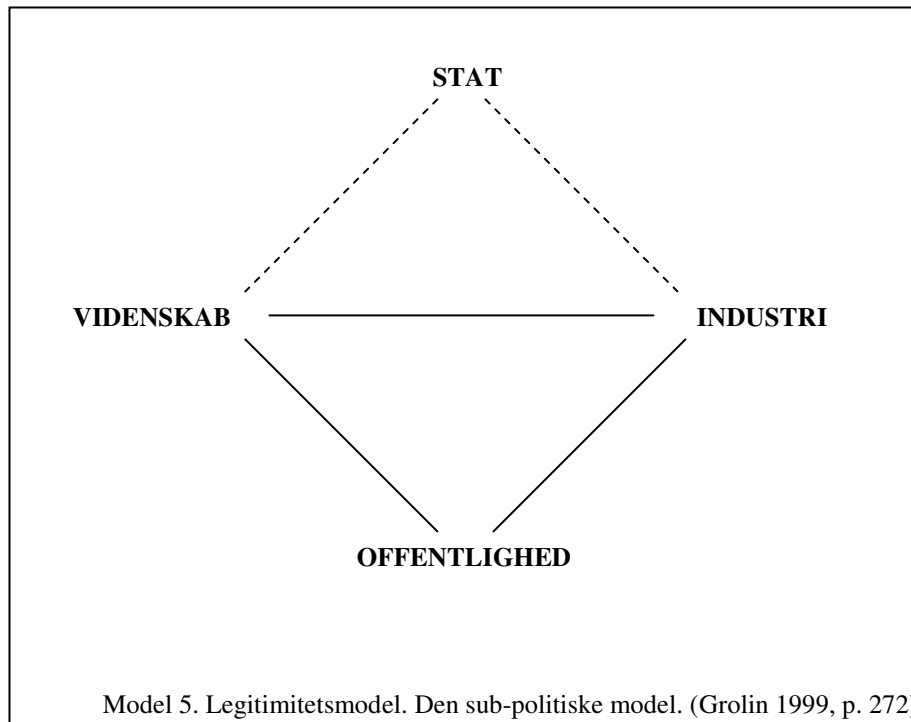
¹⁸ Som nævnt i afsnittet *Reduktion af kompleksitet*.

ængstelse og sat spørgsmålstegn ved det materielle 'fremskridts' ubekymrede lyksaligheder. Industrisamfundets modernitet og selvforståelse er med overgangen til risikosamfundet blevet reflektiv og dermed selvkritisk og selvkonfronterende, og med denne nye fase i moderniteten er fulgt andre vigtige ændringer med hensyn til, hvordan institutioner og organisationer opnår samfundsmæssig legitimitet, hvem der sætter den politiske dagsorden, og hvad der er relevante magtressourcer.”

(Grolin 1999, p. 269)

I det moderne samfund sker legitimeringen i et spil mellem stat, videnskab og industri, som vist i model 4. Denne hierarkiske model er svækket som legitimeringsmodel i det, som Beck kalder for det refleksivt moderne samfund (Beck 1997, pp. 251-253). Her er det derimod den sub-politiske model, der gælder (model 5).

I den sub-politiske model sker legitimeringen i et spil mellem videnskab, industri og offentlighed. Det er ifølge Becks teorier i høj grad fremkomsten af risikosamfundet, der har genereret denne forandring i samfundslegitimationen af institutioner og organisationer, da politik er skiftet fra at handle om at fordele goder til at skulle fordele risiko. Risikoaspektet er ikke et vi vil gå yderligere i dybden med her, men man kan læse mere i (Beck 1997). I stedet vil vi gå ind og undersøge de fire elementer i modellen nærmere.

De fire elementer kan ses som værende delsystemer i den omverden, biblioteket som system konstruerer gennem sine iagttagelser.

Statens rolle i modellen er den direkte politiske. Dette er i høj grad et spørgsmål om magt. Det politiske systems funktionskode er magtoverlegenhed | magtunderlegenhed (Qvortrup 1998, p. 176). Vi vil derfor i det følgende afsnit kigge nærmere på magtbegrebet.

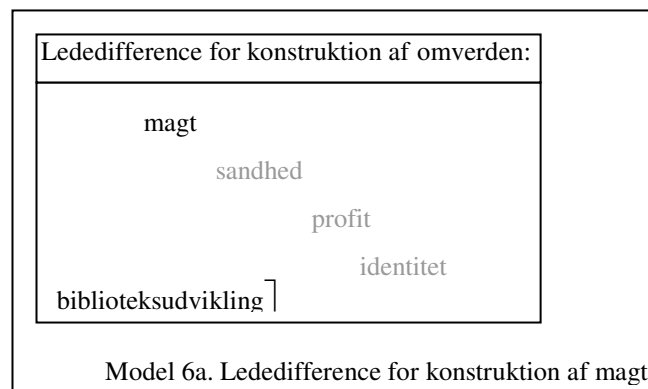
Derefter følger en undersøgelse af videnskaben i videnssamfundet. Videnskabens funktionskode er sand | ikke-sand.

Industrien i Grolins model undersøges i afsnittet om videnssamfundets økonomiske system, hvis funktionskode er profit | ikke-profit.

Offentligheden er ikke helt så nem at sætte på en binær kode, men vi har valgt at kigge på det ud fra en kulturel vinkel. Koden her kan være dannelse | ikke-dannelse, fronesis | ikke-fronesis¹⁹ eller som vi har valgt at beskrive ud fra Bourdieus teorier om distinktion: Identitet | ikke-identitet.

Videnssamfundet som magt

I dette afsnit vil vi behandle videnssamfundet set ud fra et magtperspektiv (model 6a). Når biblioteket som system konstruerer sin omverden med lededifferencen magt, kan magten f. eks. iagttages ud fra fire forskellige vinkler. Magten iagttages ud fra Christensen og Daugaard Jensens fire dimensioner: direkte magt, indirekte magt, bevidsthedskontrollerende magt og institutionel magt (Christensen og Daugaard Jensen 2001).

Christensen og Daugaard Jensens fire perspektiver skal dels forstås som selvstændige analysedimensioner, dels som dele af et kinesisk æskesystem, hvor de første dimensioner indgår som elementer i de næste. Selve begrebet magt defineres som det forhold at nogen påvirkes til at gøre eller undlade at gøre bestemte ting (Christensen og Daugaard Jensen, 2001, p. 14). Denne definition dækker både over at en person direkte eller indirekte påvirker en anden person, såvel som de institutionelle og bevidsthedsmæssige bevæggrunde for handlinger.

Direkte magt

Den direkte magt er karakteriseret ved at være den mest almindelige opfattelse af magtbegrebet, nemlig magt som den udøves direkte i en beslutningsproces. Denne magtdimension omfatter de processer, der foregår i en beslutningsarena. Der er altså

¹⁹ Fronesis er græsk og betyder indsigt, klogskab. ”evnen til at slutte fra generelle handlingsregler til det, som bør gøres i en konkret situation, idet den pågældende handling sigter mod at virkeliggøre ”det gode liv” og følgelig har sit formål i sig selv” (Lübcke 1983, p. 91).

alene tale om, at nogle interesser afføder en sag, som bliver behandlet i en beslutningsproces. Den beslutning man når frem til, har derefter nogle konsekvenser.

”Magtudøvelse i beslutningsprocessen kan generelt forstås og beskrives som en relation mellem A og B (som f.eks. er to interessegrupper eller to personer med konflikterende interesser). A udøver magt i det omfang, han er i stand til at varetage sine interesser på B’s bekostning. (...) I spørgsmålet om magtudøvelse i beslutningsprocessen – den direkte magtudøvelse – bliver det interessant at overveje, *hvordan og hvorfor* A bliver i stand til at udøve magt over B, og hvilke modtræk i form af deltagelsesstrategier som står til B’s rådighed med henblik på at hindre eller måske mindske A’s magt.”

(Christensen og Daugaard Jensen 2001, pp. 31-32)

Hvilken magt de forskellige parter kan udøve over for hinanden afhænger af det indbyrdes styrkeforhold. Der kan her være tale om forskellige magtressourcer. Man kan have en overlegenhed i form af f.eks. penge, position, viden. I sammenhænge hvor man taler om demokratiske beslutningsprocesser er styrken også bestemt af det antal stemmer man kan mobilisere. Altså om man er magtoverlegen eller magtunderlegen i forhold til stemmetal. Men magtforhold er andet og mere end politisk magt. Det kan også være den magt skolegårdens bølge har over de andre børn i kraft af sin fysiske styrke, eller den magt en læge har i forhold til patienten. I sidstnævnte tilfælde forskubbes magtbalancen, når patienten, f.eks. via Internettet, skaffer sig viden om sin sygdom, der bringer ham på niveau med lægen.

”Essensen af den direkte magtanalyse er således at forstå magtudøvelse som en relation mellem aktører. Magten kan udøves gennem påvirkninger af de mål, som fastlægges for beslutningsprocessen, de alternativer som overvejes, og de konsekvenser som tilskrives alternativerne, og endelig det valg af løsning som afslutter beslutningsprocessen.”

(Christensen og Daugaard Jensen 2001, p. 34)

Beslutninger vil afspejle ”vinderens” præferencer og magt, men det direkte magtbegreb forudsætter, at der er lige adgang til beslutningsarenaen. Direkte magt er imidlertid ikke hele sandheden om magt. Nogle sager når aldrig frem til beslutningsarenaen, på trods af at der er opbakning til dem, og nogle beslutninger bliver aldrig ført ud i livet.

Indirekte magt

Den indirekte magt er magten til at sætte dagsordenen, dvs. bestemme hvilke sager, der vil kunne tages op i en given beslutningsarena.

Der er altså en "elite", der dels forhindrer problematiske sager i at nå frem til beslutningsarenaen, dels kan forhindre beslutninger (decisions) i at blive udført (non-decisions) (Christensen og Daugaard Jensen 2001, p. 48).

Sager bliver således filtreret både før og efter beslutningerne træffes.

"Magtudøvelsen omkring filter 1 kan således antage form af en kamp om, hvordan man skal *definere beslutningsarenaens kapacitet og sagsområde*."

(Christensen og Daugaard Jensen 2001, p. 51)

Enhver beslutningsarena har naturligvis begrænset kapacitet. Derfor kan magtudøvelsen tage form af et kapacitetsproblem, altså at der simpelthen ikke er tid eller ressourcer til at tage en bestemt problemstilling op. Men den kan også tage form af et spørgsmål om hvorvidt en problemstilling hører under arenaens beslutningsområde, dvs. om sagen er relevant eller irrelevant. (Christensen og Daugaard Jensen 2001, pp. 51-52).

Filter 2 er det filter, som hindrer en given beslutning i at blive gennemført.

"I den direkte magtmodel blev det forudsat, at trufne beslutninger faktisk gennemføres. Det er ingenlunde sikkert eller sandsynligt, at det altid sker. (...) Filter 2 i den indirekte magtmodel ses som en mulig kilde til magtudøvelse i den forstand, at trufne beslutninger i gennemførelsesfasen kan gives et indhold og nogle konsekvenser, som favoriserer A på bekostning af B, eventuelt ved at trufne beslutninger slet ikke gennemføres."

(Christensen og Daugaard Jensen 2001, p. 53)

Årsagerne til at en beslutning ændres eller slet ikke føres ud i livet kan være flere. Dels kan beslutningstagerne af forskellige årsager overlade tolkningen af beslutningen til andre, f.eks. fordi de ikke interesserer sig for selve implementeringen, men kun om beslutningen som sådan.

En anden årsag til at beslutningen forandres kan være, at der er nogle af aktørerne i processen, der simpelthen er interesserede i en afgørelse, der er åben for fortolkning.

Disse filtre står naturligvis ikke alene, men understøtter den direkte magtudøvelse. For at der overhovedet kan være tale om at en sag undertrykkes i beslutningsprocessen, er det dog nødvendigt, at der overhovedet er nogle, der mener at have interesse i en given sag.

Bevidsthedskontrollerende magt

Den bevidsthedskontrollerende magt er der tale om, når nogle aktører påvirker andres opfattelse af, hvad der er deres interesser. Bevidsthedskontrollerende magt virker på den måde, at

”A påvirker B’s interesseoplevelse og derved indirekte bestemmer B’s formulering af problemer. Og på en sådan måde, at problemerne bliver ufarlige, fordi de er i overensstemmelse med A’s egne problemoplevelser.”

(Christensen og Daugaard Jensen 2001, p. 67)

Der er tale om en usynlig kontrol, idet der ikke er tale om synlige eller oplevede konflikter hos den, der udsættes for den bevidsthedskontrollerende magt.

Der er her tale om diskrepans mellem vores oplevede interesser og vores egentlige interesser. Det kan naturligvis diskuteres, om man overhovedet kan tale om egentlige interesser, i den forstand at der er en bagvedliggende virkelighed, som er mere rigtig, eller egentlig, end den vi oplever, jf. afsnittet om vidensteori. På den anden side kan der godt være tale om at nogle aktører påvirker andres opfattelse af deres interesser. Men interesserne må da være af arbitrær karakter. Interesserne kan være af politisk, religiøs eller anden art, men at sige, at den ene eller den anden har forrang vil være forkert.

Der er et kritisk og emancipatorisk potentiale i denne magtdimension, men spørgsmålet er, om det er muligt at frigøre sig fra enhver form for bevidsthedskontrollerende magt. Vi er alle under en eller anden form undergivet den bevidsthedskontrol, der ligger i at være del af et samfund eller en subkultur.

Institutionel magt

Magt opstår ikke i et socialt vacuum. Hvor de tre øvrige dimensioner af magtbegrebet er fælles om det at de udøves af aktører, er den institutionelle magt ikke aktørbundet. Der er netop tale om en magt, der ligger i en ureflekteret accept af institutionelle normer, vaner og rutiner.

”I den institutionelle magtforståelse er udgangspunktet en antagelse om, at fordelingen af goder og byrder foregår, uden at der ligger målrettede og bevidste handlinger bag. Daglige rutiner og normer, som regulerer adfærden i sociale systemer, har sådanne konsekvenser, ligesom kultur og myter i organisationer er en del af denne mekanisme.”

(Christensen og Daugaard Jensen 2001, p. 91)

Begrebet om institutionel magt bygger på den antagelse, at der foregår en fordeling af ressourcer bag om ryggen på aktørerne, uden at der er nogle målrettede handlinger bag. Den institutionelle magt fungerer igennem reproduktionen af de forestillinger vi hver i sær går rundt med om hvordan verden er indrettet og hvad der er rigtigt og forkert. Der ligger således en vis inert i dette magtbegreb. Fordi det er forankret i vores forestillinger og derigennem i vores handlinger, sker forandringer i disse strukturer meget langsomt.

De normer og rutiner vi er underlagt tager sig ud som spilleregler, vi er nødt til at overholde, for overhovedet at kunne deltage i "samfundsspillet".

"Disse spilleregler vil i mange tilfælde være understøttet af det formelle grundlag, for samfundets organisering. I praksis udgør spillereglerne den fælles forståelsesramme, som aktørerne accepterer, og som bliver styrende for deres adfærd."

(Christensen og Daugaard Jensen 2001, pp. 91-92)

Et eksempel kan være kvinders ligestilling. På trods af at lovgivningen løbende forandres, ændres kønsrollemønstrene og opfattelsen af kvinder med langsommere hast. Derimod ændres synet på kvindens rolle i takt med f.eks. kvindernes indtog på arbejdsmarkedet. Ændringen af arbejdsmarkedsstrukturerne, og det dermed følgende ligestilling har sandsynligvis gjort mere for opfattelsen af kønsroller, end nok så meget lovgivning vil kunne gøre. Det er således ikke blot magthavere i den forstand som blev præsenteret i de tre første dimensioner, der har indflydelse. Bagved disse tre dimensioner gemmer der sig hele tiden en struktur, der er (med)bestemmende for hvorledes magten kommer til udtryk.

Magt og deltagelse

Som nævnt i afsnittet *Biblioteksvidenskab* er en afgørende rolle for bibliotekerne at bistå borgerne i deltagelse i det demokratiske samfund. Herunder er det selvfølgelig nødvendigt, at borgere deltager i den politiske proces.

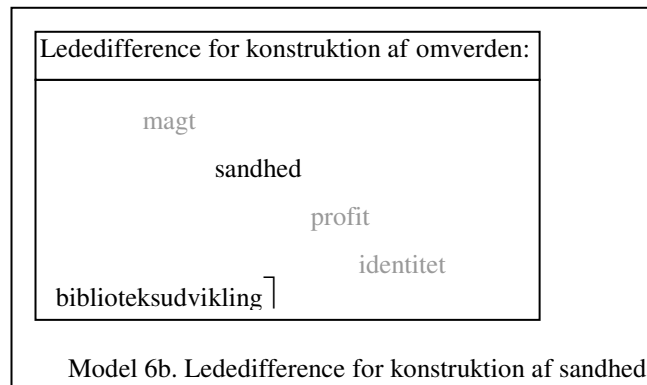
For at kunne deltage i magtspillet, hvad enten det foregår på et plan med direkte magtudøvelse eller nogle af de mere subtile former for magtudøvelse, er det nødvendigt for den enkelte at have overblik og viden om dette element af samfundet.

Biblioteket som system iagttager fire distinkte typer af magt. For hver type kræves der forskellige tilkoblinger af de involverede parter. Disse forskellige tilkoblingsmuligheder kræver at man er i stand til at selektere. For at kunne gøre dette på et kvalificeret grundlag, er det nødvendigt at man har viden om både de forskelle, der

kan ligge til grund for et valg, men også at man har kendskab til de diskursive kampe, der kan være indenfor et politikområde.

Videnssamfundet som sandhed

I dette afsnit vil vi behandle videnssamfundet set ud fra et vidensperspektiv (model 6b). Når biblioteket som system konstruerer sin omverden med lededifferencen sandhed, er der en række forskelle, der kommer til syne.

Lyotard (1996) behandler begrebet viden, som det ser ud i det han vælger at kalde det postindustrielle eller postmoderne samfund.

”[M]an kan ikke vide, hvordan det forholder sig med viden, det vil sige hvilke problemer dens udvikling og udbredelse i dag møder, hvis man ikke ved noget om det samfund, hvori den er placeret. Og at vide noget om dette samfund er i dag først og fremmest at vælge den måde, hvorpå man vil stille spørgsmål til det, som også er den måde, hvorpå det kan levere svar.”

(Lyotard 1996, p. 32)

Lyotard viser, hvorledes vidensbegrebet kan spændes ud mellem to forskellige måder at italesætte samfundet på, to samfundssemantikker, nemlig mellem systemteorien og den kritiske teori.

”Hos de nutidige tyske teoretikere er *die Systemtheorie* teknokratisk, ja endog kynisk, for ikke at sige desperat: harmonien mellem individernes eller gruppernes behov og håb og de funktioner, som systemet sikrer, er nu kun en bikomponent i dets fungeren; systemets virkelige mål, det som er grunden til, at det programmerer sig selv som en intelligent maskine, er optimeringen af det samlede forhold mellem dets inputs og dets outputs, det vil sige dets performativitet. (...) [D]et eneste

alternativ til denne perfektionering af performanserne er entropien, det vil sige forfaldet.”

(Lyotard 1996, p. 28)

Ifølge Lyotard ser systemteorien altså samfundet som en maskine, og viden er her et uundværligt element i samfundets fungeren, det smøremiddel, der får samfundets tandhjul til at snurre.

Modsat ser den kritiske teori samfundet som hjemløst af et modsigelsesprincip, en grundlæggende dualisme, der er mistroisk over for synteser og forsoning. Her ses viden altså som værende i modsætning til det herskende samfund (Lyotard 1996, pp. 30-32).

Disse to moderne samfundssemantikker stiller alternativet op mellem vidensfunktionalisme og videnskriticisme, en skelnen mellem en positivistisk, teknisk orienteret viden og en kritisk, reflekterende, hermeneutisk og ”ubrugelig” viden, men Lyotard afviser begge disse måder at udfolde vidensbegrebet, og benytter sig i stedet af sprogspilsteori (Lyotard 1996, p. 40)

Videnskabelig viden har traditionelt to legitimeringsformer, to ”store fortællinger”. Den ene er den politiske fortælling om videnskaben som et frigørelsesprojekt (Lyotard 1996, p. 63), den anden er den filosofiske fortælling om videnskaben for videnskabens egen skyld, hvor videnssubjektet ikke er folket, men den spekulative ånd (Lyotard 1996, p. 67).

Den videnskabelige viden kan ikke legitimeres spekulativt, dvs. som viden i sig selv, da den ikke kan henvise til en udenforstående autoritet, som kan bevise beviset (Lyotard 1996, p. 60 og pp. 75-78). Den kan heller ikke længere legitimeres som et frigørelsesprojekt. Dette skyldes i Lyotards optik, at der ikke kan være en sammenhæng mellem denotative (beskrivende) og præskriptive (foreskrivende) udsagn, videnskaben spiller sit eget spil, og kan derfor ikke legitimere de andre sprogspil (Lyotard 1996, p. 79). Omformuleret i en systemteoretisk sprogbrug vil dette sige, at videnskaben bruger koden sand | ikke-sand (som altså oven i købet er under nedbrydning), og kan ikke udtale sig om systemer, der har andre forskelle som kommunikationskoder. Videnskaben kan altså ikke kræve en rolle som folkets frigører.

Hans eget postmoderne bud drejer sig om hvorledes dagligdags (narrativ) viden og videnskabelig viden legitimeres gennem deres performativitet.

Her er indsatsen ikke længere sandheden, men et spørgsmål om det bedst mulige forhold mellem input og output, altså hvor stort et input kræves der for at få et givet output i form af realiserbar produktivkraft (Lyotard 1996, pp. 88-90).

”Staten og/eller virksomheden forlader den idealistiske eller humanistiske legitimeringsfortælling for at retfærdiggøre den nye indsats: i de nuværende kapitalindskyderes diskurs er ydeevnen det eneste troværdige mål. Man køber ikke videnskabsfolk, teknikere og apparatur for at vide, men for at forøge ydeevnen.”

(Lyotard 1996, p. 90)

Hvor de to førnævnte legitimeringsfigurer drejer sig om henholdsvis sand| falsk, retfærdig| uretfærdig, drejer denne legitimering sig om effektivitet| ineffektivitet. Ved at gøre sig til herre over teknikken og performansen gør man sig til herre over virkeligheden og hvad der er retfærdigt og uretfærdigt og på denne måde dannes legitimeringen ved ydeevnen eller performansen (Lyotard 1996, p. 92).

Denne anskuelse af vidensbegrebets udvikling i det postmoderne informations- eller videnssamfund ligger tæt op af kybernetikken (styringsvidenskab) og systemteorien, hvor information er en forskel, der gør en forskel (Bateson 1972, p. 381) for et beslutningssystem, eller ”a state, that selects system states” (Luhmann 1995, p. 67)²⁰.

Lyotard kritiserer denne videnslegitimisering udfra et synspunkt om, at det er umuligt at udtale sig sikkert om, hvad der øger performansen i samfundssystemet, og det derfor er umuligt at styre videnskaben i denne retning. Dette er for så vidt rigtigt, men hertil må siges, at både systemteori og styringsvidenskab har ændret sig siden Lyotards værk udkom første gang i 1979. Kybernetikken beskæftiger sig i dag primært med 2. ordens kybernetik, dvs. systemer, der er selvregulerende, og som sådan ikke styres udefra, jf. afsnittet om systemteori.

Men Lyotard er altså negativt indstillet overfor denne legitimeringsform, som han mener bygger på tanken om et stabilt system. I forhold til dette er videnskaben en ustabil størrelse, der netop skal legitimere sig ved at skabe forskelle (Lyotard 1996, p. 125), den skal betone uenigheden (Lyotard 1996, p. 119).

”For så vidt videnskaben skaber forskelle, giver de i sin pragmatik en antimodel af det stabile system. Ethvert udsagn må fastholdes fra det

²⁰ Grunden til at vi her har valgt at citere den engelske udgave af *Sociale Systemer* (Luhmann 2000a) er at den ellers udmærkede danske oversættelse lige på det her punkt ikke er lige så klar i formuleringen som den engelske udgave.

øjeblik, dets indhold adskiller sig fra det, som er kendt, og kan bevises ved argumentation. Videnskabens pragmatik er en model af det ”åbne system”, hvor udsagnets relevans er, at det ”afføder ideer”, det vil sige andre udsagn og andre spilleregler.”

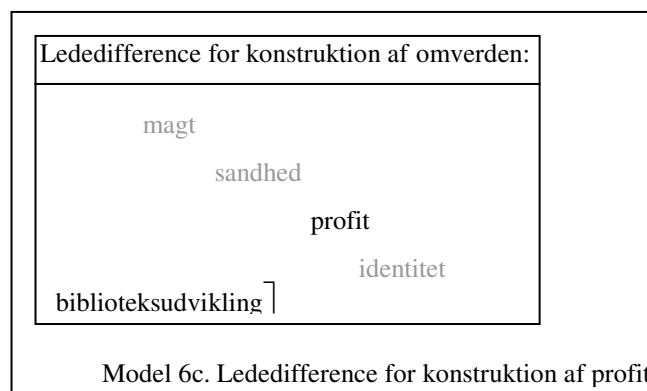
(Lyotard 1996, p. 125. Note udeladt).

Når biblioteket konstruerer sin omverden gennem en iagttagelse med lededifferencen sand | falsk, det vil sige den funktionskode, der er knyttet til det videnskabelige system, ser man at sandhed ikke længere er den enerådende funktionskode for det videnskabelige system. Tilsyneladende er andre distinktioner som f. eks. effektivitet | ineffektivitet også relevante.

For biblioteket giver det altså ikke mening at iagttage videnskaben ud fra koden sand | falsk, selv om denne kode stadig har forrang. At videnskaben er ustabil og som Lyotard foreslår skal legitimere sig gennem skabelse af nye muligheder for forskelle, er naturligvis særligt interessant for biblioteket.

Videnssamfundet som profit

I dette afsnit behandler vi videnssamfundet ud fra en økonomisk synsvinkel, eller økonomi ud fra en vidensmæssig synsvinkel, altså hvad sker der, når biblioteket som system konstruerer sin omverden med en økonomisk lededifference (model 6c).

Økonomien i videnssamfundet bliver i stadig højere grad afhængig af uddannelses- og vidensniveauet. Der er hidtil foregået en stor omlægning af produktionen i de industrialiserede lande, hvor stadig større dele af den tunge, manuelle industri flyttes til fjernøsten. Det har betydet en nedgang i antallet af jobs, der ikke kræver en uddannelse. En nyere tendens er, at også vidensintensive jobs, f.eks. indenfor programmering flyttes til f.eks. Indien.

”For det fjerde er stadig flere virksomheder blevet stadig mere afhængige af den viden og de kvalifikationer, som medarbejderne bærer, og som virksomhederne i mange tilfælde har investeret

betydelige ressourcer i. Menneskelige kvalifikationer og viden fylder på mange virksomheder relativt mere i dag, og menneskelige kvalifikationer og viden skal, også på produktionsniveau, være relativt højere end for bare 10 år siden.”

(Navrbjerg 1999, p. 111).

Det øgede fokus på viden som det bærende element i virksomheden har også givet sig udslag i brugen af videnregnskaber, såvel som forskning i f.eks. videnledelse. En blanding af øget konkurrence og større opmærksomhed på værdisættelse af ikke-monetære assets, har krævet en fokusering på områder, der tidligere ikke var direkte forretningskritiske. Værdi-opfattelsen af en medarbejder har skiftet karakter, idet en medarbejder tidligere var det værd han kunne producere, hvorimod han i dag er en værdi for virksomheden på grund af hans viden (Sisson; Storey, 2000).

Hvorledes man bestemmer værdien af en medarbejder, eller enhver anden af en virksomheds ressourcer, er et spørgsmål om regnskabsformer.

Regnskabet for en virksomhed har mange formål. Det klassiske er at give et overblik over indtægter og udgifter, og dermed skabe et grundlag for at foretage sig de handlinger, der er nødvendige for at køre forretningen videre. Posterne i et regnskab kan veksle mellem at være objektive gengivelser af fysiske manifestationer, f.eks. gældsposter, subjektive gengivelser af fysiske manifestationer, f.eks. varelagre, debitorer o.l. og regnskabsposter, der eksisterer i kraft af at de defineres som værende tilstede, og som dermed har et konstruktivistisk præg (Klarskov Jeppesen, 2001, pp. 34-36). Eksempler på dette kan være immaterielle aktiver som f.eks. virksomhedens goodwill eller virksomhedens samlede mængde af viden. En oversigt over virksomhedens vidensressourcer kaldes et videnregnskab. Andre eksempler på postmoderne regnskabsformer kan være grønne og sociale regnskaber, der beskæftiger sig med virksomhedens uønskede påvirkninger af det omkringliggende samfund.

”Videnregnskabets formål er at forklare virksomhedens ressourcebase og de aktiviteter, ledelsen sætter i værk for at udvikle den.”

(Ministeriet for Videnskab, Teknologi og Udvikling 2002, p. 66)

Hvad et videnregnskab præcist er, og hvorledes viden skal gøres op i kroner og øre er et åbent spørgsmål. Der er uenigheder om hvad man egentligt måler, og hvordan det der måles skal måles (Holdt Christensen 2002, p. 108).

Et andet aspekt at produktionen i højere grad er vidensbaseret er at økonomien er globaliseret. Dette skyldes bl.a. deregulering af økonomien, der i højere grad end noget tidligere tidspunkt i historien får lov til at flyde frit.

En anden faktor der spiller ind er udviklingen af en postfordistisk økonomi. Fordisme er opkaldt efter Henry Ford, og betegner det forhold at kapitalen aflønner arbejdskraften tilstrækkeligt til at denne er i stand til at forbruge, og dermed sikre afkastet for kapitalen. Der er således et gensidigt afhængighedsforhold mellem kapital og arbejdskraft. I et postindustrielt og postfordistisk samfund er der ikke længere samme afhængig fra kapitalens side til arbejdskraften. Dette skyldes flere faktorer. Dels sker en del af værditilvæksten i designfasen, hvilket betyder, at arbejdskraften som nævnt ovenfor skal være mere kvalificeret. Den anden faktor, der spiller ind er den øgede mekanisering og automatisering af arbejdet. Når arbejdskraft og kapital fritstilles i forhold til hinanden, betyder at magtstrukturerne må reproduceres på en anden måde. Dette sker i det postmoderne samfund gennem henholdsvis forførelse og undertrykkelse.

”Forførelsen er postmodernismens primære middel til reproduktion af magtstrukturerne. Den stammer fra den i postfordismen beskrevne frigørelse af kapitalen fra sit afhængighedsforhold til arbejdskraften, der nu i stedet omdefineres til forbrugere. Markedet gør forbrugerne afhængige af sig ved at undertrykke alle andre færdigheder end de, som er nødvendige for at forbruge.”

(Klarskov Jeppesen 2001, p. 38)

Undertrykkelsen handler om, at al afvigelse bliver overvåget og disciplineret. Denne bagside af den moderne globalisering er beskrevet af Zygmunt Baumann²¹.

Modernitet er modernisering. I det øjeblik moderniteten holder op med at forny sig, bliver den umoderne. Denne evige produktion af noget nyt er et grundvilkår for moderniteten. Ved al produktion er der dels et resultat, men også et spildprodukt. Modernitetens spildprodukt er overflødige mennesker.

Der er to produktionsformer, der skaber disse spildmennesker. For det første produktionen af social orden, der medfører at folk, der ikke passer ind i samfundet (af ideologiske/etniske/religiøse årsager) udstødes. For det andet økonomisk udvikling, der betyder at man producerer mere med færre ressourcer. Færre ressourcer betyder, at folk, hvis evner, der ikke længere er behov for, bliver overflødige.

Den klassiske modernitet var kendetegnet ved netop ikke at være global. Det vil sige, at det kun var en elite blandt verdens lande, der direkte var berørt af den. Modernitetens manglende globalisering betød også, at der altid var såkaldt ubeboet, jomfrueligt land (Amerika/Australien), overflødige mennesker kunne emigrere til.

²¹ Det følgende er skrevet efter noter fra en forelæsning ved Baumann 27/5 2003 i Nørre Allé Medborgerhus.

Den likvide eller flydende modernitet er kendetegnet ved at produktionen kan flyde frit, den er ikke længere afhængig af sted eller menneskelige ressourcer. Den klassiske modernitets producenter havde en interesse i at holde arbejdsstyrken ved lige, også den del, der ikke for øjeblikket er arbejdsom. Dette er ikke længere nødvendigt. Som effekt ses det, velfærdssystemer nedbrydes og de repressive systemer (politi/fængselsvæsen) opprioriteres.

Likviditeten betyde også at mennesker ikke længere har værdi gennem deres arbejdskraft (produktionen kan flyttes), men gennem deres forbrug, jf. den førnævnte postfordisme (og uden arbejde, ingen penge og dermed intet forbrug).

De nye udstødte er altså ikke blot underklasse, men snarere en sub-klasse, helt uden for det sociale. Mislykkede både som arbejdskraft og som forbrugskraft. Samtidig betyder modernitetens globale sejr, at der overalt produceres spildmennesker, der ikke har nogle steder at forsvinde hen. Deres eneste funktion er at virke som skræk og advarsel for middelklassen, der kan se hvad der sker, hvis man ikke tilpasser sig og indretter sig efter de gældende normer.

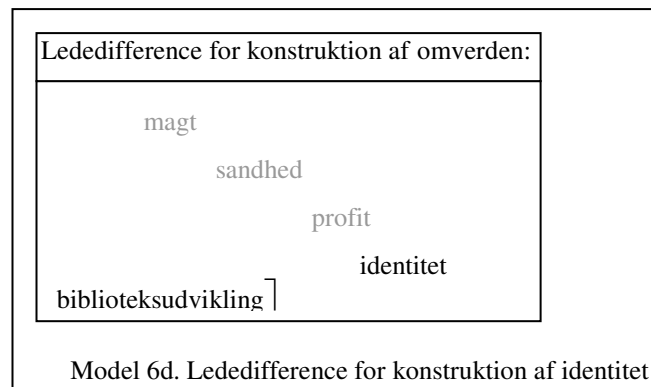
Når biblioteket som system iagttager videnssamfundet som økonomi, er der nogle paradokser, der træder frem. Dels lægges der i kommunikationen stor vægt stor vægt på viden, samtidig med, at det i høj grad er den værdifulde viden, altså den, der kan omsættes i kroner og øre, der er i fokus (Holdt Christensen 2002, p. 11). Altså et spørgsmål om, hvorvidt man ønsker at markere bundlinien, de håndfaste værdier, frem for viden, der er noget mere "blød" i en virksomhedssammenhæng, i sin virksomhed.

Det andet paradoks er at der på trods af en øget vækst og globalisering er stadig flere mennesker, der får det værre. Man kan sige, at de, der har viden og penge, eller andre ressourcer, får profit ud af denne globalisering, mens de, der ikke har disse ressourcer ikke får profit ud af globaliseringen.

Et tredje element er det normopretholdende ved at have en sub-klasse. Bibliotekets rolle må dels være at hjælpe disse mennesker, men samtidig at stille spørgsmålstejn ved de normer, der opretholdes. Ikke i den forstand, at man skal tage stilling, men i den forstand, at man ekspliciterer det kontingente ved normerne.

Videnssamfundet som identitet

I det følgende vil vi give en mulig beskrivelse af hvordan en konstruktion af videnssamfundet kan tage sig ud, når det iagttages som identitet (model 6d). At identitet er valgt som fremmedreference henfører til forestillingen om dannelse og oplysning. Den del af omverden, som iagttages, er kultur som et abstrakt system. Til forskel fra de øvrige systemer, der iagttages, er der altså her tale om en analytisk konstruktion. Dette valg er truffet for at rumme et efter vor overbevisning vigtigt element i omverdenen for biblioteket som system.

”Hvad er kultur? Mange mennesker vil komme i forlegenhed, hvis de bliver spurgt om, hvad dette omfattende ord egentlig betyder. Nogle vil mene, at kultur betyder den polerede overflade i modsætning til den oprindelige natur; andre vil hævde, at kulturen betegner en indre egenskab ved racen, standen eller individet, og atter andre forstår ved kulturen selve fremskridtet eller udviklingen, hvorved mennesket adskiller sig fra dyret. Der er også skrevet mange dybsindige værker om udviklingens love og om verdenskulturenes forfald, uden at man deraf ser, at vor viden om kulturens oprindelse, udbredelse og stadige fornyelse er blevet klarere.”

(Frisch 1962 p. 9)

Frisch skriver endvidere at kultur simpelthen er vaner. At det er vaner som adskiller folkeslag, vaner som skaber det, vi oplever som kulturforskelle. Sammenholder man dette med Berger og Luckmanns teorier om det sociale og den sociale konstruktion af virkeligheden giver det udmærket mening (Berger og Luckmann 2000). Vaner opstår, og efter objektivisering og internalisering skabes det sociale menneske og gennem samspillet mellem sociale mennesker den sociale virkelighed. Forskellige vaner opstår forskellige steder og derigennem opstår der forskelle i opfattelserne af den sociale virkelighed. Det står klart, at vi her sætter socialitet lig med kultur. Dette er reduktionistisk og kan ikke stå alene, men er dog et udmærket udgangspunkt. Det, som vaner og socialitet ikke kan forklare, er den dynamik, man kan aflæse mellem forskellige grupper i samfundet. En dynamik, som knytter sig til hvad der er god smag, hvorfor bestemte grupper knytter an til samme forbrug og hvad der så at sige ”ligger bag” det faktum at noget kan være ’comme il faut’ for efter et tidsrum at blive betragtet som ordinært. Denne dynamik mener vi forklares bedst ved at bruge Bourdieus teori om distinktion.

Habitus

Bourdieu siger selv, at han er interesseret i relationerne. Han har et relationistisk fokus (Bourdieu 1994). Han taler om de kropslige strukturer (*habitus*) og strukturerne i de situationer individerne handler indenfor (sociale felter). Det er relationerne mellem disse to ting, som har hans interesse. Det er derfor svært at tale om det ene uden det andet. Alligevel vil vi prøve at forklare, hvad der menes med de mest centrale begreber.

”Til hver klasse af positioner svarer dels en klasse af *habitus* (eller af *smagspræferencer*) der er produktet af de sociale betingelser den tilsvarende position har præget den med, dels – ved disse *habitus* og deres generative evners mellemkomst – et systematisk sæt af goder og egenskaber der indbyrdes holdes sammen af en tilbøjelighed til at have samme livsstil.”

(Bourdieu 1994, p. 23)

Man kan sige at *habitus* knytter sig til de dispositioner, individet foretager sig. Begrebet kan ikke rigtigt adskilles fra det sociale felt eller rettere det felt hvor individet placerer sig. Det er bundet til den livsstil, som i nogen grad dikteres af kapitalbegrebet (herunder samlet kapital) og især dikteres af hvilken kapital (kulturel/økonomisk), der er det afgørende differentieringsparameter. Man kan tale om sprogbrug, etikette (eller mangel på samme: altså bevidst afstandstagen fra ”snobberi”), men der er altså ikke tale om praksis som sådan. Der er i højere grad tale om en bagvedliggende struktur, der disponerer for forskellig praksis.

Felt

Feltbegrebet hos Bourdieu beskriver det afgrænsede område indenfor hvilket man kan tale om en bestemmelse af symbolsk kapital.

Differentieringsparametre

Differentieringsparametre er de variable på baggrund af hvilke individer kan distingvere sig i forhold til andre grupper. Bourdieu stiller to dimensioner op.

Den ene dimension udgøres af kulturel og økonomisk kapital. Det vil sige at individet enten har en overvægt af økonomisk kapital, hvilket kan bruges til distinktion gennem f. eks. et ekstravagent forbrug, eller har en overvægt af kulturel kapital, hvilket kan bruges til distinktion gennem f. eks. et udsøgt valg af forbrug.

Den anden dimension udgøres af samlet kapitalbegreb. Her er distinktionsmuligheden at kunne have flere penge eller bedre smag en andre (de som hverken har penge eller god smag), eller på den anden side at kunne distingvere sig ved f. eks. at

sige, at man ikke går op i at tjene mange penge eller synes at moderne kunst er humbug.

Livsstil

Vi lader Bourdieus begrebsverden opdele verdenen i fire basislivsstile (model 7). Dette er selvsagt en noget grovkornet opdeling, men ikke desto mindre en meget anvendelig metode til at forstå en række forhold i livet. Hvordan udvikles samfundet, hvilke faktorer er afgørende, hvem afgør hvad der er mainstream og hvad der er avantgarde. Hvad der er grimt og hvad der er smukt. Hvilke forhold afgør hvilke værdier vi hver især finder væsentlige. Hvad ligger til grund for de svingende tendenser gennem historien.

Bourdieu's teori kortlægger menneskets natur kontra vilkår og definerer fire grupper, man som menneske passer mere eller mindre præcist ind i.

Nord er defineret af høj kapital, syd defineret af lav kapital, desuden er øst defineret af høj økonomisk kapital og vest defineret af høj kulturel kapital. Altså kan man beskrive de forskellige kvadrater således

Det nordvestlige kvadrat (NV)

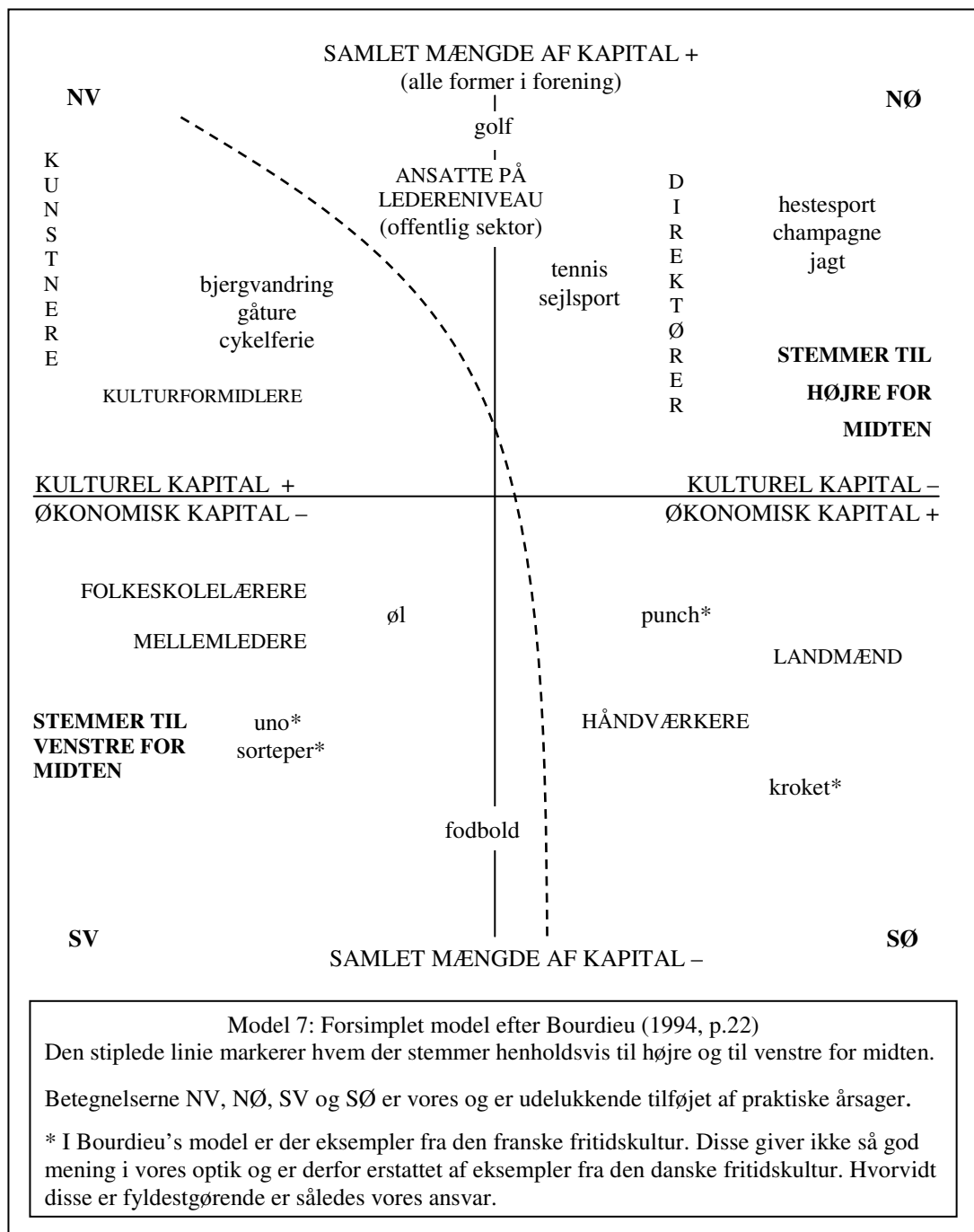
Her er de kendetegnende træk høj kapital med overvægt til den kulturelle side, hvilket hos Bourdieu defineres som uddannelse og dannelse. Der er i høj grad her det afgøres hvad der er god kunst og god smag. Man definerer sig selv gennem sit uddannelsesniveau og bestrider en urørlig position qua sin viden og forståelse for de finkulturelle spilleregler. Populært kan man sige at det ikke er afgørende hvad man mener men snarere hvordan man mener det. Samtidigt er der tale om et grundlæggende humanistisk livssyn. Det er her de store tanker om økologi, social bevidsthed og ansvarlighed har deres udspring. Fordi man er bedre end de andre kan man godt mene at alle er lige meget værd som mennesker.

Det nordøstlige kvadrat (NØ)

Her er der ligeledes tale om høj kapital men af den økonomiske af slagsen. Også her definerer man i høj grad sig selv efter et sæt spilleregler. Det er dog ikke et højt uddannelsesniveau der er tale om her, men en stærk vilje og det faktum at man klaret sig og er kommet til tops i verden. Den amerikanske drøm er et glimrende eksempel på de livsholdinger der kendetegner denne gruppe af mennesker.

Det sydvestlige kvadrat (SV)

Her har vi at gøre med den sydlige del af spektret, og altså kendetegnet ved lav kapital. Her er der tale om højere kulturel kapital end økonomisk kapital, dog ikke på et niveau der kommer i nærheden af det nordøstlige kvadrat. Bourdieu påpeger at man i høj grad interesserer sig for kultur, men at man qua sit lave uddannelses niveau ikke er i stand til at overskue de store sammenhænge og derfor dels lader sin smag diktere af de almene normer og desuden ikke er i stand til at gennemskue nye tendenser og er noget modvillige overfor forandringer. En klar omsorg og bekymring

for sociale problemer samt interesse for udviklingen generelt gør sig dog gældende i dette kvadrat.

Det sydøstlige kvadrat (SØ)

Dette kvadrat er ifølge Bourdieu det mest forarmede hvad angår samlet kapital. Her er de to faktorer Bourdieu finder meget afgørende (kulturel og økonomisk kapital) stærkt begrænsede. Dette forhold resulterer i et snævert billede af verden, manglende overblik, modstand overfor forandringer af enhver art, ingen eller sparsom forståelse af kultur og udvikling. Man bekymrer sig egentlig kun om det nære altså familie og dagligdagen.

Vi har valgt lægge vægt på distinktionsbegrebet. Deri ligger naturligvis en antagelse om at adfærd indikerer mennesketype og fortæller noget om en senere placering på Bourdieu's "landkort".

Man kan sige at et fællestræk ved alle kvadrater i Bourdieu's kort over verden er menneskers behov for at definere sin eksistens og forsvare sin placering i livet overfor sig selv. Dette sker i forhold til andre og gør at der etableres en art fjendskab kvadraterne imellem. Samtidig gøres der fælles front der hvor man har beslægtede værdier og skal distingvere sig overfor en tredje part. Den største afstand finder man mellem de diagonalt stillede kvadrater som ingen berøringsflade har.

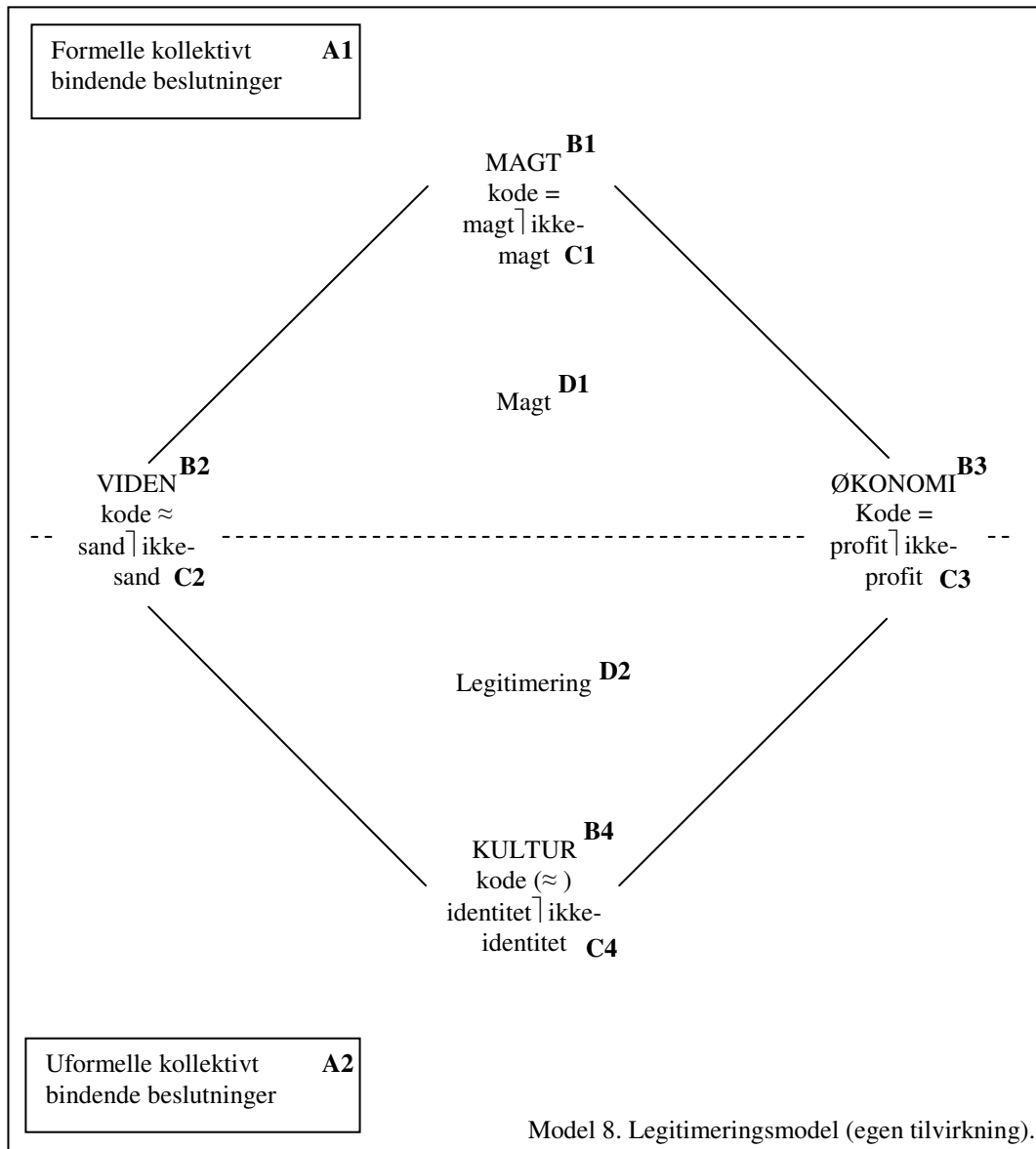
Bourdieu's billede af verden er selvsagt meget firkantet. Det beskriver et mønster der gør sig gældende i større eller mindre grad afhængig af geografi og dertil hørende kulturhistorie, Bourdieu nævner blandt andet det tidligere Sovjet og det tidligere Østtyskland, og påviser hvordan politisk kapital i nogen grad har kunnet erstatte den økonomiske kapital som modvægt til den kulturelle kapital (Bourdieu 1994, pp. 32-36). Desuden har og vil der altid være personer der bryder den arv, der er dem givet. Betragter man den vestlige verden med dens stigende velstand og voksende udbud af muligheder, den postmoderne tilstand, der er udsprunget heraf, samt de værdier og livssyn disse forhold har bragt med sig, må man nok sige, at Bourdieu umiddelbart mest beskriver den traditionelle "klassesdeling" med arvefølge, gamle penge osv. Man har i dag langt større muligheder for at bryde sin arv og selv afgøre hvilket kvadrat man hører til. Klassiske dyder, etikette, god smag og dannelse ikke bare ændrer sig i et helt anderledes tempo nu om dage, men varierer også fra folk til folk, gruppe til gruppe og land til land. Ydermere opstår trends uafslutteligt i små lukkede miljøer, stadig underordnet et sæt spilleregler, der dog mere har karakter af hip retorik og branding, og ikke i samme grad som tidligere indikerer en elitær indforståethed eller et selvbevarende kodeks. Ikke desto mindre tegner Bourdieu et meget præcist billede af verdenen med dens paradoksale dynamik i form af kapitalisme, socialisme, kultur, kunst, distinktion og religion. Også i videnssamfundets subkulturer er der tale om differentieringsprincipper og disse udgøres i den vestlige verden oftest af økonomisk kapital og (sub)kulturel kapital. Et eksempel herpå er musikscenen med dens kultorkestre som mister en stor del af deres trofaste

skare, når de vinder almen anerkendelse. Den subkulturelle elite søger nye veje som kan positionere dem som en subkulturel elite. Et andet eksempel, hvor mønstret er særlig tydeligt, er modebranchen, hvis hele væsen bygger netop på denne "naturlov". En snæver elite vækker opsigt med tøj der signalerer selvstændighed, individualisme og god smag. Efterhånden breder stilen sig til de mere ordinære dele af befolkningen. Moden tager så at sige hele turen fra avantgarde over trendy til moderne og til sidst mainstream. På dette tidspunkt har eliten naturligvis for længst lagt en (måske oven i købet blasert) distance til stilen og er ofte indignerede over hvordan andre ikke selv kan finde på noget. Dog er det for de fleste af disse et nødvendig succeskriterium at blive kopieret og den egentlige distinktion får først fuld effekt, når indignationen er blevet berettiget.

Vores pointe her har to sider. Dels at der er tale om en beskrivelse af en dynamik, som ikke udelukkende kan ses som en samfundsbeskrivelse, altså i et makroperspektiv, men også i et mikroperspektiv i små sociale systemer i samfundet. Dels at individerne, på grund af den accelererede samfundsdynamik, i høj grad kan veksle og befinde sig i f.eks. NV i nogle sammenhænge og i SØ i andre sammenhænge. Med andre ord kan man at identitet dannes ved at markere en forskel i forhold til andre individer. Dette kan ske i et stort perspektiv. Hvilket vil sige et spørgsmål om individets plads i samfundet. Og det kan ske i et mindre perspektiv hvilket vil sige et spørgsmål om individets plads i et mindre socialt system. Vores påstand er at de samme mekanismer (og dermed de samme kvadrater, men med andet indhold) vil kunne gå igen i et af samfundets delsystemer.

Videnssamfund revisited

I det følgende vil vi samle op på de systemer og koder vi har iagttaget i de foregående afsnit om videnssamfundet. Dette gøres på grundlag af en model som samler de perspektiver, der har været i spil. Modellen er således en mulig illustration af, hvordan bibliotek som system kunne konstruere sin omverden.

”Det er et karakteristikon ved funktionelle delsystemer, at de skaber deres iagttagelsesskemaer ved en streng fastholden af de *to værdier* i deres binære koder. Det er således afgørende for politikken, om man

besidder embede og beslutningsmagt eller ej, for økonomien om man betaler eller ej, for retten om noget anses for at være ret eller ej, for videnskaben om et udsagn er sandt eller ej, for religionen om noget tjener frelsen og den moralske standard eller ej, og for opdragelsen om noget bliver lært med henblik på, om det giver chancer senere i livet eller ej”

(Kneer og Nassehi 1997, p. 137)

Den ovenstående model 8 er en model for politisk legitimering efter Grolin (1999), udbygget med de koder vi har valgt at bruge for at operationalisere iagttagelse af de forskellige elementer. Modellen har fire dimensioner fra A til D, som vi i det følgende vil beskrive.

Det er vigtigt at forstå at der er tale om dimensioner frem for f.eks. niveauer, da der ikke er tale om en taksonomi.

A1. I den øverste del af modellen er der tale om formelle kollektivt bindende beslutninger. Her legitimeres politiske beslutninger mellem politik, videnskab og økonomi (B1-3).

A2. Nedenfor den stiplede linie i modellen legitimeres beslutninger i en proces, hvor den lovgivende magt i mindre grad er involveret, og man kan derfor sige, at beslutningerne i højere grad er uformelle. De føles ikke nødvendigvis mindre bindende, men bindingerne ligger et andet sted end i lovgivningen.

B. Dimensionen B er de aktører Beck har identificeret i legitimeringsprocessen. Traditionelt er det som sagt i treenheden magt – videnskab – økonomi, at det politiske spil foregår. Kulturen er med i det omfang staten repræsenterer folket. I den sub-politiske model er legitimeringen flyttet til et spil mellem videnskab – økonomi – kultur. Den sub-politiske legitimering er ustabil, da offentligheden ofte fokuserer på enkeltsager og savner statsapparatets kontinuitet. 'Offentligheden' er ikke en ensartet størrelse, der iagttager ud fra en enkelt kode.

C. Denne dimension kan siges at have to aspekter. Der er tale om at anvende koder for iagttagelse i tråd med Niklas Luhmanns koder for funktionssystemers iagttagelse.

Det ene aspekt kan relateres direkte til dimensionen B. Det vil sige, at der er tale om en teoretisk operationalisering af henholdsvis stat, videnskab, industri og offentlighed med udgangspunkt i disse som funktionssystemer. Dette er en generalisering og skal derfor ikke stå alene.

Derfor det andet aspekt, som udelukkende arbejder med eksistensen af disse koder og ikke hænger dem op på enkelte aktører. Relationen til aktørerne er dog et argument for at netop disse koder er særligt relevante for at kunne rumme eller ophobe tilstrækkelig kompleksitet. Alt dette betyder for anvendelsen af modellen, at man skal gøre sig klart, at disse koder kan blive bragt i spil alle steder fra. Samtidigt er der dog basis for at placere dem som der er gjort i modellen.

C1. Koden magt | ikke-magt knytter sig mest til politiske funktionssystemer, som på den ene side ikke kun findes i staten og på den anden side heller ikke udgør staten. Alligevel er det en kode der præcist forklarer en andel af processerne omkring magtudøvelse, meningsdannelse og i høj grad det parlamentariske spil.

C2. Koden sand | ikke-sand knytter sig til idealtanken om videnskabernes mål og kriterier. At vi har brugt \approx og ikke $=$ henfører til, at der siden Platon definerede viden som 'sand, begrundet overbevisning' er foregået løbende diskussioner om hvordan man afgør hvad der er sandt, hvad der er viden og om det overhovedet er muligt at tale om objektiv erkendelse. Mere præcist er det vel nærmest nødvendigt at relativere distinktionen sand | ikke-sand en del, når man arbejder med en metastrategi til at håndtere en polycentrisk verden.

C3. Koden profit | ikke-profit er den økonomiske optik. Man kan argumentere for at vi også her burde have blødt op på $=$, idet der tales og skrives meget om virksomheders sociale ansvar, videnregnskaber og tilsvarende bløde perspektiver, men samtidigt er det vores indtryk, at den økonomiske optik og bundlinien ofte er det sidste argument.

C4. Koden identitet | ikke-identitet er ikke overraskende den mest upræcise og ustabile. Tegnet \approx henviser til at den etiske og moralske diskussion i offentligheden er en diskursiveret og broget affære. Det er f.eks. svært at skelne mellem partikulære og almene interesser. At vi sætter \approx i parentes, henfører til, at det til dels er et arbitrært valg at tale om offentlighed i forhold til netop eller kun denne kode. Andre koder som offentligheden benytter sig af kan f.eks. være en sportslig, racemæssig eller kønsrelateret kode. At vi har valgt den værdibaserede distinktion identitet | ikke-identitet bunder bl.a. i bibliotekets rolle som demokratiunderstøttende institution. Men samtidig er det en kode, der er bred nok i sit sigte, til at den er relevant for alle virksomheder at tage stilling til. Koden aktualiserer de følelser, man "risikerer" opstår i offentligheden.

D1. I den hierarkiske model er koden magtoverlegenhed/magtunderlegenhed primat. Beslutninger kan bygge på viden, og industrien kan udføre lobbyarbejde, men i sidste

ende er det et spørgsmål om at staten via dens magtmonopol bestemmer hvad der er legitimt, henholdsvis ikke legitimt. Der er tale om legitimering gennem magt.

D2. I den sub-politiske del er der ikke nogen kode, der nødvendigvis har forrang. Derimod er der i højere grad tale om en diskursiv kamp, hvor forskellige aktører forsøger at gøre deres holdninger gældende, og derigennem legitimere den politik, de ønsker gennemført. En anden vigtig rolle får bibliotekerne, idet de er med til at gøre folk i stand til at deltage aktivt i diskursen. Der er altså tale om magt gennem legitimering.

Hierarkisk legitimitetsmodel

Bibliotekets rolle i den traditionelle hierarkiske legitimitetsmodel er hvad man kan kalde en OBS!-rolle; Oplysning til Borgerne om Samfundet. Biblioteket oplyser og uddanner borgerne eller offentligheden om stat, videnskab og industri, for at gøre dem i stand til at deltage i det repræsentative demokrati, dvs. vælge de medlemmer af folketing etc., der repræsenterer deres holdninger og livssyn.

Sub-politisk legitimitetsmodel

I den sub-politiske legitimitetsmodel bliver bibliotekets rolle snarere at facilitere meningsdannelse for offentligheden i forhold til stat, videnskab og industri. Biblioteket formidler viden om det politiske handlerum og gør herigennem folk kompetente til at artikulere sig i det offentlige rum. Bibliotekets legitimering og selvbillende bevæger sig hermed fra det passivt informationsformidlende til en rolle som aktiv deltager og medskaber af den demokratiske diskurs.

I den sub-politiske legitimitetsmodel bliver bibliotekets rolle snarere at facilitere meningsdannelse for offentligheden i forhold til stat, videnskab og industri. Biblioteket formidler viden om det politiske handlerum og gør herigennem folk kompetente til at artikulere sig i det offentlige rum. Bibliotekets legitimering og selvbillende bevæger sig hermed fra det passivt informationsformidlende til en rolle som aktiv deltager i, og medskaber af, den demokratiske diskurs.

Biblioteket må forventes også i højere grad at skulle hente sin legitimitet i det rum den sub-politiske model beskriver. Samtidigt er den service som biblioteket er forpligtet på at levere i høj grad forbundet med at kvalificere enkeltpersoner og organisationer til at forstå demokratiets spilleregler. Dette giver biblioteket en dobbeltrolle i og med, at der er tale om et idealistisk mål og en sub-politisk dagsorden.

En måde hvorpå biblioteket kan indgå i diskursen om dets egen fremtid og legitimering er, at arbejde med informationspolitik.

Strukturel kobling: informationspolitik

Biblioteket som system må besvare den stigende ydre omverdenskompleksitet med et arsenal af kompleksitetshåndterende værktøjer. En måde for biblioteket at tilkoble sig videnssamfundet er gennem formuleringen af nogle informationspolitikker, det vil sige politikker for, hvorledes biblioteket forholder sig til forskellige former for formidling af forskellige typer af information.

Indenfor litteraturen om informationspolitik skelnes der bl.a. mellem policy og politics. Denne skelnen kan i nogen grad sammenlignes med praksis og lovgivning. Altså om der er tale om en praksis eller en række retningslinier man arbejder efter eller tale om lovgivning med dertil hørende mandat og forpligtelser. Betragter man biblioteket som virksomhed bliver det klart, at der i første omgang må være tale om policy og dernæst via denne at legitimere bibliotekets ydelser og varetagelse af opgaver. Det vil i sidste ende være lovgivningen, som afgør bibliotekets vilkår.

Informationspolitik i en biblioteks- og informationsvidenskabelig sammenhæng er tidligere beskrevet af Browne (1997).

Her behandles informationspolitikbegrebet primært som noget, der er relevant på et nationalt eller overnationalt niveau. Informationspolitik defineres af Browne som politik, der har indflydelse på brugen af og adgangen til informationer (Browne 1997, p. 261). Tilbage i tiden før 1960'erne var der ikke deciderede informationspolitikker, men snarere politikker inden for forskellige områder så som national sikkerhed og intellektuelle rettigheder, der havde indflydelse på brugen af og adgangen til information. Disse politikker var således ikke deciderede informationspolitikker, men havde snarere den bieffekt, at folks adgang til informationer blev påvirket i positiv eller negativ retning.

Den form for indirekte informationspolitik findes stadig, men siden 1960'erne suppleret med deciderede informationspolitikker, om end disse oftest er sporadiske.

”Despite 30 years of interest in information matters, however, government policy responses have been piecemeal, sporadic and, rather than being systematic, reactive in the face of specific issues. Why should this be, since surely it is self-evident that information is 'important' to the functioning of government, industry, society and the individual? After all, the rhetoric around the phenomenon of information supports the notion that information is 'the fourth resource'; it is the magic that 'reduces uncertainty', the 'manager's main tool' and so on. However, the fact is that, beyond the the rhetoric, there are many factors which counterbalance the warm felings about

the importance of information and contributes to the lack of coherence and integration of policies.”

(Browne 1997, p. 262)

At informationspolitik har mange aktører, kan man f.eks. få et billede af ved at kigge på, hvor mange ministerier, der kan have interesser i sagen. Ministeriet for videnskab, teknologi og udvikling har naturligvis en ting at skulle have sagt, f.eks. qua teknologi-delen, Undervisningsministeriet har interesser i forhold til f.eks. børns udvikling af informationskompetencer, Kulturministeriet har bibliotekerne og Danmarks Biblioteksskole under sig, mens Statsministeriet har pressen som ansvarsområde. Listen er givetvis meget længere, men giver alligevel et godt billede af, hvor svært det er at udskille informationspolitik som et særskilt område. Dette medfører også, at lovgivning, der tager en bred tilgang er sjælden, og lige så sjældent når resultater udover det retoriske, ofte med en stor vægt på de teknologiske aspekter (Browne 1997, p. 263).

Informationspolitik, som den er beskrevet i den biblioteks- og informationsvidenskabelige litteratur dækker oftest over den form for politik, der lovgives om af regeringer (Browne 1997, p. 267).

Vores perspektiv tager imidlertid udgangspunkt i informationspolitik på et mere lokalt niveau, nemlig sådan som det foregår på det enkelte bibliotek og i den enkelte bibliotekars arbejde med klienter og dokumenter.

Informationspolitik er et begreb, der kan antage mange betydninger. I forhold til dette speciale er det vigtigt at eksplicite, hvordan begrebet lægger sig imellem biblioteksudvikling og videnssamfund. Vi tilstræber som nævnt at operationalisere informationspolitik som grænsen mellem biblioteksudvikling og videnssamfund. Det betyder at vi er nødt til at operere med en dobbelt grænsedragning. På den ene side skal vi altså opretholde en distinktion til biblioteksudvikling, således at biblioteksudvikling markeres til forskel fra informationspolitik:

Biblioteksudvikling ⊃ informationspolitik.

Samtidigt skal vi også opretholde grænsen til omverden. Informationspolitik skal altså differentieres fra omverden så vi kan tale om en udvidelse af formbegrebet, der tager sig således ud:

Biblioteksudvikling ⊃ informationspolitik ⊃ videnssamfund.

Meningsstruktur

Som tidligere nævnt bearbejder både biblioteker (og dermed biblioteksudvikling) og de sociale systemer i omverdenen mening via meningsstruktur. Derfor kan man tale om denne struktur, som noget der befinder sig på begge sider af grænsen, idet alle sociale systemer bearbejder mening. Dette vil altså blot sige at de konstant aktualiserer muligheder. Hvert system har sine egne erfaringer (tidligere selektioner) og dermed sin egen meningsstruktur eller rettere sine egne tilladte relationer. Taler man derimod om meningsstruktur på et abstrakt meta-plan, hvilket vil sige at man taler om meningsstruktur som struktur, kan man opretholde en strukturel kobling som en grænse eller som et forhold, der hverken er biblioteksudvikling eller videnssamfund. Vi indfører forskellen konflikt] enhed som en variabel for meningsstrukturer. Det vil sige at vi forudsætter at meningsstrukturer oscillerer mellem de to sider af denne forskel.

Formidling

Systemer iagttager som nævnt tidligere hinanden. Ligesom biblioteker iagttager deres omverden, bliver biblioteker iagttaget af deres omverden. Man kan ikke bestemme, hvorledes man ønsker at blive iagttaget, lige så lidt som man kan iagttage sin omverden som den ønsker at blive iagttaget. Når vi taler formidling er det altså *ikke* i betydning at transportere information eller viden, men rettere at stille sig til rådighed for iagttagelse og stille sine egne iagttagelser til rådighed for iagttagelse. Det er således *ikke* iagttagelserne, der er i grænsen (eller i midten af den dobbelte grænsedragning), men rettere beslutningerne om hvorledes man vil stille sig til rådighed. I den forstand kan formidling beskrives som det at stille systemet (biblioteket) og systemets kommunikationer og repræsentationer (bøger og poster) til rådighed for iagttagelse. Denne stillen sig til rådighed kan udføres i en passiv form. Man stiller sig til rådighed ved henvendelse. Eller den kan udføres i en aktiv form. Man promoverer sin mulighed for at kunne iagttages.

Formidling er at stille forskelle (data), forskelsgørende forskelle (information), forskelsgørende strukturer (viden) og forskelsgørende metastrukturer (indsigt) til rådighed for iagttagelse.

Informationspolitik kan altså beskrives som beslutninger om forholdet mellem hvorledes man stiller sig til rådighed for iagttagelse og hvorledes man håndterer meningsstrukturer på et meta-plan.

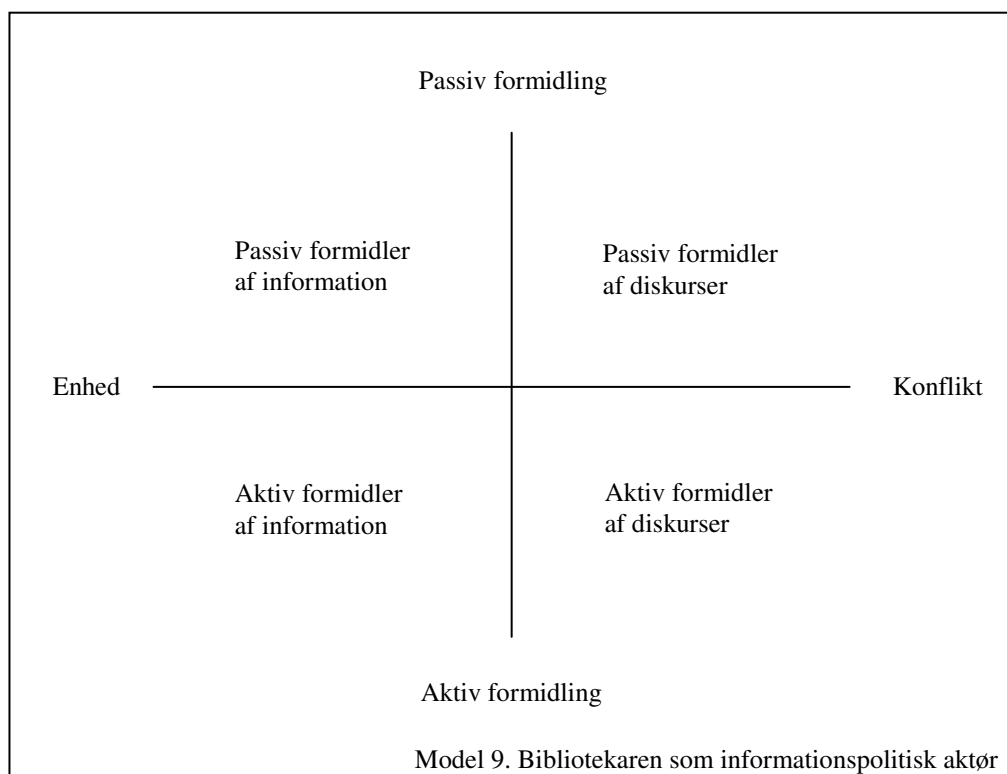
Informationspolitik revisited

De to sidste afsnit leder os frem til model 9. Det informationspolitiske rum. Rummet har to akser, der går henholdsvis på meningsstruktur og formidling.

I modellen går akserne som henfører til meningsstruktur fra enhed til konflikt. Det vil sige, at den rækker fra faktabaseret information til konfliktorienteret diskurs.

Formidling vil sige at man stiller data, information, viden og indsigt til rådighed for iagttagelse. Dette kan gøres enten aktivt eller passivt. Det kræver, at man vælger mellem at promovere noget aktivt, med de konsekvenser det måtte have, eller vælge en mere passiv tilgang, hvor man ikke melder ud før man bliver spurgt om noget.

De to akser leder frem til fire scenarier for, hvorledes man kan tænke informationspolitik.

Det øverste venstre scenario er bibliotekaren som passiv formidler af information, det vil sige, at vedkommende stiller fakta til rådighed, hvis det bliver efterspurgt. Dette repræsenterer den traditionelle bibliotekarrolle.

Det nederste venstre scenario repræsenterer et perspektiv, hvor bibliotekaren aktivt formidler, men uden at være fokuseret på den kontingens og konflikt, der måtte være om emnet, og derfor sandsynligvis blot reproducerer den allerede herskende konsensus på området.

Det øverste højre scenario er et scenario, hvor bibliotekaren er klar over, at der er konflikt om emnet, og at viden er kontingent. Denne indsigt bliver dog ikke aktivt formidlet videre til brugeren, men videreformidles kun, hvis der spørges efter det.

Det nederste højre scenario er det mest radikale scenario. Her går bibliotekaren ind og formidler aktivt de meninger, der ikke ellers kommer til orde i en given konflikt.

De fire scenarier er ikke gensidigt udelukkende. Forskellige spørgsmål kræver forskellige svar, og vi ønsker ikke at udelukke nogle af de fire muligheder. De har hver deres styrker og svagheder.

Den traditionelle bibliotekarrolle er som nævnt repræsenteret i det øverste venstre scenario. Det kan for eksempel være det traditionelle referenceinterview, hvor brugeren ønsker hjælp til at finde oplysninger om et emne. Vi har ikke noget ønske om at nedtone værdien af dette arbejde, snarere tværtimod. Vi finder det meget vigtigt, at der også indenfor de mere traditionelle dele af bibliotekararbejdet fortsat sker teori- og metodeudvikling.

Det nederste venstre scenario kan for eksempel dreje sig om information om arrangementer, biblioteket finder væsentligt for lokalsamfundet, f. eks. teater- og kulturarrangementer. Dette er for så vidt heller ikke nogen ny rolle for biblioteket, der er lang tradition for at biblioteket står for en stor del af distributionen af oplysninger og pamfletter fra staten eller kommunen. Vi ønsker ikke at ændre ved dette arbejde, men vi mener, at en øget bevidsthed om dette arbejde, vil kunne medføre at man udvikler og forbedrer dette arbejde.

Det øverste højre scenario medfører en noget større forandring i forhold til den traditionelle opfattelse af bibliotekarrollen. Her skal bibliotekaren ikke blot passivt formidle den information, der efterspørges, men er nødt til at sætte sig ind i de elementer, der udgør de diskursive kampe omkring emnet. Målet er at kunne opnå en forståelse af diskursens elementer og præsentere dem på en dækkende måde.

Det nederste høje scenario er hvor vi foreslår en decideret ændring i biblioteksarbejdet. Dette scenario repræsenterer et vigtigt strategisk perspektiv på informationspolitik i det (post-) moderne samfund. Her er biblioteket nødt til at tage stilling til, hvilke emner, der er vigtige for almenheden, eller rettere hvilke diskussioner, der har stor betydning for brugerne af biblioteket.

Med aktiv formidling af diskurser mener vi, at man skal formidle de diskursive formationer af emner, der har interesse. Dette er en svær opgave, fordi biblioteket er nødt til at præsentere de konfliktende interesser i deres helhed, og derfor let kommer i en situation, hvor man nemt kan blive udsat for kritik. Det er imidlertid vores opfattelse, at det nærmeste, man kan komme objektivitet i et komplekst samfund er ved at operere med kvalificeret subjektivitet. Kvalificeret subjektivitet skal forstås som ekspliciteret forforståelse, det vel sige at man redegør for den forforståelse, der ligger til grund for ens valg. Eller med systemteoretiske ord, at man iagttager sin egen lededifference, anden ordens selviagttagelse. Det betyder, at man er i stand til at sætte sig ud over sine egne synspunkter, og se andres synspunkter som ligeværdige deltagere i en diskurs. Objektivitet handler ikke om at undlade at tage stilling, men tværtimod om at tage stilling på et kvalificeret grundlag. Om at stille de rigtige spørgsmål, til systemet, brugeren eller samfundet som sådan.

Biblioteket må altså påtages sig et ansvar i forhold til at stille til rådighed, selektere og formidle/promovere. Der må tages hensyn til nutiden, men også til historien og ikke mindst fremtiden.

Biblioteket producerer under disse forudsætninger ikke viden, men spørgsmål. Man må, da der er tale om et oplysningsprojekt, om at uddanne folket til kvalificeret deltagelse i demokratiet, være uafhængig af politiske strømninger. Til gengæld bør man være opmærksom på disse strømninger. På herskende diskurser. Herskende diskurser skal per definition udfordres. Konflikten skal tilstræbes og holdes i gang.

Dermed kan man ikke tale om sand, begrundet overbevisning. Tværtimod kan man næsten operere med omvendt fortegn og tale om falsk, ubegrundet tvivl. Altså selv der hvor det forekommer absurd at udfordre den herskende mening eller diskurs, bør man tilstræbe et kvalificeret modspil, om ikke andet så for at lade den herskende viden stille sig til rådighed for falsifikation.

Samfundet er dynamisk og bør vedvare at være dynamisk. Samtidigt kan man godt operere med et ideal om akkumulation af viden og erfaringer, arbejde ud fra tesen om at samfundet bliver stadig bedre eller tager ved lære. Dette ideal er dog ikke i modstrid med konfliktorienteret videnshåndtering (håndtering af kompleksitet). Tværtimod må vi (indtil videre) gå ud fra at provisorisk viden netop udmærker sig ved at kunne holde til kritik. Og at samfundet hele tiden skal baseres på den bedste endnu ikke falsificerede viden.

Selviagttagelse: kritik, diskussion og konklusion

Kritik

Når udgangspunktet for ens arbejde er en mere eller mindre bevidst relativisme, udsætter man sig naturligvis for kritik. Vi vil i de følgende afsnit kigge på nogle af de kritikpunkter, der er fremført overfor dels socialkonstruktivismen, dels den diskursive analysestrategi, som den er udviklet af Åkerstrøm Andersen (1999).

Udgangspunktet for denne selvkritik bygger primært på Bredsdorffs bog *Diskurs og konstruktion* (2002)

Bredsdorff (2002) anfører i sin kritik af Åkerstrøm Andersen, at det er nærmest umuligt at komme med en kritik af en tekst af denne art.

”En kritik, der påpeger, at et udsagn er forkert, mangelfuldt eller spinkelt underbygget, vil gå forgæves, fordi både dokument og monumentudpegningen er helt tilfældigt bundet til forskerbiografien. Resultatet bliver blot enten en afvisning af kritikken under henvisning til, at kritikens dokumentation falder udenfor cirklen, eller en inddragelse af den i det også der efter arbitrært afgrænsede tekstkorpus eller arkiv”

(Bredsdorff 2002, pp. 129-130)

Netop den arbitrære afgrænsning af det kildemateriale vores case bygger på, kan angribes. Der kan meget vel argumenteres for, at casen ikke er velunderbygget, at der simpelthen er litteratur, der peger i en anden retning, end det vi har præsenteret.

Dette kritikpunkt er svært at tilbagevise, uden enten at falde i de ovennævnte faldgruber. Der er ingen tvivl om, at de enkelte delelementer i omverdensanalysen vil kunne angribes af fagfolk inden for f.eks. sociologi eller lignende, ligesom der sikkert også vil være uenighed om vores beskrivelser af biblioteks- og informationsvidenskaben.

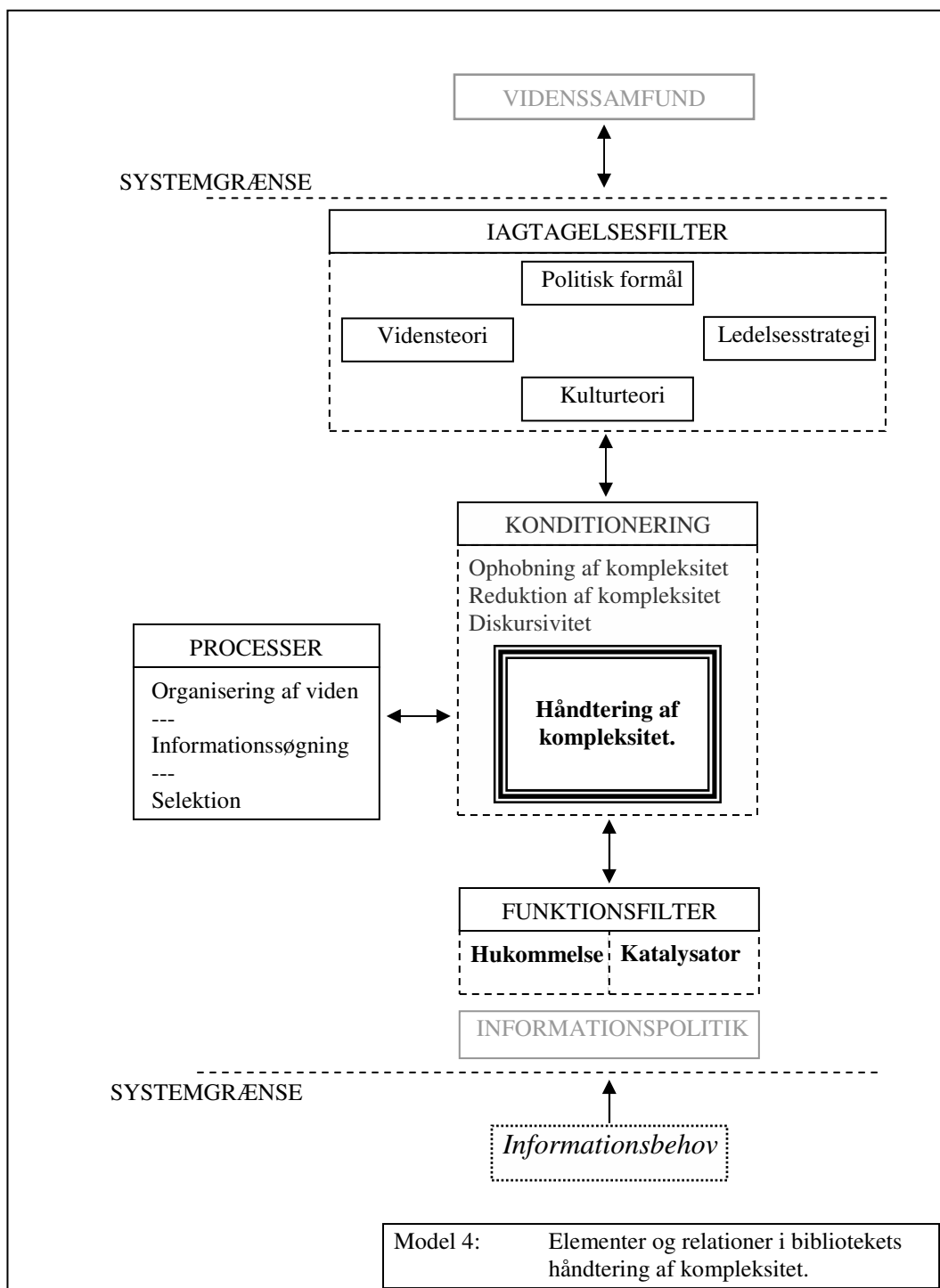
Det er imidlertid vores opfattelse, at dette er et af vilkårene for at drive samfundsvidenskabelig forskning i dag. Svaret på kritikken må være, at vi er gået stringent til værks, med en åbenhed om vores brug af kilder. Det må så være op til vores kolleger/medstuderende at påvise vores fejl, og korrigere billedet.

De kilder vi har brugt i vores beskrivelse af henholdsvis biblioteks- og informationsvidenskaben i et biblioteksudviklingsperspektiv og videnssamfundet er naturligvis konditioneret af vores valg af casen. Selve casen er for så vidt endnu mere arbitrær, og der kan sættes spørgsmålstegn ved, hvorvidt den overhovedet er relevant og brugbar i forhold til vores metodeudvikling.

At det netop er denne case, vi har valgt at eksemplificere ved, skyldes flere ting. Dels er det et emne, vi har arbejdet med gennem flere års studier, dels er indeholder det flere af de elementer, der har relevans for vores hypotese om bibliotekets rolle som bidrager til individets håndtering af kompleksitet. I korte træk er kompleksitetshåndtering nødvendig for at tage aktivt del i videnssamfundet, og informationspolitikken er en del af den udviklingsstrategi, bibliotekerne må have, for fortsat at være en relevant og aktiv del af borgernes hverdag.

Diskussion

Casen kan sammenfattes i den nedenstående model (model 10).

Modellen består af en række elementer. I midten står biblioteksudvikling, og dermed biblioteket. Konditioneringen for dette systems iagttagelser er håndtering af kompleksitet. Håndtering af kompleksitet forudsættes af tre dele, nemlig ophobning af kompleksitet, reduktion af kompleksitet og diskursiveret konflikt.

Ovenfor er systemets grænse til videnssamfundet, sådan som det iagttages af biblioteket gennem et iagttagelsesfilter. Dette iagttagelsesfilter genererer en række forskelle, der er relevante for biblioteket at forholde sig til. Politisk står biblioteket overfor en række forskellige måder at iagttage magt. Når biblioteket iagttager samfundet med en videnskabs-optik, fremgår det at videnskaben nok stadig har et ideal om sandhed, men at denne skelnen i stadig højere grad udskiftes med systemiske idealer om effektivitet eller postmodernistiske idealer om forskelsgørende videnskab. Ud fra en økonomisk iagttagelse står biblioteket overfor udfordringer i form af stadig større virksomhedskrav til vidensniveauet, samtidig med at globaliseringen stiller nye vanskeligheder op. En kulturel iagttagelse viser, at identitet, i form af forskellen mellem "os" og "de andre", og i form af god og dårlig smag er relevant for biblioteket.

Nedenfor ses biblioteket grænse i forhold til de informationsbehov, der måtte opstå. Disse iagttages i forhold til den eller de informationspolitikker, der er grænsen mellem biblioteket og dets omverden. Denne informationspolitik er blandt andet baseret på funktionsfilteret, om der er tale om en hukommelses- eller en katalysator-funktion.

Til at understøtte håndteringen af kompleksitet indgår der i biblioteket en række processer, nemlig vidensorganisation, informationssøgning og selektion. For at understøtte kompleksitetshåndtering er det nødvendigt at disse processer påvirkes i en retning, der er medvirkende til at man ophober og reducerer kompleksitet, samt giver plads for diskursiveret konflikt.

En organisering af viden, der ud over at være rettet mod relationer på baggrund af ligheder, skal suppleres med en konfliktorienteret vidensorganisation, der tager højde for, at det er igennem forskellene, der opstår ny viden.

Diskursive informationssøgningsprocesser er søgningsdelen af dette supplement. En søgeproces hvor relevansbegrebet skifter fra dokumenter, der ligner hinanden, handler om det samme, har relationer gennem ligheder. Til et fokus på forskelle, hvor det er dokumenters indbyrdes konflikt der er af interesse.

Igen bør der være fokus på markante forskelle. Selektionen i søgeprocesser skal kunne oscillere mellem konflikt og enhed. Og selektion i forhold til materialevalgspro-

blematikker skal gøres i bevidstheden om at selektion er med til at konditionere bibliotekets samling.

Konklusion

Efter at have testet vores hypotese kan vi sige at det stadig forekommer ræsonnabelt at konditionere selviagttagelsen af biblioteks- og informationsvidenskab med idealet om håndtering af kompleksitet, med henblik på at understøtte forskningsfeltet biblioteksudvikling.

Ligeledes er vi af den mening at Biblioteks- og informationsvidenskab kan bidrage til at håndtere kompleksitet, hvilket var vores første undersøgelsesspørgsmål. Vores metode har efter vores overbevisning genereret en beskrivelse af en kompleks problemstilling, som lever op til vores tre forudsætninger for håndtering af kompleksitet, hvilket var vores andet undersøgelsesspørgsmål.

Som vi imidlertid skrev i afsnittet *problemfelt* er håndtering af kompleksitet et paradoks på linie med erkendelsens forhold til virkeligheden. Derfor kan vi ikke med fuld ret konkludere at vores hypotese holder. Desuden er systemteorien blot en teori blandt andre teorier. En teori som netop beskrives, som en teori blandt andre teorier. Så vi kan heller ikke postulere at dette dog virker bedre end andre metoder. Vi står tilbage med hvad vi vil kalde kvalificeret uafklarethed. Det eneste vi med en vis sikkerhed kan sige er at bestræbelserne på at håndtere kompleksitet ved hjælp af systemteori er en interessant beskæftigelse.

Litteratur

- Andersen, Heine (2002): *Samfundsvidenskaber i kontekst*. Frederiksberg: Samfundslitteratur/Roskilde universitetsforlag
- Baecker, Dirk (1999): Introduction. In: *Problems of Form*. Ed.: Dirk Baecker. California (USA): Stanford.
- Bateson, Gregory. (1972): *Steps to an Ecology of Mind*. Chicago (Ill. USA): University of Chicago.
- Beck, Ulrich (1997): *Risikosamfundet – på vej mod en ny modernitet*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Belkin, N. (1978): Information concepts for information science. In: *Journal of documentation*, 34, pp. 55-85.
- Berger, Peter L. og Thomas Luckmann (2000): *Den samfundsskabte virkelighed. En videnssociologisk afhandling*. 2. udg. [s.l.]: Lindhart og Ringhof.
- Borch, Christian og Volkmer, Michael (2000): Interview med Dirk Baecker: Spørgsmål til den distinktionsteoretiske vending i systemteorien. In: *Distinktion*. nr. 1, pp. 123-131.
- Bourdieu, Pierre (1994): *Af praktiske grunde*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Brier, Søren (1997): *Videnskabens Ø*. Århus: NSU Press.
- Browne, Mairéad (1997): The field of information policy: I. Fundamental concepts. In: *Journal of Information Science*. 23 (4) pp. 261-275.
- Christensen, Søren og Poul-Erik Daugaard Jensen (2001): *Kontrol i det stille – om magt og deltagelse*. 2. udg. København: Samfundslitteratur.
- Collin, Finn (2003): *Konstruktivisme*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag.
- Dewey, Melvil (1876): The Profession, In: *American Library Journal*. Vol. 1, No. 1.
- Eiriksson, Jonas Matthias og Retsloff, José Manuel. (2002): Sund fornuft, gå-på-mod og selvironi. In: *Biblioteksskolenyt*. nr. 2.

Frankel, Christian (2001): *I markedets billede. Det politiske systems selvskabelse i konstruktionen af et europæisk fællesmarked 1958-1999*. København: Handelshøjskolen.

Frisch, Hartvig (1962): *Europas Kulturhistorie. Bind 1. Fra de ældste Kulturer til Hellas*. [s.l.]: Politikens Forlag.

Føllesdal, Dagfinn, Lars Walløe og Jon Elster (1992): *Politikens bog om moderne videnskabsteori*. København: Politikens Forlag.

Grauballe, Henning et al. (1998): *Klassifikationsteori*. 2. udg. København: Danmarks Biblioteksskole.

Grolin, J. (1999): Industrien i risikosamfundet – legitimitet, subpolitik og dialog i Brent Spar sagen. In: Rasborg, K. et al. (1999): *Risiko, politik og miljø i det moderne samfund – en antologi om en aktuel kontrovers*. Roskilde: Roskilde Universitetsforlag.

Heidegger, Martin (1973): *Hvad er metafysik*. København: Vinten.

Hellevik, Ottar (1993): *Forskningsmetode i sosiologi og statsvidenskab*. Oslo: Universitetsforlaget.

Hjørland, Birger. (1992): The Concept of Subject in Information Science. In: *Journal of Documentation*. Vol. 48, nr. 2, pp. 172-200.

Holdt Christensen, P. (2002): *Om videnledelse – perspektiver til refleksion*. København: Samfundslitteratur.

Ingwersen, Peter. (1996): Cognitive Perspectives of information retrieval interaction: elements of a cognitive IR theory. In: *Journal of Documentation*. Vol. 52, No. 1.

Ingwersen, Peter. (1992): *Information retrieval interaction*. London: Taylor Graham.

Klarskov Jeppesen, Kim. (2001): Postmoderne Regnskaber? In: *Dansk Sociologi*. Vol. 12 nr.1, pp. 29-47.

Kneer, Georg og Armin Nassehi (1997): *Niklas Luhmann – introduktion til teorien om sociale systemer*. København: Hans Reitzel.

Kristiansson, Michael René (2003): *Organisationspolitik og informationspolitik i videnssamfundet – Øresundsuniversitet som case*. København: Handelshøjskolen.

Lancaster, F.W. (1998): *Indexing and abstracting in Theory and Practice*. 2. ed. London: Library Association Publishing.

Lerner, Fred (1999): *The Story of Libraries*. New York (N.Y. USA): Continuum.

Lov om biblioteksvirksomhed 2000. Lov nr. 340 af 17/05/2000. Lokaliseret på WWW 04/1/2004:

http://www.folketinget.dk/Samling/19991/lovforslag_som_vedtaget/L78.htm

Luhmann, Niklas (1995): *Social Systems*. Stanford (CA. USA): Stanford University Press.

Luhmann, Niklas (1997): *Iagttagelse og paradoks*. København: Gyldendal.

Luhmann, Niklas (2000a): *Sociale systemer. Grundrids til en almen teori*. København: Reitzel.

Luhmann, Niklas (2000b): "Hvad er tilfældet?" og "Hvad ligger bag?" De to sociologier og samfundsteorien. In: *Distinktion*. Nr. 1, 2000, pp. 9-25.

Lübcke, Poul (red.) (1983): *Politikens filosofi leksikon*. København: Gyldendal.

Lyotard, Jean-Francois (1996): *Viden og det postmoderne samfund*. [s.l.]: Slagmark.

Miksa, Francis L. (1998): *The DDC, the Universe of Knowledge, and the Post-Modern Library*. Albany (N.Y. USA): Forest.

Ministeriet for Videnskab, Teknologi og Udvikling (2002): *Videnregnskaber - den nye guideline*. Lokaliseret på WWW 04/1/2004:

<http://www.videnskabsministeriet.dk/fsk/publ/2002/guideline/index.html>

Navrbjerg, S.E. (1999): *Nye arbejdsorganisationer, fleksibilitet og decentralisering*. København: Sociologisk institut, Københavns Universitet.

Olesen, Finn (1996). Konstruktive studier af videnskab og virkelighed. Fra sociologi til kulturforskning. In: *Philosophia*. Årg. 25, 3-4, pp. 11-45.

Qvortrup, Lars (1998): *Det hyperkomplekse samfund*. København: Gyldendal.

Qvortrup, Lars (2000): *Det hyperkomplekse samfund*. 2. udg. København: Gyldendal.

Qvortrup, Lars (2001): *Det lærende samfund*. København: Gyldendal.

Qvortrup, Lars (2003): *The Hyper Complex Society*. New York (N.Y./USA): Peter Lang.

Sisson, K og Storey, J. (2000): *The realities of Human Resource Management: Managing the employment relationship*. Buckingham: Open University Press.

Snow, C. P. (1966): *De to kulturer*. København: Vinten.

Spencer-Brown, G. (1994): *Laws of Form*. 4. ed. Portland (Ore. USA): Cognizer.

Tank, Elsebeth (1996): *Folkebibliotekerne på det politiske marked – en MPA Afhandling*. Ballerup: Danmarks Biblioteksforenings Forlag.

Thyssen, Ole (1997): Hjørnestein i Niklas Luhmanns systemteori. In: Niklas Luhmann (1997): *Iagttagelse og paradoks*. København: Gyldendal.

Walther, Bo Kampmann (2004): *Spencer-Brown – Luhmann – Derrida: Differences and Paradoxes*. Paper to be presented at *COMPLEXITY: An interdisciplinary seminar on the moment of complexity in textual and cultural studies and studies of education and learning*, Aalborg University, 22nd - 24th January 2004. Lokaliseret på WWW 04/1/2004: <http://www.sdu.dk/Hum/bkw/complexity-aalborg-04-BKW.pdf>

Walther, Bo Kampmann (2003): *Systems Theory Revisited: The Big Picture (and/or Ontological Erasure)*. Lokaliseret på WWW 04/1/2004: <http://www.sdu.dk/Hum/bkw/brown.pdf>

Wenneberg, Søren Barlebo (2000): *Socialkonstruktivisme – positioner, problemer og perspektiver*. København: Samfundslitteratur.

Wenneberg, Søren Barlebo (2002): *Socialkonstruktivisme som videnskabsteori - Sisyfos' videnskab*. Working paper. København: Department of Management, Politics and Philosophy, Copenhagen Business School. Lokaliseret på WWW 04/1/2004: <http://www.cbs.dk/departments/mpp/papers/wp2-2002.pdf>

Åkerstrøm Andersen, Niels (1999): *Diskursive analysestrategier. Foucault, Koselleck, Laclau, Luhmann*. København: Nyt fra Samfundsvidenskaberne.